

DACIA LITERARĂ

Revistă de reconstituiri culturale • Anul XXIX (serie nouă din 1990)

Nr. 1(148) / primăvară 2018

Editori:

**MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE IAȘI
ASOCIAȚIA „PATRIMONIU PENTRU COMUNITATE”**

Partener:

**DIRECȚIA PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI
PATRIMONIU CULTURAL NAȚIONAL IAȘI**

MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

Editura Muzeelor Literare

Iași, str. Vasile Pogor nr. 4

Contact: Tel. 0232.213.210

E-mail: edituramlriasi@yahoo.com

Director: Lucian Dan Teodorovici

Redactor șef: Călin Ciobotari

Secretar general de redacție: Iulian Pruteanu

**Redactori asociați: Amelia Gheorghită, Monica Salvan
Georgiana Leșu**

Layout/DTP: Anca Bîrliba

Corector: Roxana Drugescu

Copertă: Anca Bîrliba

**Pentru abonamente sau informații suplimentare
ne puteți scrie la adresa dacialiterara@yahoo.com**

**www.muzeulliteraturiiiasi.ro
www.emliasi.ro**

**Opiniile exprimate în revistă aparțin autorilor
articolelor și nu reprezintă neapărat
punctul de vedere al redacției**

DACIA LITERARĂ

Revistă de reconstituiri culturale Anul XXIX (serie nouă din 1990)

Nr. 1 (148) / primăvară 2018

Gânduri despre Creangă...

Anul acesta se împlinesc o sută de ani de existență muzeală a Bojdeucii lui Ion Creangă. Căsuța aceea umilă din mahalaua ieșeană a Țicăului în care și-a trăit o parte din viață faimosul nostru humuleștean... Este o întâmplare fericită coincidența aceasta cu Anul Centenarului Marii Uniri, un fel de carte norocoasă pe care o trage Creangă și, odată cu el, noi toți cei care, cel puțin o dată în viață, am privit lung, în gol, de pe prisma Bojdeucii, spre nemărginirile de alături...

Cred că sărbătorirea aceasta a Bojdeucii și, implicit, a patrimoniului Muzeului Național al Literaturii Române Iași ar trebui să fie un pretext și pentru alte îndeletniciri. Un pretext palpabil, concret, din lut și draniță, pentru a ne adresa o întrebare pe cât de simplă, pe atât de neliniștitoare: cât de mult mai reprezintă azi, cu adevărat, Creangă pentru noi? E o întrebare pe care, să recunoaștem, nu ne-o adresăm în mod organizat, programatic, decât arareori, preferând să clamăm la nesfârșit mulțumiri înaintașilor și să executăm, de câte ori este cazul, reverențe adânci unui trecut pe care suntem dispuși să-l declarăm superior prezentului.

Întrebarea de mai sus subîntinde multe altele: este Creangă, pentru tinerii de azi, o figură exotică sau, din contra, prin complicate mecanisme de psihologie colectivă, a devenit „aproapele” nostru, cineva cu care ne identificăm necondiționat? Cum și cât se împacă arhaicitatea luminoasă a lui Creangă cu virtualitățile timpului nostru, cu *apps*-urile noastre, cu metodele noastre de socializare, cu experiențele noastre post-post-moderne și, în general, cu un foarte intens sentiment citadin al ființei care, cumva, compromite inocențele „bunului sălbatic” al secolului XXI? Cât de formale și, deopotrivă, cât de sincere sunt revenirile noastre la Creangă, citările din Creangă, trăirile în Creangă? Ce mai pot spune *Amintirile...* unui copil crescut în lumina palidă a tabletei sau a laptop-ului? Evocă ele un paradis pierdut sau o „aiureală” de pe vremea bunicilor, la fel de ambiguă precum Războaiele, Foametea, începuturile?... Avem dreptul să intervenim în viețile copiilor noștri, pledând pentru Creangă, sau, din contra, trebuie să lăsăm lucrurile să curgă așa, în firescul evoluției sau involuției lor? Altfel spus, mai are ce căuta Creangă într-o lume a tehnologicului?

Mă văd uneori vorbind, în termeni elogioși, despre simplitate. Mi se întâmplă s-o fac mai ales în fața studenților mei de la Facultatea de Teatru și mă revoltă propria-mi ipocrizie. Înțeleg – și poate că tocmai

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

asta mă salvează de la eșecul total – că sunt doar un teoretician al simplității, nu un practician al ei. Ce îți dă dreptul să vorbești despre simplitate ție, cel care mare parte din an nu ai mai atins pământul adevărat cu tălpile, cel care privești cerul doar din rațiuni meteorologice, cel impregnat până peste cap de gândire globală și globalizantă și așa mai departe? Complexele mele în privința cazului Creangă provin tocmai din această neîncredere a mea că așa mai putea experimenta simplitatea. Căci nimic nu mi se pare mai demn de reținut din scrierile sale decât superba lecție a simplității pe care ele o conțin la fiecare pagină...

Cum aş putea, deci, să mi-l reapropii pe Creangă? Cum aş putea să îl fac *aproapele* meu sau, mai degrabă, ce aş putea face cu mine însumi pentru a deveni, într-o bună zi, aproapele lui Creangă? Sunt întrebări la care, momentan, nu pot răspunde dar de la care, formulându-le și reformulându-le, sper să mi se deschidă într-o bună zi câteva poteci...

Dosarul de față pleacă, desigur, de la Bojdeucă și de la veacul de singurătate ce îi dă târcoale. Nu îmi pot imagina muzeologia decât ca o încercare, mai mult sau mai puțin reușită, de a manageria singurătatea, de a o ordona conștiincios, tematic sau pe alte criterii profesionale, expunând-o vizitării, ghidajului... Iată, aici, în cerdacul acesta, o singurătate numită Eminescu, alături de o altă singurătate, pe nume Creangă, contemplant asfințitul... Încercăm, așadar, să surprindem secvențe din istoria muzeului-bojdeucă, de la momentele de cumpănă ale începutului de secol XX, când prăbușirea ei părea iminentă, până astăzi, când, zilnic, curtea pietruită din Țicău se umple de vizitatori.

Alte câteva texte despre Creangă își propun să puncteze – simbolic, desigur – elemente de exegeză și reconstituire culturală, reconsiderări ale unor aspecte biografice sau interpretări ce propun noi perspective asupra operei. În fine, într-o a treia parte, alături de câțiva dintre marii prieteni ai revistei „Dacia literară”, încercăm un așa numit *Call Creangă*, stranie și provocatoare sintagmă ce conține tocmai paradoxalele intersecții dintre scriitorul humuleștean și timpul prezent. Una dintre întrebările din acest *call*, întrebare la care țin foarte mult, îl pune pe Creangă în oglindă cu Caragiale. În cine ne regăsim mai mult, în „bădia” sau în „nenea Iancu”? De cine ne simțim mai legați și cui simțim că îi datorăm mai mult? A răspunde cu onestitate la astfel de întrebări înseamnă, în definitiv, a medita la ceea ce am devenit sau la ceea ce am fi putut deveni.

Călin CIOBOTARI

Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU

Bojdeuca „Ion Creangă”. **Din istoria primului muzeu literar din România**

Bojdeuca „e mai interesantă ca ruină la privit”...

Cu mai bine de zece ani înainte să devină primul muzeu literar din România, opinia publică românească era interesată de starea de dărăpănare a Bojdeucii în care și-a trăit ultimii ani scriitorul Ion Creangă.

Octavian Goga, semnatarul *Cronicii* din revista literară „Luceafărul”, în numărul din 1 ianuarie 1907, nota: „*Bujdeuca lui Creangă*. Un prieten al revistei noastre, dl. prof. Dr. I. Simionescu din Iași, a binevoit a ne pune la îndemână fotografia casei, în care a locuit Creangă. În această modestă «bujdeucă» din mahalaua Țicău, cu două odăiți și o tindă, petreceau adesea cei doi buni prieteni: Eminescu și Creangă. – Bujdeuca e aproape de ruină – ne-o spune și «Viața românească» – și înainte de a o șterge de pe fața palmântului indiferența și nerecunoștința noastră, îi tipărim aici fotografia; măcar atât să lăsăm urmașilor!”¹. Fotografia a fost publicată ca ilustrație la un capitol dintr-un roman original al lui Horia Petra-Petrescu, la pagina 12, cu explicația „Bujdeuca lui Creangă din Țicău (o mahala din Iași)”. Aceasta este cea mai veche fotografie a Bojdeucii. Informația referitoare la această fotografie, precum

și la starea de ruină a Bojdeucii a fost preluată și de „Tribuna”² din Arad.

Patru ani mai târziu, în ianuarie 1911, în paginile „Românului” arădean erau publicate versurile de satiră ale profesorului Eugeniu Revent din Bacău care arătau o stare de fapt: „Ca noi nimenea nu are un respect nemărginit./ Pentru oamenii de seamă ce trăiesc, ori au murit./ Astfel chiar cu Ioan Creangă, marele povestitor,/ Ca unul care fusese om de geniu, din popor,/ La mormântul lui o cruce simplă, ’n lemn, dacă i-am pus,/ S-arătăm chiar și la groapă că n-a fost un om de sus!/ Germanii dacă păstrează locuința din Weimar,/ Și noi «bojdeuca» lui Creangă o păstrăm ca lucru rar,/ Putrezită, dărâmată, cu cerdacul irosit,/ Căci e mai interesantă ca ruină la privit”³. În același ziar, dar din iulie 1912, Horia Petra-Petrescu semnează un articol intitulat *Un muzeu Eminescu?*, în care radiografiază starea jalnică a păstrării patrimoniului literar din spațiul românesc, concluzionând: „*Bojdeuca* lui Creangă din Iași ne părăsește mâine-poimâne”⁴.

La sfârșitul anului 1911, învățătorul Mihai Lupescu semna articolul intitulat *Bujdeuca lui moș*

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

Ion Creangă, în care aflăm o descriere frumoasă a Bojdeucii și a împrejurimilor, dar și informații despre starea precară a acesteia: „Pentru a treia oară, întovărășit de un admirator a lui Creangă, am mai răsuflet în căsuța în care a trăit marele povestitor, căci de acuma, Dumnezeu știe, cine o va mai vedea așa cum a fost ea odată! Vremea, care dăruie cetăți cumplite și ziduri uriașe, va risipi mult mai ușor casa de vălătuci, acoperită cu draniță, în care și-a sfârșit zilele, fără gălăgie, și în liniște, acela care a întrupat firea țaranului moldovean.

Bujdeuca lui «moș Creangă», cum îi zicea el adeseori, se află în mahalaua Țicăul de Sus, din Iași, în «valea plângerei», la colțul a două uliți, cu porțiță veche de scânduri, cu cărare petruită de la porțiță până la cerdac, umbrită de niște ulmi bătrâni, având fața principală spre apus, adăpostită sub umbra ulmilor, ca fața unei gospodine de munte, ascunsă sub ștergarul alb cum îi zăpada, iar la câțiva pași de la porțiță, la colțul gardului și al ulițelor, este un izvoarăș cu ghizdele de piatră și cu ulucul de țeavă de fier, izvoarășul din care «moș Creangă» dădea musafirilor «apșoară rece». Înspre partea de miază noapte, cam lângă zăplaz, se găsesc și acum ca «atenanse» două poețele, acoperite cu scânduri vechi și dărăpănate, având același velet ca și casa: una menită de a face în ea bucate vara, pe vremea când în casă nu se mai putea face foc, în alta se țineau ciuveie, putini, ciubere, coveți, polobocul de murat curechi ș.a.

Fețele despre apus, miază-noapte și amiază au un cerdac de lemn vechi ca și casele, iar în dos, spre

răsărit, este vestitul cerdăcuț, unde-l găseai adeseori vara pe «moș Creangă» în halatul lui țărănesc, până în pământ, descins, cu prostire la gât ca să scape de sudoare, înconjurat de hârțoage, unde adesea îl ni mereau prietenii și admiratorii lui.

Aici, în acest cerdăcuț, adesea, săptămâni întregi stătea Creangă cu prietenul său Eminescu, rostogoliți pe paturi, discutând multe, multe de toate, unul închinându-se geniului și admirându-l, altul sorbind curățenia de suflet și graiul limpede al țaranului și amintindu-și fiecare zilele mândre din trecutul neamului și din copilăria lor. Aici admirau ei și frumosul răsărit al diminețelor de vară, uitându-se cu ochiana – cum spunea stăpâna – în depărtări mari, căci e adevărat, că un răsărit de soare mai mândru și mai poetic de cum se vede de pe creasta Sărării și coasta Țicăului, arareori este și în alte părți.

În cerdăcuțul acesta se mai găsesc și astăzi un scrin, ce se spune că ar fi fost al lui Eminescu, fără ca nimic să adeverească aceasta, niște hărți vechi, între care și aceea a județului Iași de Creangă, niște icoane, care se spune să le avea Creangă de la maicăsa ca dar, când s-a diaconit și o desăvârșită ruinare a cuibului unde a sălășluit țaranul de la Humulești.

Bujdeuca are înfățișarea unei case țărănești, cum au și azi gospodarii din Humulești, având de megieși tot niște bujdeuce vechi și ruinate.

Mai toți mahalagii din Țicău au pe lângă casă pomi, așa că privind această parte a Iașului de pe dealul Sărării ori al Cîrcului, ea dă priveliștea unui sat.

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

Toți locuitorii acestei mahalale sunt mai muncitori, unii având și arături în țarinele din jurul orașului. Traiul aici e simplu și liniștit ca într-un sat și ești scutit de zgomotul orașului. În loc de strade sunt uliți, care pe vremea ploilor sunt tot așa de glodoase ca și cele de prin sate.

Aici și-a ales bârlogul acela care deși a viețuit în Iași, totuși prin felul de trai nu vroia în ruptul capului să se depărteze de obârșie și a rămas până la moarte cu inima și cu sufletul țaran desăvârșit.

Bujdeuca lui «moș Creangă» e alcătuită din două odăi cu o tindă pe la mijloc și cu o cămăruță în fund, împărțire ce mai toți țararii de azi dau casei lor. Una

din odăi, cea despre miază zi e podită, iar alta, cea dinspre miază noapte, e dată pe jos cu lut.

– De ce odaia asta e dată cu lut pe jos? Tot așa era și pe vremea când trăia Creangă? Am întrebat pe stăpâna de azi a caselor și care cunoaște bine felul de trai al lui Creangă.

– Așa-i plăcea lui. De câte ori îi spuneam s-o po-dească, îmi răspundea că vrea să aibă o odaie ca la Humulești.

Odăițele sunt cu ferestrele mici și cu cruce prin mijloc. Păretele de la odaia despre amiază zi e spart, căzut și răzămat în niște pari. În această odaie se află așezat într-un părete, ca o derâdere un portret al lui



Bojdeuca lui Ion Creangă – 1914
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași – Colecția „Octav Minar”)

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

Creangă în culori, după cea din urmă fotografie (Acest portret a fost cumpărat și dăruit de mine Academiei Române)⁵.

Cine a cunoscut căsuța lui Creangă și se duce azi s-o mai vadă, îl cuprinde o mare jale! Nimenea nu și-ar putea închipui că cuibul unde a trăit un om de așa mare valoare să ajungă în halul în care se găsește. Peste un an, cel mult doi, nici o urmă nu se va mai găsi din casa neprihănită, cu adevărat țărănească, a celui care s-a numit Ion Creangă. Bujdeucă, unde a sălășluit atâta iubirea de țară și neam și dragostea pentru țărânie și pentru cel necăjit! Cerdacul unde neîntrecutul povestitor petrecea cu floarea scriitorilor noștri și unde a înlănțuit pe «Harap Alb», când a venit împăratul rusesc și i-a ieșit fum pe nas, odăițele lui, păreții, acoperișul, care astăzi e peticit cu câte o bucată de tablă, ca pete de batjocură și necinste peste dranița, poate din Humulești, totul va fi o ruină și cei ce au cunoscut acest cuibșor vor jeli dărăpănarea și ruina lui.

Stăpâna de azi, fiind femeie săracă, îmi spunea că n-are cu ce s-o repare și, de-a cădea, s-a muta și ea în altă parte și-a vinde locul cui va putea.

La alte neamuri cuibul acelor ce fac fala țării se cinstesc și se păstrează cu mândrie. Cât nu țin nemții la casele scriitorilor lor mari! Dacă încep a se ruina le înconjoară cu ziduri, le reînnoiesc, dar păstrează originalitatea clădirii cu multă sfințenie.

La Suceava, de pildă, la cetatea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, nemții au făcut săpături și cercetări, dar nimic n-au schimbat din ceea ce au găsit; dim-

potrivă, unde zidul era slab, ei l-au întărit.

La noi, Cetatea Neamțului e și azi împrejmuită cu pustiu și acoperită cu fulgere și se strică și se dărăpână, și nimeni nu se gândește s-o împrejmuiască măcar cu un gard de sârmă.

Cât nu țin ardelenii la casa lui Avram Iancu, eroul anului 1848! Iar la expoziția din Sibiu din anul 1906, ei au așezat ca pe un odor sfânt între alte lucruri și ușa de la casa lui Horia.

Oare la noi nu s-ar putea păstra în bună rânduială o căsuță țărănească în care a locuit un scriitor ca acesta?

Creangă a avut o mulțime de prieteni printre oamenii politici și scriitorii din trecut și de azi. Mulți din cei tineri au învățat clasa II primară la «Domnul Creangă» care era profesor la școala din Păcurari. El ca scriitor mare a făcut cinste și Iașului, «Cetatea Unirii», de unde au izvorât atâtea idei mărețe pentru neam și țară.

Cu câteva sute de lei strânse ori prin o listă de subscripție ori înscrise în bugetul orașului, s-ar putea drege și păstra întreg și neștirbit acest cuib, care pentru iubitorii de lucruri frumoase și românești ar putea fi un loc de pelerinaj cum pe vremea lui Creangă era locul de întâlnire al multora din cei mai de seamă scriitori ai noștri de azi”⁶.

Numărul din 22 martie 1914 al revistei „Realitatea ilustrată” din București semnală faptul că „Bojdeuca» aceasta, cum își numea Creangă casa sa, e ca o căsuță de țară, cu o ogrăjoară în față și cu cerdac de jur împrejur, o căsuță ce stă să cadă, în care vara

plouă, iar iarna viscolul șuieră prin spărturile acoperișului. Azi căsuța se dărâmă, o spune aceasta și povestitorul nostru de astăzi, d. Em. Gârleanu, în scrisoarea către d. ministru I.G. Duca. La porțiță se vede un lacăt, ne mai spune cu durere d. Gârleanu, ca o pecete a vremii neîndurătoare, ce arată nepăsarea omenească⁷. Tot de aici aflăm că și ziaristul ieșean Gr. Stratin a cerut, pe lângă mulți alții, să se ia măsurile necesare de cei în drept pentru conservarea acestui locaș⁸.

De altfel, Emil Gârleanu va publica în volumul *Priveliști din țară. Schițe. Însemnări* (București, 1915), capitolul *Casa lui Ion Creangă*, în care își arăta bucuria că „În sfârșit! Casa lui Ion Creangă va fi reparată și ținută de către Comuna Iași”⁹, continuând cu o descriere a bojdeucii: „Într-o hudiță gloduroasă în care mai să-ți rămâie ghetele, când treci prin ea, în mocirla drumului, în hudița numită a Țicăului, la no. 4, printre rânduri de copaci, în fund, e o căsuță, care încă de acum 10 ani când am fost la dânsa, se măcina cu încetul, dărâpându-și acoperământul de șindrila prin care ploaia începea să străbată. Pereții coșcoviți, hrențuiți, din vâlătuci cădeau la pământ, podelile putrezite lăsau țărâna să se împrăștie prin casă, și cele câteva lucruri rămase, posomorâte, parcă se pregăteau și ele să-și ia rămas bun de la lumea aceasta. Cu glas potolit, dar cu o rară istețime și cu un mare farmec la povestit, tovarășa lui Creangă îmi spunea prin câte necazuri a trecut, câte i se pregătesc, câte griji îi năvălesc în suflet, când privește casa povestitorului năruindu-se.

Nici un ajutor, nici o vorbă bună de la nimeni.

Mai rămăsese în casă o ladă cu cărți, cercetate de către d-l Gh. Teodorescu-Kirileanu, un dulap pentru cărți dăruit povestitorului de către Eminescu, câteva tablouri, un portret în ulei, o fotografie a scriitorului, – într-o familie, la Slănic – și frumosul tablou al *Junimii*, în care Creangă e atât de bine. Printre curiozități: un cot, făcut și încrestat de Creangă, o oală în care fierbea vinul, o lopățică cu care... se scărpină pe spate, și alte câteva lucruri, păstrate de către aceea care îl îngrijise atâția ani.

Casa, cu două odăiți în dreapta și în stânga unei săliți, are un cerdac în dos, de după parmaclăcul căruia Creangă și cu Eminescu priveau până departe, spre malurile verzi și rotunjite ale Cîrcului...”¹⁰.

La sfârșitul anului 1914, academicianul Ion Simionescu semnala de la Iași, în paginile revistei bucureștene „Flacăra”, starea proastă în care ajunsese casa lui Ion Creangă: „Pe vremuri, erau două odăiți, lipite pe jos cu lut și despărțite printr-o tindă îngustă. Acum nu a rămas decât odaia din stânga. Din cealaltă abia se mai țin doi pereți; acoperișul, ca să nu cadă, e proptit cu furci. Iar din cerdacul de din dos, (...) azi nu au mai rămas decât câteva scânduri putrezite, pe care stau azvârlite grămadă, ceea ce mizeria a găsit mai de preț în locurile cu gunoaie de la marginea orașului.

Drept păzitoare a locașului sfânt, o babă surdă, zdrențuită, îmi iese înainte, iar în odaia unde ar fi trebuit să stea la locul lor toate odoarele evocatoare a celor doi luceferi ai literaturii noastre, se găsesc:

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

cuibarul câtorva găini, culcușul unui câine și mindirul rufos pe care sărăcia se odihnește. Biata babă, speriată de venirea mea, începu să plângă și să-mi spună cu vorbe repezite: «De la primărie, mamă, mi-a dat voie să stau aici până-n primăvară, că-s săracă și n-am pe nimenea». «Cuconășul D. mi-a zis: pune, babo, proptele la acoperiș, să nu-ți cadă-n cap. Și am pus, după cum vezi; și am astupat tinda din fund, că intrau porcii; am pus clanța la poartă că intrau dracii de băieți de furau cercevelile de la feres-



Interior din Bojdeucă - 1914
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași -
Colecția „Octav Minar”)

tre. O îngrijesc și eu, că poate m-o strânge Dumnezeu și n-oi mai ajunge până-n primăvară»¹¹.

În această „bojdeucă de căsuță” a locuit Ion Creangă din 1872 până în decembrie 1889. Căsuța „cu trei odăi, coperită cu stuh, și în ogradă fântână” a fost construită în anul 1842 de Constantin Vasiliu, ajungând, apoi, de la proprietar la proprietar, la Maria Ștefăniu. Aceasta, nelocuind-o, a închiriat-o familiei Vartic, iar la 10 iulie 1872, Ion Creangă împreună cu fiul său, Constantin, s-au mutat la Bojdeucă, ocupând camera din dreapta. În vara anului 1879, Ion Creangă a cumpărat Bojdeuca printr-un *Act de vecinică vânzare*, de la Maria Ștefăniu (căsătorită Ciogole), pe 50 de galbeni austrieci, pe numele Tincăi Vartic, el semnând doar ca martor la tranzacție¹². După moartea sa, în casă a rămas Tinca Vartic, femeia mai tânără cu vreo 15-16 ani decât el, care l-a îngrijit cu devotament și care a stat la căpătâiul său până în ultima clipă¹³.

La jumătatea anului 1890, Tinca Vartic s-a căsătorit cu Constantin Deliu, megieș din Țicău, și a locuit în casa soțului, din strada Dochia nr. 11, la distanță de câteva ulițe. Bojdeuca a rămas nelocuită începând cu 1890, ajungând într-o stare de totală ruină. După moartea Tincăi Vartic, petrecută la 3 septembrie 1912, Bojdeuca rămâne lui Constantin Deliu, care propune, în 1915, Primăriei ieșene să cumpere casa. Bojdeuca a fost cumpărată la 20 noiembrie 1917, de către Comitetul „Ion Creangă”, în aceeași zi făcându-se donația imobilului către Universitatea din Iași¹⁴.

Primul muzeu literar din România a costat 11.331,95 lei

În „Gazeta Transilvaniei” din iulie 1915, citim că „s-a luat inițiativa de a se restaura faimosul bordei din dealul Scăricicăi, în care a sălășluit pe vremuri marele povestitor”, iar „meritul îi revine d-lui I. Mitru, directorul Școlii Normale «Vasile Lupu», care vizitând cu profesorii și elevii școlii, bordeiul lui Creangă, a avut inspirația de a aduna un fond de o mie lei, cu care să se poată restaura Bojdeuca. Odată restaurată se va consolida și terenul, pe care se află clădită bojdeuca, în așa fel ca apele ce se scurg să nu o surpe din nou. În același timp, se va pune și o placă comemorativă care să arate generațiilor viitoare că în acest palat țărănesc a locuit minunatul povestitor Ion Creangă”¹⁵.

Aceste fonduri au fost predate Comitetului „Ion Creangă”, înființat la 29 octombrie 1917, care avea „de scop, în primul loc, reclădirea bujdeucei lui Creangă, cum apoi alte măsuri, pentru perpetuarea numelui și a operei sale”¹⁶.

Din acest Comitet făceau parte A.C. Cuza (profesor universitar și deputat), dr. N. Leon (profesor universitar), dr. Corneliu Șumuleanu (profesor universitar), dr. N. Racoviță (primarul orașului Iași), Alexandru Alimăneștianu (bancher și mare proprietar), C. Ionescu-Olt (avocat și publicist), N.A. Bogdan (publicist), Ion Mitru (directorul Școlii Normale „Vasile Lupu” Iași), Gh. Popescu (inginer-inspector) și G.T. Kirileanu (publicist, bibliotecar al Palatului Regal). Comitetul l-a ales ca președinte pe A.C. Cuza,



Bojdeuca după restaurare – 1918
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași)

casier pe Alexandru Alimăneștianu și secretar N.A. Bogdan¹⁷.

A intervenit și Primăria Orașului Iași, „ca să execute ea această lucrare, dând astfel exemplul rar, dacă nu unic, al unei administrații comunale, stăpânită nu numai de griji edilitare, ci și de preocupări literare”¹⁸.

*Darea de seamă*¹⁹ a încasărilor și a cheltuielilor făcute de Comitetul „Ion Creangă” cu ocazia restaurării Bojdeucii ne arată principalii contributori și cheltuielile făcute:

Încasări de la: Banca Națională din București (5.000 lei), elevii Școlii Normale „Vasile Lupu” din Iași, prin Ion Mitru (1.433,90 lei), Creditul Rural din București (1.000 lei), N. Iorga (1.000 lei), Primăria Iași (500 lei), Banca Agricolă, Sucursala Iași (500 lei), Reg. 25 p.a. prin maiorul Zelea Codreanu (154

lei), Iacob Negruzzi (100 lei), V.G. Morțun (100 lei), A.C. Cuza (100 lei), C. Șumuleanu (100 lei), N. Leon (100 lei), Al. Alimăneștianu (200 lei), Gh. Popescu (100 lei), G.T. Kirileanu (100 lei), Ion Mitru (100 lei), N. Racoviță (200 lei), C. Ionescu-Olt (50 lei), N.A. Bogdan (20 lei), G. Trancu-Iași (40 lei), I.N. Motaș (30 lei), Maria Popa-Radu (20 lei), Gh. Popa-Radu (20 lei), Mihail Crudu (20 lei), Alistar Gheorghe (5 lei), un total de 10.982,90 lei; s-au adăugat Direcția Baracamentelor (materiale în valoare de 1.776 lei), Direcția Geniului (materiale în valoare de 400 lei), Direcția Spitalelor (tuburi în valoare de 500 lei), Direcția Lemnelor (transporturi în valoare de 300 lei), Primăria Iași (lemne și transporturi în valoare de 500 lei), Compania Telegrafiei fără fir (transporturi în valoare de 300 lei), un total de 3.776 lei. Totalul primirilor: 14.758,90 lei.

Cheltuieli pentru: cumpărarea și restaurarea Bojdeucii (8.223,75 lei), cumpărarea casei moștenitorilor Coca²⁰ (3.108,20 lei), în total: 11.331,95 lei. Suma rămasă și depusă la Banca Națională (3.426,95 lei).

În ziua de Florii, 15 aprilie 1918, în prezența unui număr important de cetățeni, locuitori ai Iașului și studenți, a avut loc sfințirea de către preotul G.I. Niculea a clădirii restaurate a Bojdeucii lui Ion Creangă. Au luat cuvântul apoi A.C. Cuza, președintele Comitetului, care a făcut o prezentare a activității de restaurare a Bojdeucii, și dr. N. Leon, rectorul Universității din Iași, care a acceptat „cu mare bucurie prețiosul dar” făcut de Comitet.

În încheierea ceremoniei de predare a Bojdeucii către Universitate, vechiul Comitet s-a constituit în Societatea „Ion Creangă”, cu scopul de a edita scrierile lui Creangă și de a veghea asupra bunei întrețineri a Muzeului „Ion Creangă”, la care au aderat și alte persoane prezente la eveniment: I. Simionescu, T.T. Burada, Elena Burada, I.S. Ionescu, G.I. Niculea, B. Cojocaru, C. Vasiliu, C. Cehan-Racoviță, A. Poitevin-Scheletti, P. Hette, Ion Colibaș, G.M. Simionescu, El. Turculeț, M. Simionescu, Natalia Valeriu, Al. Valeriu și C. Grigorescu²¹.

Dintr-o mărturie a avocatului Ionel Hette, publicată de Constantin Parascan în volumul *Acasă la Ion Creangă*, aflăm că la evenimentul din 15 aprilie 1918 au participat și Iacob Negruzzi, Mihail Negruzzi, Gheorghe Mârzescu, Gheorghe I. Brătianu, Maria Moruzi, Olga Sturdza, Paul Bujor, Constantin Stere, sculptorul Richard Hette, fratele său ș.a.²².

După restaurarea din 1918, Bojdeuca a devenit muzeu, în administrarea Universității din Iași²³, transformându-se într-un loc de pelerinaj pentru cei care doreau să vadă casa în care a locuit scriitorul. Din descrierile de presă aflăm că Bojdeuca a fost foarte vizitată în perioada interbelică.

La mijlocul anilor '20, Bojdeuca devenise o delectare pentru vizitatorii români, întocmai cum nemții se bucurau de locuința lui Goethe din Weimar. Aflăm despre aceasta în paginile *Notelor și Amintirilor*²⁴ lui N. Leon, fost membru al Comitetului „Ion Creangă”.

La 19 mai 1933 a luat ființă Asociația „Prietenii

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

lui Creangă” cu scopul de a restaura din nou Bojdeuca, după restaurare aceasta trecând în subordinea Primăriei ieșene²⁵. În august 1935 se ia decizia de a se construi o clădire în curtea Bojdeucii, necesară îngrijitorului care locuia în muzeu²⁶.

În aprilie 1936, în urma insistențelor deputatului liberal Emil Ceicovschi, comitetul de inițiativă, format din mai multe personalități, între care A.C. Cuza și Constantin Meissner (președinți de onoare), Oswald Racoviță (primarul orașului Iași), Gh. Ghibănescu (istoric), N.A. Bogdan (publicist), Emil Serghie (directorul Teatrului Național din Iași), C.R. Ghiulea (președintele Sindicatului Ziariștilor), Ionel Teodoreanu (scriitor), C. Dumbravă (avocat), Ion Botez (avocat) ș.a. reușește să restaureze Bojdeuca

și să construiască o locuință de serviciu pentru îngrijitorul acesteia, pregătind, astfel, muzeul pentru Serbările de comemorare ale *Junimii* din 26-27 aprilie 1936²⁷ și Centenarul nașterii lui Ion Creangă, din martie 1937. Această a doua restaurare a Bojdeucii, după cea din 1918, se datorează în mare măsură grijii lui Emil Ceicovschi.

Spre finalul anului 1936, în paginile revistei „Ilustrațiunea română”, la rubrica *Aspecte ieșene*, C.L. semnează articolul *Pe unde a trăit Ion Creangă...*, povestind o vizită la „căsuța scundă, unde a trăit și a încheat atâtea fermecătoare povestiri glumețul Ionică de la Humulești. (...) De cum ai deschis poarta și ai pășit pe cărăruia pietruită ce se strecoară printre straturile de flori, un câine se repede, dând de



Carte poștală – 1935
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași)

veste celui însărcinat cu paza acestei căsuțe declarată monument istoric, că au sosit vizitatori. În fundul grădinei în vale, abia se distinge printre răzoarele de flori abundente, căsuța joasă, acoperită cu șindrilă și cu ferestrele larg deschise. Cum ai intrat în această umilă «bojdeucă» te cuprinde un sentiment nelămurit de evlavie și calci în vârful degetelor, încet ca într-o biserică, cercetând cu ochii cele din jur. Aici a dormit Creangă, la această masă a stat Eminescu, pe aici s-au preumblat Maiorescu, Panu sau alți maestri din nemuritoarea «Junime» de odinioară. În mijloc un antrețel (tindă) cu două uși. În stânga e camera ce servea de salon, și de unde te privește zâmbind un bust din ghips, al autorului «Amintirilor din copilărie». De jur împrejurul pereților sunt înșirate toate operele lui, fie în ediții vechi, fie postume; iar în camera din dreapta, un pat acoperit cu lăicere de lână țărănești, în culori pale, presărate cu naftalină. Într-un colț, un dulăpior simplu iar deasupra lui un sfeșnic de alamă, ce strălucește în bătaia soarelui, ce se strecoară pe ferastră, ca o linie aurie. (...) Lângă pat o masă încărcată cu rechizitele de scris: o călimară, o nisiparniță de lemn, cu care se așternea nisip pe slovele proaspăt scrise, ținând loc de sugativă, o scrumieră și un sfeșnic de lemn cu lumânarea stinsă în el. La marginea mesei un ceaslov cu litere chirilice și un volumaș subțirel: *Metodă nouă de scriere și citire, pentru uzul clasei I-a primară*, alcătuită de I. Creangă și tipărită la Iași în anul 1868; deasupra odihnesc o pereche de ochelari ieftini, iar alături, cutia lor de carton.

Sprijinit de masă, un scaun șubred stă gata să cadă parcă la cea mai mică atingere. (...) Încolo totul e gol. În afară de o icoană și câteva litografii ale scriitorului, sau câteva lucrări în peniță, reprezentând «bojdeuca», camerele sunt goale. Aceste câteva simple obiecte e tot ce s-a mai păstrat de la cel ce a fost cel mai mare povestitor al nostru. La plecare însoțitorul meu mă duse în fața unui registru respectabil:

– Iscăliți și d-vs., vă rog.

– De ce?

– Toată lumea care vine aici e ținută să se iscălească în această condică. Așa e obiceiul...

Am răsfoit din curiozitate: sunt mii de iscălituri ale vizitatorilor din toate unghiurile țării. Profesori, preoți, studenți, ca și umili călători, au ținut să aducă astfel omagiu postum celui ce le-a încântat anii copilăriei cu basmele lui, vizitând locul unde a trăit el²⁸.

În 1937, la aniversarea Centenarului nașterii lui Ion Creangă sunt publicate mai multe articole de presă, care repun în circuitul public teme majore precum necesitatea redactării unei monografii serioase. Șerban Cioculescu observa, pe bună dreptate, că destinul lui Ion Creangă a fost „cuprins într-o cercetare mai întinsă, de un străin, d. Jean Boutière²⁹, și păstrarea memoriei scriitorului așa cum se cuvine, mai ales că „Bojdeuca din mahalaua Țicăului de la Iași, în care autorul *Poveștilor* a locuit ultimii săi optsprezece ani de viață, a fost restaurată tocmai în 1918, din grija Universității ieșene. Încăperile ei începuseră a se prăbuși, potrivit tradiției

mizerabile care a lăsat în voia soartei, atâta vreme, conacul de la Mircești sau casa lui Cuza de la Galați”³⁰.

În 1939, economistul Dumitru Furtună, după ce vizitase bojdeuca în vara anului respectiv, afirma că aceasta „e un obiect de cult permanent pentru marele povestitor. Megieșii se uită cu ochi mari la vizitatori, pelerinii păstrează o clipă de tăcere în fața minunatului muzeu, în care lucruri puține spun

mult și-i învață pe toți și mai mult. (...) Binecuvântată va fi de-a pururi munca idealistă a Comitetului de inițiativă și a Universității pentru restaurarea și întreținerea «bojdeucii». Cu cât vremea va trece, cu atât mai mare se va socoti această faptă.

Iar «bojdeuca» va fi un permanent muzeu «Ion Creangă»³¹.

Reprofilare, consolidări și amenajări

În urma cutremurului din 10 noiembrie 1940, Bojdeuca a avut mult de suferit; abia în 1942 s-a aprobat material gratuit de la Mănăstirea Neamț pentru refacerea acesteia. Doi ani mai târziu, aflăm că Bojdeuca a scăpat de pe urma războiului, iar lucrurile au fost ridicate de autorități și puse la loc sigur, deoarece Sărăria, cartierul ieșean în care se găsea, a suferit mai mult decât celelalte³².

După instalarea regimului de democrație populară, Bojdeuca lui Ion Creangă trece din administrația Primăriei Iași în aceea a Complexului Muzeistic Județean, ca în 1955 să ajungă în componența Complexului Muzeistic Iași, cu sediul la Palatul Culturii (fostul Palat de Justiție și Administrație din Iași), complex din care făceau parte mai multe muzee ieșene, Bojdeuca fiind subordonată Muzeului de Literatură al Moldovei (mai apoi, Muzeului de Literatură Română). La 10 iunie 1966, după închiderea amenajării documentare de la Mănăstirea Golia, unde exista un punct muzeal dedicat memoriei lui Ion Creangă, în Bojdeuca din Țicău s-a constituit un

singur muzeu „Ion Creangă” la Iași, căruia i s-au adăugat mai multe piese originale (călimara de scris cu ștergătorul de penițe, sfeșnice, cuțitul de lemn de tăiat hârtie, ceasul de buzunar al lui Creangă, tabachera cu inscripția posesorului, scrumiera, o figurină ingenioasă, o cutie de epocă cu însemnul apartenenței pe ea, vase, tablouri – portretul în ulei, din 1887, al Tincăi Vartic, realizat de V. Mușnețeanu, o icoană aflată în chinovia de la Golia în care a locuit diaconul Creangă, cărți și manuale de școală ale autorului, fotografii și altele)³³, de puțin timp achiziționate și autentificate de conducerea Complexului Muzeistic Iași. Reprofilarea Bojdeucii³⁴ a însemnat inaugurarea unui „memorial de evocare a felului de viață și atmosfera în care crea scriitorul, susținut prin etalarea obiectelor originale”, precum și o serie de reconstituiri de completare a interiorului și de întregire a ambianței.

În primăvara anului 1968, înainte de aniversarea semicentenarului Bojdeucii, a avut loc o nouă reparare și reorganizare³⁵. În urma cutremurului din 4

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...



Elevi în vizită la Bojdeuca lui Ion Creangă – 1964
(Fototeca Muzeului Național al Literaturii Române Iași)

martie 1977, casa a rămas în picioare, dar s-a lăsat „într-o rână, pe coasta dinspre sud, iar acoperișul, abia se mai sprijinea pe umerii șubrezi”³⁶. Bojdeuca a ieșit din circuit pentru câțiva ani.

În anul 1984, în cadrul unui program național de consolidare versanți, s-a intervenit și pe dealul Țicăului, prin introducerea unor coloane de beton, legate prin ziduri-contraforți, în zona din fața și din spatele Bojdeucii³⁷. În același an au fost demarate și lucrările de restaurare a Bojdeucii. Acoperișul a fost decopertat și s-au selectat materialele care se găseau într-o stare bună. S-a constatat că pereții din

vălătuci de lut nu aveau fundație și s-a turnat la temelie un strat de mortar. Furcile din lemn au fost înlocuite cu stâlpi din beton, iar sub acoperiș s-a turnat o centură de beton, pe care au fost sprijinite grinzile din material nou, rezistent. Pereții din lateral și din spatele Bojdeucii au fost consolidați cu plase de sârmă. Acoperișul a fost înlocuit în întregime cu căpriori noi și draniță nouă³⁸. La 23 iunie 1985, după amenajarea interiorului, în spiritul original, Bojdeuca a fost redeschisă, în prezența unui numeros public, cu ocazia „Sărbătorii Bojdeucii”³⁹.

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

În acest context a apărut ideea construirii unui complex cultural-muzeal, pe locul căsuței îngrijitorului, ridicată în anii '30. Arhitectul șef al Iașului, Virgiliu Onofrei, a propus un proiect arhitectural care a fost realizat cu implicarea Primăriei și cu concursul mai multor antreprize de construcții din Iași, și care a fost inaugurat la 11 iunie 1989. În noua clădire a fost organizată expoziția documentară „Viața și opera lui Creangă”, Bojdeuca rămânând să păstreze doar bunurile memoriale în cele două camere: a scriitorului (în dreapta) și bucătăria (în stânga)⁴⁰. S-au amenajat o bibliotecă și o sală pentru evenimente culturale, iar în fața noii clădiri a fost construit și un amfiteatru în aer liber, destinat spectacolelor pentru copii, dar și evenimentelor care păstrau vie memoria lui Ion Creangă.

„Sărbătoarea Bojdeucii” s-a desfășurat în prima duminică din luna iunie, începând cu anul 1969, urmând ca din 1994 să se organizeze, la 1 martie, de ziua de naștere a lui Ion Creangă, evenimentul „Mărțișoare la Bojdeucă”, iar la 15 aprilie, „Zilele Creangă”. Începând cu anul 1981, la final de decembrie, se pun în mișcare „Colindătorii la Bojdeucă”, cu spectacole de iarnă, care antrenează trupe și formații din Iași și din județele învecinate.

Din 1994, în cadrul „Zilelor Creangă” se anunță și câștigătorii Concursului Național de Creație Literară „Ion Creangă” – Povești. În completarea acestor activități culturale, din anul 2010, la sfârșit de februarie și început de martie, se organizează la Iași, Humulești, Tg. Neamț și Chișinău, Festivalul

Național de Literatură pentru Copii „Ion Creangă”.

Din octombrie 1990, Bojdeuca lui Ion Creangă se află în subordinea Muzeului Literaturii Române Iași (devenit, în anul 2015, Muzeul Național al Literaturii Române Iași), instituție care s-a desprins din Complexul Muzeistic Iași (devenit, după 1990, Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași), și care gestionează, în prezent, 12 muzee și colecții și 4 puncte muzeale în municipiul și județul Iași.

Astăzi, în preajma Centenarului, Bojdeuca lui Ion Creangă este cel mai vizitat obiectiv al Muzeului Național al Literaturii Române, anual trecându-i pragul între 40.000 și 50.000 de vizitatori.



Camera lui Ion Creangă – 2001
(Fototeca Muzeului Național al Literaturii Române Iași)
Foto: Corneliu Grigoriu

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

- ¹ O.G., *Cronica*, în „Luceafărul”, anul VI, nr. 1, Sibiu, 1 ianuarie 1907, p. 23.
- ² *Cronica revistelor*, în „Tribuna”, anul XI, nr. 22, Arad, 27 ianuarie (9 februarie) 1907, p. 1.
- ³ *Din a III-a Scrisoare*, în „Românul”, anul I, nr. 8, Arad, 12/25 ianuarie 1911, p. 4.
- ⁴ Horia Petra-Petrescu, *Un muzeu Eminescu?*, în „Românul”, anul II, nr. 144, Arad, 1/14 iulie 1912, p. 5.
- ⁵ Acest portret a fost cumpărat de Mihai Lupescu de la Tinca Vartic și a fost dăruit Academiei Române în data de 21 noiembrie 1910. Portretul s-a păstrat în biroul de la Academie al lui G. Călinescu și apoi al Zoei Dumitrescu-Buşulenga. Prin demersurile muzeografului Constantin Parascan, în anul 1988, acest portret a fost trecut în patrimoniul Bojdeucii, unde se găsește și astăzi (cf. Constantin Parascan, *Acasă la Ion Creangă. Humulești-Neamț și Țicău-Iași*, Editura Panfilius, Iași, 2008, pp. 52-53).
- ⁶ M. Lupescu, *Bujdeuca lui moș Ion Creangă*, în „Ion Creangă”, anul IV, nr. 12, Bârlad, decembrie 1911, pp. 373-376.
- ⁷ *Casa lui Ion Creangă*, în „Realitatea ilustrată”, anul III, nr. 15, București, 22 martie 1914, p. 10.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ Em. Gârleanu, *Priveliști din țară. Schițe. Însemnări*, Stabilimentul de arte grafice „Energia”, București, 1915, p. 22.
- ¹⁰ *Ibidem*, pp. 22-23.
- ¹¹ I. Simionescu, *Bojdeuca lui Creangă*, în „Flacăra”, anul IV, nr. 9-10, București, 20 decembrie 1914, p. 53.
- ¹² Daniel Corbu, *Bojdeuca „Ion Creangă, primul muzeu literar din România”*, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române Iași”, anul I, 2008, p. 90.
- ¹³ Veniamin Pocitan Ploieșteanu, *Ion Creangă. Diacon, institutor și povestitor*, vol. I, București, pp. 51-52.
- ¹⁴ *Pentru amintirea lui Ion Creangă. Dare de seamă a Comitetului Ieșan pentru reconstituirea „Bujdeucei” în care a trăit cei din urmă ai săi ani povestitorul*, Tipografia Serviciului Geografic, Iași, 1918, p. 18.
- ¹⁵ *Bojdeuca lui Ion Creangă*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXVIII, nr. 153, Brașov, 16(29) iulie 1915, p. 2.
- ¹⁶ *Pentru amintirea lui Ion Creangă. Dare de seamă a Comitetului Ieșan pentru reconstituirea „Bujdeucei” în care a trăit cei din urmă ai săi ani povestitorul*, Tipografia Serviciului Geografic, Iași, 1918, p. 8.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 10.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 16.
- ¹⁹ *Ibidem*, pp. 11-12.
- ²⁰ Imobil din strada Scăricica nr. 9, care obtura vederea spre bojdeucă și care a fost înlăturat mai târziu pentru a consolida mai bine terenul curții bojdeucii.
- ²¹ *Pentru amintirea lui Ion Creangă. Dare de seamă...*, p. 22.
- ²² Constantin Parascan, *op. cit.*, pp. 96-98.
- ²³ R. Seișanu, „*Bojdeuca*” din Țicăul de Sus, în „Universul Literar”, anul XXXIX, nr. 51, București, 30 decembrie 1923, p. 5.

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

- ²⁴ N. Leon, *Note și Amintiri*, Cartea Românească, București, 1933, p. 247.
- ²⁵ Constantin Parascan, *Bojdeuca „Ion Creangă”*, Iași, 1975.
- ²⁶ Constantin Parascan, Constantin-Liviu Rusu, *Bojdeuca „Ion Creangă”*, Iași, 1987, p. 40.
- ²⁷ Arald (C. Săteanu), *Cum se restaurează bojdeuca lui Creangă*, în „Adevărul”, anul 50, nr. 16.019, București, 10 aprilie 1936, p. 3.
- ²⁸ C.L., *Pe unde a trăit Ion Creangă...*, în „Ilustrațiunea română”, anul VIII, nr. 40, București, 30 septembrie 1936, p. 15.
- ²⁹ Este vorba despre lucrarea lui Jean Boutière, *La vie et l'oeuvre de Ion Creanga. 1837-1889*, Paris, Librairie Universitaire J. Gamber, 1930.
- ³⁰ Șerban Cioculescu, *Centenarul lui Creangă*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul IV, nr. 3, București, 1 martie 1937, pp. 640-641.
- ³¹ D. Furtună, *Un muzeu Eminescu-Creangă*, în „Cuget clar” (Noul „Sămănător”), anul IV, nr. 1-3, București, 27 iulie 1939, p. 45.
- ³² George Putneanu, *Scrisori din războiul din Iași. Înfloresc cireșii în Moldova*, în „Universul Literar”, anul LIII, nr. 15, București, 30 mai 1944, p. 3.
- ³³ Flaviu Sabău, *File noi la povestea muzeală a „Bojdeucii lui Creangă”*, în „Flacăra Iașului”, anul XXII, nr. 6.150, Iași, 19 iunie 1966, p. 2.
- ³⁴ *La Bojdeuca lui Ion Creangă*, în „Flacăra Iașului”, anul XXII, nr. 6.193, Iași, 9 august 1966, p. 2.
- ³⁵ Constantin Parascan, *Acasă la Ion Creangă...*, p. 157.
- ³⁶ Ion Arhip, *Odiseea muzeelor ieșene*, Editura Muzeelor Literare, Iași, 2016, pp. 468-469.
- ³⁷ Constantin Parascan, *op. cit.*, pp. 163-164.
- ³⁸ Ion Arhip, *op. cit.*, p. 471.
- ³⁰ Constantin Parascan, *op. cit.*, p. 170.
- ⁴⁰ *Ibidem*, pp. 177-178.



Ușa Bojdeucii – 2009
(Fototeca Muzeului Național al Literaturii Române Iași)
Foto: Corneliu Grigoriu

PENTRU AMINTIREA

LUI

ION CREANGĂ

Dare de seamă a Comitetului leșan pentru reconstituirea

„BUJDEUCEI“

În care a trăit cei din urmă ai săi ani povestitorul

IAȘI

TIPOGRAFIA SERVICIULUI GEOGRAFIC

1918

POVESTITORUL ION CREANGĂ

Se împlinesc aproape treizeci de ani de când ne-a lăsat sănătate acela, ce întâiul din pleiada de scriitori și naratori ai renașterii poporului românesc, ne-a făcut să ascultăm cu toată dragostea de grai și neam, vechile povești bătrânești, singure comoare de literatură populară ce am putut păstra din vechimea ce ne este în multe privinți așa de puțin lămurită.

Ion Creangă, cunoscut de Ieșenii din generația precedentă ca simplu institutor de școală primară, la Treisfetitele, și apoi la alte școli locale, se mai îndeletnicea în ceasurile sale libere cu scrisul și publicarea, mai întâi a unor cărți de școală primară, apoi a mai multor bucăți literare, povești, amintiri din copilărie, anecdote, cari apăreau în restimpuri în revista *Convorbiri Literare* din localitate.

Pe cărțile lui scolastice *Metoda nouă de scriere și citire, Învățătorul Copiilor, Povățuitorul la scriere și citire, Geografia județului Iași* și altele, au învățat «bucbele» și apoi elementele cunoștințelor trebuitoare, un număr foarte mare de tineri, cari își amintesc cu drag de chipul priceput și prietenos cu care Creangă căută să lumineze mintea generațiilor de ieri și alaltăeri, ce-i erau incredințate.

Dar ceea ce l'a ridicat deasupra nivelului cultural al tuturor colegilor săi de școală, fu publicarea seriei de povești, culese din gura poporului, pe care, în scrierile-i, Creangă reuși a le reda întocmai așa cum le și auzise, adică cu tot șartul și farmecul de limbă curat românească, lipsită de întortocherile întrebuintate în vorbirea târgoveților din epoca de față.

De la cea dintâi poveste ce o publică Creangă, cetitorii se pasionară de scrierile lui, ca povestea *Harap-alb, Soacra cu trei nurori, Dănilă Prepeleac, Ivan Turbinca, Capra cu trei ezi, Moș Nichifor coșcarul, Ioan Roaiă, Punguța cu doi bani*, etc., cum și de *Amintirile sale din copilărie*, în cari talentu-i neîntrecut dovedea puterea de a crea forme literare din cele mai bune și atrăgătoare.

Tot ce-i Român cult cunoscu și admiră produsul minței și talentului lui Creangă, iar după moartea sa (31 Decembre 1889, se adunară și tipăriră în diferite ediții toate scrierile lui literare) unele reproduse aproape exact, altele mai scrintite,— dar până

astăzi încă nu s'a putut da la lumină o *ediție definitivă*,— care să nu mai poată fi schimbată și *stilcită*, de cei ce vor să speculeze cu produsul scrierilor lui.

* * *

Asupra vieții lui Creangă nu e mult de spus, căci, născut din o familie de țărani, din satul Humulești, județul Neamț, la 1 Martie 1837, primi cele dintâi cunoștințe de carte dela un dascăl din sat, care predă doar scrisul și ceitul într'o mică *chilie*, făcută prin rivna sătenilor de acolo.

Părinții lui se numeau Ștefan a lui Petrea Ciubotarul și Smaranda fiica lui David Creangă; deci pronumele de *Creangă* și l'a luat numai mai târziu, după familia mamei sale, ca unul ce suna mai frumos de cât acela de: *Ciubotarul*. Din Humulești, Ionică trecu la școala din satul Broșteni, județul Sucevei, apoi la școala Domnească din Târgul-Neamț, apoi la un Catihet din Fălțiceni, și, în sfârșit, când isprăvi cursul primar, fu internat în *Seminarul dela Socola*, de lângă Iași, unde urmă învățătura preoțească, atâta cât se cerea pe vremea aceea ca să poată deveni *diacon* sau *preot*.

Se vede însă că talentul și instinctul cultural a lui Ion Creangă nu se mulțumiră numai cu profesarea carierei ce și hotărâse la început, căci, îndată ce fu hirotonisit ca Diacon, el se înscrise în același timp și ca elev la școala Preparandară din Treisfetilele, care era menită să scoată Institutori pentru școlile primare orășene, cât și Învățători pentru sate.

După ce Creangă isprăvi cursul și al acestei școli, fu numit Institutor la clasa I, a școlii primare din Treisfetilele. Aci, el se arată nu numai dascăl priceput, dar de o valoare superioară, prin chipul cum răspânda învățătura și cunoștințele elementare ale vieții, printre micii săi școlari, pe cari îi iubea și-i lumina, ca cel mai bun părinte de familie.

Mai târziu, pe la 1872, Creangă începî a se amesteca în trebile politice, și avî de suferit de pe urma unor vorbiri în public și colaborări la gazete politice, așa în cât, după un timp, se simți nevoit să lepede haina și darul preoțesc și să intre cu totul în viața laică.

Lovit de unii oameni ai zilei, susținut puțin de alții, Creangă duse o viață modestă, în marginele lefei sale de institutor și a unui mic venit dela cărțile școlare ce le compuse, împreună cu câți-va colegi ai săi, *C. Grigorescu, Gh. Ienăchescu, Vas. Răceanu, Nic. Climescu și I. Simionescu*.

Creangă mai fu apoi asociat și la proprietatea *Tipografiei Naționale* din Iași, împreună cu profesorii *I. A. Darzeu, El. Ropală, Gh. Bou, Al. Nanu, V. Răceanu, I. Mardari, C. Grigorescu, Gh. Ienăchescu* și tipograful *I. S. Ionescu*.

Mai mulți ani înainte de a muri, Creangă locui în mahalaua Țicăul-de-sus, zisă și *Valea plângerei*, într'o căsuță modestă, ce însuși îi zicea «bujdeaucă», unde primea adesea pe prietenii săi, poetul *Eminescu*, filosoful *Conta* și alți câțiva literați, ca *Miron Pompiliu*, *Grig. Alexandrescu*, *Eduard Gruber*, etc., cu cari, stând de vorbă și gustând câte ceva împreună, în cerdacul din dosul casei, de unde se deschidea o largă și admirabilă vedere asupra mahalalelor Iașului și dealurilor *Ciric*, *Tătărași* și *Păun*, petreceau multe nopți, din primăvară până'n toamnă, admirând ceasuri nenumărate natura, și încolțind în muntea lor idei noi pentru lucrări literare, ce trebuiau să le aștearnă mai târziu pe hârtie, și să le lase moștenire, nouă, urmașilor, *epigonilor*, cari nu suntem vrednici să dăm tot tributul nostru de slăvire unei pleiade ca aceia, ce compuse bărbații mai sus pomeniți.

* * *

Biografia mai pe larg și amintiri asupra lui Creangă, sunt publicate atât în însuși *Amințirile* sale, în *Prefetele* volumelor sale apărute după moartea-i, în revistele *Arhiva*, *Șezătoarea*, *Ion Creangă*, *Revista Nouă*, *Flacăra*, în volumul meu *Povești și Anecdote*, etc., așa că cei ce ar voi a se informa asupra întregii sale cariere și activități, au din belșug descrieri despre el.

În ce privește căsuța unde ș'a trăit mai mulți din cei din urmă ai săi ani și unde ș'a sfârșit dureros zilele, — așa numita de el însuși «bujdeuca din Țicău», dările de seamă ce urmează vor arăta fazele prin cari au trecut păstrarea și reconstituirea ei, spre a servi urmașilor ca semn de slăvire a talentului superior și ca îndemn celor ce vor să contribuie la păstrarea, luminarea și înălțarea neamului.

N. A. BOGDAN

RECONSTRUIREA BUJDEUCEI

Lăsată în părăsire mai mulți ani, căsuța în care își sfârși zilele Ion Creangă, se distruse în mare parte, și, deși diferite persoane, precum și însăși Primăria Iașului, se gândise și proiectase a o reconstrui așa cum a fost mai înainte, — totuș, din diferite pricini, lucrarea aceasta s'a tot amânat, așa că în anul 1917, „bujdeuca” ajunsese în stare de complectă ruină.

În Octombrie precedent, un număr de persoane iubitoare de literatură națională, se întruniră și formară un Comitet, având de scop, în primul loc, reclădirea bujdeucei lui Creangă, cum apoi alte măsuri, pentru perpetuarea numelui și a operei sale.

Dăm aici actele constituirii Comitetului de care vorbim, cuvântările ce s'au ținut în ziua de 15 Aprilie 1918, când prin o deosebită solemnitate s'a trecut proprietatea imobilului către Rectoratul Universității locale, — precum și Actul de constituire al unei noi *Societăți Ion Creangă*, care va continua și desăvârși lucrarea începută de Comitetul ce a reconstruit bujdeuca.

* * *

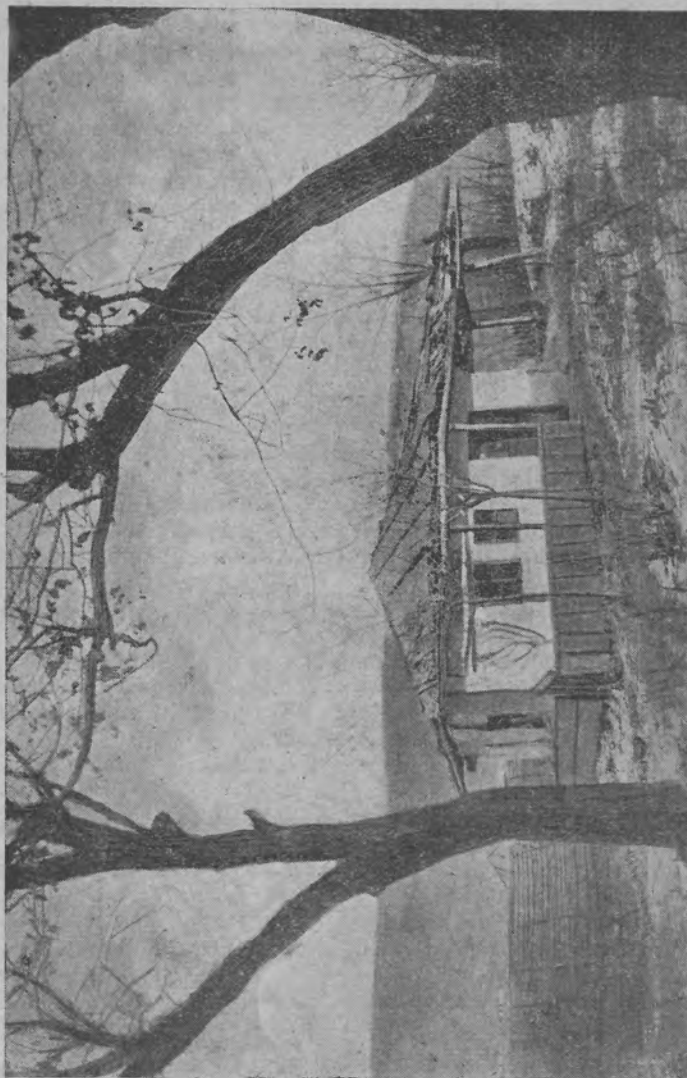
Astfel, în ziua de Florii, 15 Aprilie 1918, Comitetul de care e vorba, întrunindu-se în localul bujdeucei din str. Țicăul-de-sus No. 4, împreună cu un însemnat număr de cetățeni și studenți, s'a oficiat mai întâi sfințirea localului de către Preotul G. I. Niculea, care apoi a cuvântat următoarele:

Onorată Adunare,

Mă simt înălțat sufletește că am prilejul astăzi de a oficia în calitate de preot, un serviciu religios pentru sfințirea «bujdeucei» reconstituite a nemuritorului I. Creangă. Pentru noi Ieșenii acest moment este de mare însemnătate, întru cât noi acești din Iași, cei dintâi ne-am gândit la o lucrare de acest fel, reconstituind așa precum a fost căsuța (bujdeuca) în care a trăit, simțit și a scris I. Creangă.

Pentru mine în special, ca preot, în parohia căruia se află bujdeuca lui Creangă, faptul reconstituirii căsuței scriitorului și a așezării în ea a unui muzeu, care să cuprindă tot ce a scris și produs I. Creangă, capătă o importanță și mai mare, de oare ce la mine în popor, în Țicăul-de-sus, bujdeuca lui Creangă va deveni de azi înainte cel mai mare monument popular, întru cât aci a viețuit și scris cel mai mare scriitor în graiul poporului nostru.

Prin adunarea într'un tot a scrierilor lui Creangă și așezarea în căsuța lui a operei sale populare, bujdeuca-muzeu va



Bujdeuca lui Ion Creangă înainte de a fi restaurată

deveni un centru de literatură populară, de unde se vor inspira toți acei ce vor dori a scrie așa precum nimeni altul, ca Creangă, n'a scris încă. Pelerinajul la această bujdeucă-muzeu va fi cea mai pioasă amintire ce se poate aduce unui scriitor ca Creangă. Aci pe lângă opera lui completă, vizitatorul va avea prilejul să vadă căsuța modestă unde a trăit Creangă, împrejurimile și pozițiile admirabile de unde s'a inspirat el.

Aduc din partea poporănilor mei, Comitetului ce s'a străduit de a reconstitui casa lui Creangă, respectoasele noastre mulțumiri și rog pe Dumnezeu, ca în latura aceasta a Iașului—in Țicăul-de-sus,— să ne mai dăruiască scriitori care să simțească și să scrie așa precum a scris Creangă.

* * *

S'a dat cetire apoi următoarelor acte:

PROCES-VERBAL No. 1.

Azi 29 Octomvre 1917, s'a constituit „Comitetul Ion Creangă”, compus din Domnii: Profesor Al. C. Cuza, profesor Dr. N. Leon, profesor Corneliu Șumuleanu, Dr. N. Racoviță primarul orașului Iași, Alexandru Alimăneștianu, C. Ionescu-Olt, N. A. Bogdan, publicist, Ion Mitru, directorul școlii normale Vasile Lupu, Inginer-inspector G. Popesea și G. T. Kirileanu, publicist, având următorul scop:

1. De a cumpăra casa și locul, unde a locuit Ion Creangă, în Iași, Str. Țicăul-de-sus No. 4.
2. De a restaura casa, a consolida și împrejmui terenul.
3. De a strânge și păstra obiectele ce s'ar găsi dela Ion Creangă.
4. De a face o bibliotecă populară, dacă se va cumpăra și imobilul vecin până în Str. Scăricica.
5. De a strânge un fond pentru întreținerea imobilului și colecției.
6. De a înființa un mic cămin studentesc, cu numele „Ion Creangă”.
7. De a publica toate scrierile lui Ion Creangă într'o ediție îngrijită și credincioasă.

Comitetul alege din sânul seu ca Președinte pe d-l Profesor A. C. Cuza, Casier pe d-l Al. Alimăneștianu și Secretar pe d-l N. A. Bogdan.

Drept care s'a încheiat prezentul proces-verbal.

A. C. Cuza,
Prof. Univ. și Deputat
Dr. N. Leon,
Profesor Universitar
Dr. C. Șumuleanu,
Profesor Universitar

Al. Alimăneștianu,
Bancher și mare proprietar
Dr. C. Ionescu-Olt,
Avocat și Publicist
Dr. N. Racoviță,
Primarul Comunei Iași

G. T. Kirileanu,
Bibliotecar Casei Regale
N. A. Bogdan,
Publicist

Gh. Popescu,
Inginer-Inspector
I. Mitru,
Dir. Școalei Norm. V. Lupu.

*
*
*

DARE DE SEAMA

*de încasările și cheltuețele făcute de „Comitetul Ion Creangă“
cu ocazia restaurării, „Bujdeucei Ion Creangă“ din Iași, Strada
Țicăul-de-sus No. 4, până azi 14 Aprilie 1918.*

Incasări.

Banca Națională din București, subscripție	lei 5000
Sumele subscrise de elevii Școalei Normale Vasile Lupu, Iași, prin d-l I. Mitru	„ 1433,90
Creditul Rural din București	„ 1000
Nicolae Iorga	„ 1000
Primăria Iași	„ 500
Banca Agricolă, sucursala Iași	„ 500
Reg. 25 p. a. prin d-l Maior Zelea Codreanu	„ 154
Iacob Negruți	„ 100
V. G. Morțun	„ 100
Al. C. Cuza	„ 100
Dr. C. Șumuleanu	„ 100
Dr. N. Leon	„ 100
Al. Alimăneștianu	„ 200
Ing. Inspector Gh. Popescu	„ 100
G. T. Kirileanu	„ 100
Ion Mitru	„ 100
Dr. N. Racovița	„ 200
C. Ionescu-Olt	„ 50
N. A. Bogdan	„ 20
G. Trancu-Iași	„ 40
I. N. Motaș	„ 30
Maria Popa-Radu	„ 20
Gh. Popa-Radu	„ 20
Plutonier Mihail Crudu	„ 20
Locot. Alistar Gheorghe, Reg. 25	„ 5
	10.982,90
Direcția Baracamentelor, materiale	lei 1776
„ Geniului	„ 400
„ Spitalelor, tuburi	„ 500
„ Lemnelor, transporturi	„ 300
Primăria Iași, lemne și transporturi	„ 500
Compania telegrafiei fără fir, transporturi	„ 300
	3.776
Totalul primirilor, lei	14.758,90

Cheltueli.

	Transport . . .	14.758,90
Cumpărarea și restaurarea bujdeucei Ion Creangă . . .	lei	8223,75
Cumpărarea casei moștenitorilor Coca . . .	„	<u>3108,20</u>
		11331,95
Suma rămasă și depusă la Banca Națională, lei		<u>3426,95</u>

În timpurile extraordinar de grele în care am început reconstruirea „Bujdeucei“, executarea ar fi fost foarte grea, dacă nu am fi avut prețiosul concurs al: Băncii Naționale, prin Guvernatorul său d-l Bibicescu și Directorul Al. Radovici, Inginer-Inspector Gh. Popescu, General Eraclie Nicoleanu, Colonel Sion, Colonel Dr. Dumitrescu-Brăila, Colonel Vrabie, Dr. N. Racoviță, P. Cujbă, Căpitan Inginer Virgil Alimăneștianu, Inginer C. Hălăceanu, Inginer Dedu, Arhitect M. Romașcu și Anteprenor-Constructor R. Botinelli. Cred că sunt în asentimentul D-v. a le aduce viile noastre mulțumiri pentru concursul ce ne-a dat, ca să restaurăm acest modest monument național, peste care, dacă ar fi trecut iarna 1918, nu se mai vedea nici urme din el.

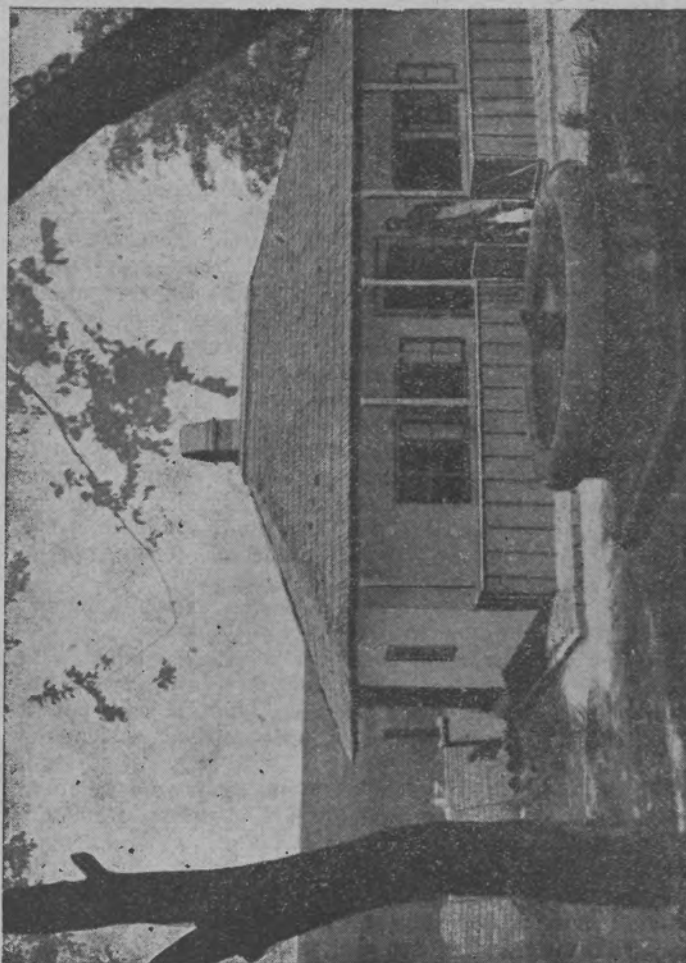
Domnilor membri, am refăcut umila casă, care a adăpostit pe povestitorul nostru național Ion Creangă și pe bunul său amic, marele nostru poet Mihail Eminescu, se va întocmi muzeul proiectat și poate și căminul studentesc și biblioteca populară; cred însă ca străduința noastră nu și-a ajuns scopul final, dacă nu vom scoate și-o ediție populară eftină a scrierilor lui Creangă. Aceea care nu pot avea fericirea să vină până la Iași, să vadă „Bujdeuca“, să poată vedea în editură, atât casa cât și ce a gândit acest neîntrecut povestitor popular.

Iași, 14 Aprilie 1918.

Al. Alimăneștianu

Membru și Casierul Comitetului «Ion Creangă».

* * *



Bujdeuca lui Ion Creangă după ce s'a restaurat

Președintele Comitetului, D-l A. C. Cuza, a ținut apoi următoarea cuvântare :

*Onorată Adunare,
Domnule Rector,*

Comitetul constituit pentru restaurarea casei lui Ion Creangă, sau a «bujdeucei», cum îi zicea el însuși, terminându-și lucrările, îmi incumbă mie plăcuta sarcină de a vă face darea de seamă a activității sale, până când a ajuns la rezultatul de astăzi.

Cum vedeți, e un rezultat material cu totul minim: o căsuță, care a fost cumpărată, în stare de dărăpănare complectă, cu câteva sute de lei, și care nu e mai încăpătoare decât locuința celui mai modest gospodar dela țară. Rezultatul moral, ni se pare însă, că e vrednic să fixeze atenția noastră. El este un act de pietate, prin care se afirmă „cultul eroilor”.

Cei mai aleși ai unui popor, sunt culmile la care el se ridică: eroi ai simțirei, în artă; eroi ai cercetării și ai gândirii în știință; eroi ai energiei, în lupta pentru binele lui.

Și nu prin mulțimele lor efemere trăesc națiunile. Mulțimele dispar, eroii rămân. Prin eroii lor numai, popoarele trecătoare se introduc și se păstrează în sânul umanității eterne.

Grecii din antichitate sunt astăzi Omer, Erodot, Sophocle, Pindar, Thucydide, Platon, Aristotel, Alexandru, Plotin — de-a pururea vii. Dar ce știm noi astăzi de mulțimile fenicienilor, de pildă, cari nu au dat omenirii nici un erou?

Aceasta este însemnătatea «eroilor», pentru existența popoarelor. Ea justifică cultul lor pentru dânșii.

Dar cultul eroilor reprezintă conștiința de sine a națiilor. Ea însemnează coeziunea puterilor lor răslețite și prin aceasta puterea supremă și totodată viața cea mai înaltă, la care pot să ajungă. De aceea, e firesc ca această conștiință să se dezvolte târziu.

Nu e mirare, aşadar, să vedem că tocmai popoarele cele mai înaintate se îngrijesc de cultul eroilor lor, păstrând cu pietate chiar și cele mai neînsemnate amintiri dela dânșii. Despre aceasta stau dovadă atâtea muzee istorice, în Franța, în Anglia, în Italia, și mai ales în Germania. Și pe lângă muzee, vedeți cu câtă evlavie conservă unele orașe străine locuințele oamenilor mari, de care sunt mândre. Așa e casa lui Goethe, la Weimar, a lui Schiller, la Iena, sau fie chiar și căsuța în care acesta a scris pe «Don Carlos», din via lui Körner, de la Loschwitz, lângă Dresda, sau pavilionul de scânduri, de pe muntele Capucinilor, dela Selzburg, în care Mozart se oprea uneori, conservată cu numele de «Mozarthauschen», ca o scumpă relicvie.

Iar noi? Oare unde sunt muzeele noastre? Relicviile? Oare



Comitetul „Ion Creangă”
Ing. Inspector, G. Popescu, N. A. Bogdan, publicist, Dr. Corneliu Șumuleanu, profesor,
Al. Alimăneștianu, proprietar, C. Grigorescu, institutor, Dr. N. Leon, rectorul universității Iași,
Al. C. Guza, profesor, I. S. Ionescu, tipograf

ce am păstrat, și nu dela cei mai de demult, ci măcar dela începătorii imediați ai culturii naționale? Ce a rămas în Valahia, de pe urma lui Gheorghe Lazăr, a lui Eliade, a lui Bolintineanu sau Grigore Alexandrescu? Ce s'a făcut la noi, în Moldova, în Iași, cu bogatele amintiri rămase la moartea lui Gheorghe Assaky, în casele lui cu inscripția „*Lucrul și al meu Repaos*“, un adevărat muzeu, cu tipografia și litografia, înființată de dânsul, cu biblioteca și tablourile lui de mare valoare? Ce a devenit casa lui Mihail Kogălniceanu? În ce stare se află mormântul, dela Mircești, al lui Vasile Alexandri — acel «rege al poeziei», abia dispărut din mijlocul nostru?

Să o spunem: e o dureroasă știrbire.

Ca o fericită excepție, totuși, la regula indiferenței noastre obștești, pentru oamenii mari și ca o îndrumare spre bine, așadar, ni se oferă *cultul lui Creangă*, la Iași. Căci putem vorbi de un cult, care nu datează de acum. Așa că noi nu suntem astăzi decât numai urmașii unor premergători meritoși, pe cari nu ni este permis să-i uităm.

Și în adevăr, îndată după moartea popularului povestitor, la 31 Decembrie 1889, s'a constituit un Comitet, prezidat de ilustrul nostru istoric, d. A. D. Xenopol, cu regretații Eduard Gruber și Grig. I. Alexandrescu, pentru editarea scrierilor lui Ioan Creangă, care au și apărut, supt titlul acesta, la Iași, volumul întâiu, în 1890, volumul al doilea în 1892, ilustrate de talentatul pictor ieșean Teodor Bucliu.

Mai târziu, s'a format tot aici Comitetul pentru ridicarea unui bust, a iubitului povestitor popular, cu d-nii A. D. Xenopol, C. Meisner, actualul ministru, Gh. Ghibănescu și alții, din care facem parte, împreună cu d. C. Grigorescu, distinsul membru al Comitetului nostru de astăzi, și eu. Prin stăruințele acestui comitet, bustul lui Creangă a și fost turnat în bronz, după modelul admis al sculptorului G. Dimitriu-Bărlad, pentru care s'a obținut și locul unde va fi așezat, în strada Săulescu, având adunate și mijloacele pentru săvârșirea lucrărilor.

În sfârșit, de «bujdenca lui Creangă, ajunsă în stare de dărăpănare, prin lipsa de îngrijire a proprietarului ei, s'a interesat întreaga opinie publică a Iașului. Restaurarea a fost hotărâtă. Din inițiativa Școlii normale de învățători, în frunte cu directorul ei, d. I. Mitru, s'a început adunarea fondurilor necesare, care mai pe urmă au fost predate Comitetului nostru. Și însăși Primăria de Iași, a intervenit tot atunci ca să execute ea această lucrare, dând astfel exemplul rar, dacă nu unic, al unei administrații comunale, stăpânită nu numai de griji edilitare, ci și de preocupări literare.

Noi am venit, așadar, cei din urmă. Dar am venit atunci, când orice târăgănare ar fi fost un pericol, și am dus lucrarea la capăt.

Meritul inițiativei acestei lucrări revine însă întreg d-lui Alexandru Alimăneștianu.

Căci războiul întrerupsese amândouă lucrările noastre, atât aceea de așezare a bustului, cât și aceea de restaurare a bujdeucei. Intre amândouă este totuși o mare deosebire, căci bustul de bronz, adăpostit, poate să aștepte oricât, dar bujdeuca, ruinată pe jumătate, dacă mai rămânea expusă intemperiilor, era amenințată să se surpe cu totul. Și s'ar fi pierdut astfel încă una din cele mai prețioase amintiri literare.

Căci aici, în această căsuță, a trăit, a petrecut, s'a inspirat cel mai mare prozator popular al nostru, Ion Creangă, și nu numai el, ci și cel mai mare poet al neamului românesc, Mihail Eminescu.

Uaiți printr'o strânsă prietenie, care avea la bază aceeași dragoste caldă pentru poporul românesc, aceeași înțelegere pentru limba și datinele lui, aici se însuflețeau amândoi, și de aici porneau în excursii, prin împrejurimile Iașului, pe care îl iubeau deopotrivă, pentru neîntrecutele lui frumuseți. Despărțirea lor, așadar, prin plecarea lui Eminescu din Iași, a fost pentru amândoi o mare durere, și putem zice, fără a greși, ca și o pagubă pentru literatură.

Și iată în ce termeni duiosi își exprima această durere povestitorul către poet, vorbind anume și de „cerdacul“ bujdeucei — care fusese „cuibarul“ amânduror — într'o scrisoare a sa din Dacemvrie, 1877, pe care a publicat-o d-l Octav Mînar, în revista „Cosinzeana“, din Orăștie, la 27 Aprilie 1913 :

„Bădie Mihai,

„Ai plecat și mata din Iași, lăsând în sufletul meu multă
„soărbă și amăreală. . .

„Această epistolie ți-o scriu în cerdacul unde de atâtea ori
„am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin de mi-
„nutății, îmi povestiai atâtea lucruri frumoase. . . frumoase. . .

„Dar, coșcogemite om ca mine, gândindu-se la acele vremuri,
„a început să plângă. . .

„Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopți albe, când hoinăream
„prin Ciric și Aroneanu, fără pic de gânduri rele, dar în dra-
„gostea cea mare pentru Iașul nostru uitat și părăsit de toți.

„Și dimineața, când ne întorceam la cuibar, blagosloviți de
„aghiazma cea fără prihană și atât iertătoare a Tincă-i, care ne
„primea cu alai, par'că cine știe ce nelegiuire am făcut și noi.

„Ți-aș scrie mai mulțisor, însă a venit Enăchescu, și trebuie
„să plec cu dânsul la Tipografie.

„Cu toată dragostea
„Ionică.“

Acestea le scriea, chiar de aici, din locul acesta, Ion Creangă către Mihail Eminescu, în Decembrie 1877. Iar în toamna anului trecut, 1917, după patruzeci de ani, „cerdacul“ unde stătura de atâtea ori împreună, uitându-se la cerul plin de minunății, și bujdenca cu totul, era să dispară, ba, să se năruiască chiar și pământul din cauza așelor...

În situația aceasta, a intervenit d-l Al. Alimăneștianu.

Insufletit de cele mai bune sentimente românești, care sunt de tradiție în familia sa, și având totodată legături cu unele servicii publice, militarizate atunci, d-sa a întrevăzut posibilitatea ca bujdenca lui Creangă să poată fi restaurată, chiar în acele împrejurări de războiu.

Comunicându-ne părerea sa fericită, ne-am grăbit a ne constitui în Comitet, compus din d-nii Al. Alimăneștianu Casier, Prof. N. Leon, Prof. C. Șumuleanu, Dr. N. Racovitză, Primarul orașului, C. Ionescu Olc, Ioan Mitru, Directorul Școlii Normale „Vasile Lupu“, G. Th. Kirileanu, publicist, Inginer-Inspector Gh. Popescu, membri, N. A. Bogdan, publicist, Secretar și A. C. Cuza, făcându-mi-se mie deosebita onoare de a fi ales ca președinte, la 29 Octombrie 1917 și cu următoarele scopuri:

1. De a cumpăra casa și locul, unde a locuit Ion Creangă, în Iași, Strada Țicăul-de-sus No. 4.
2. De a restaura casa, a consolida și împrejmui locul.
3. De a restaura și a păstra obiectele ce s'ar găsi dela Ion Creangă.
4. De a face o bibliotecă populară, dacă se va cumpăra imobilul vecin, până în strada Școaricica.
5. De a se strânge un fond pentru întreținerea imobilului și colecției.

Și de data aceasta, partea cea mai grea a întreprinderii noastre i-a revenit d-lui Al. Alimăneștianu, ales Casier al Comitetului, și grație stăruinței caruia, mai cu deosebire, în scurtă vreme, s'a adunat treptat un fond de 10.982 lei și 90 bani, în numerar, și materialuri, transportate gratuit, în valoare de 3776 lei în total, așa dar 14.758 lei și 90 bani, cu care Comitetul și-a început lucrările imediat.

La 20 Noembrie 1917, am făcut actul de cumpărare a imobilului din strada Țicăul-de-sus No. 4, în nuda proprietate, răscumpărând totodată embaticul de la Parohia bisericii Buna-Vestire, paroh fiind Sf. Sa Părintele Econom. Apolon Andrieș, cărui i mulțămim pentru bunavoința sa. Și în aceeași zi, s'a făcut donația imobilului Universității din Iași.

La 20 Ianuarie 1918, Comitetul s'a complectat, alegând ca membri noi pe d-nii C. Grigorescu, institutor pensionar și I. S. Ionescu, tipograf, foști prieteni intimi și colaboratori ai lui Ion Creangă, la scrieri didactice și la tipografie. Iar d-nul I. S. Ionescu, are meritul că a îngrijit cu pietate și de mormântul Povestitorului.

La 9 Martie 1918, a fost cumpărat imobilul fraților Coex, din stradela Scăricica No. 9, de către Universitatea din Iași, cu banii puși la dispoziția de Comitet, pentru a se înlătura o clădire dăunătoare vederii, pentru a se consolida, mai târziu, încă mai bine terenul și a se face eventual și un cămin studențesc, dacă va fi cu putință.

În timpul acesta, lucrările fiind puse sub supravegherea superioară a d-lui Inginer-inspector Gh. Popescu și sub conducerea directă a d-lui Caloianu, canalizarea sistematică cu tuburi de ciment și consolidarea terenului nesigur, în partea aceasta a orașului, drenarea apelor într'un izvor curgător, cu basin, restaurarea bujdeucei și împrejmuirea ei, s'a făcut în chipul cel mai fericit, terminându-se cu plantarea grădinei de către șeful agronom al Școlii normale Vasile Lupu, d. Cojocariu, care a binevoit a se însărcina și cu supravegherea întreținerii ei.

Comitetul se grăbește dar să aducă cele mai vii mulțumiri tuturor acolora, cari au contribuit la realizarea acestei opere, în primul rând generoșilor donatori, în frunte cu Banca Națională, care prin d. I. G. Bibicescu, guvernatorul ei, pururea inspirat de sentimente generoase, a pus la dispoziția Comitetului cel dintâi fond și cel mai însemnat, de 5000 de lei, precum și Primăriei de Iași, Școlii Normale Vasile Lupu, Creditului Rural din București, Băncii Agricole sucursala Iași, Regimentului 25, prin d. Maior Ion Zelea Codreanu, d-lui Nicolae Iorga, și tuturor celorlalți donatori, printre cari trebuie să amintim cu recunoștință pe d. Iacob Negruzzi, membru al Academiei române, vechiul și atât de meritosul Director al revistei Convorbiri Literare, în care Ion Creangă și-a publicat cea mai mare parte a scrierilor lui, și care a fost unul din prietenii lui cei mai buni.

Comitetul mulțamește asemenea d-lor: Inginer-inspector G. Popescu, General Eraclie Nicolescu, Colonel Sion, Colonel d-r Dumitrescu-Brăila, Colonel Vrabie, D-r N. Racovitză, Primarul orașului și P. Cujbă, ajutor de primar, Căpitanul Inginer Virgil Alimăneștianu, Inginer C. Hălăceanu, Inginer Dedu, Arhitectul Romașcu, Antreprenorul-Constructor Botinelli, Șef-agronom Cojocariu și Conducător de lucrări Caloianu, pentru concursul ce l'au dat, și fără de sprijinul cărora această operă modestă, dar îndestul de anevoioasă, în împrejurările în care s'a făcut, nu s'ar fi putut săvârși.

Astăzi, Domnule Rector, Comitetul este fericit să poată preda Universității din Iași, «bujdeuca lui Ion Creangă», a cărei proprietate i s'a transmis, încă de pe când era în construcție, prin donația Comitetului nostru, dar care acum e pe deplin terminată. Și tot odată vă încredințăm și acele câte-va tablouri și cărți, cele dintâiu ale unui vii or Muzeu și Bibliotecii, care, să sperăm că vor spori prin donații. Comitetul este convins că opera căreia s'a devotat cu atâta iubire, se va păstra și se va desvolta supt

înalta ocrotire a D-voastră, Domnule Rector, a profesorilor și studenților Universității din Iași.

Comitetul, mulțumind totodată Părintelui paroh al bisericii Sf. Haralambie, G. I. Neculea, pentru binecuvântarea sa și pentru cuvintele însuflețite, pe care le-a rostit astăzi, apelează la sprijinul Sf. Sale și la bunavoința enoriașilor, ca să continue a se îngriji de această amintire a unuia din cei mai aleși, pe care au avut fericirea să-l aibă în mijlocul lor.

Cu aceasta Comitetul de restaurare a bujducei lui Ion Creangă, terminându-și misiunea, pentru care s'a constituit, ar urma să se disolve.

În ședința de ieri a Comitetului însă, și cea din urmă, în forma sa actuală, eu am avut onoare să propun și Comitetul a admis, ca în loc să se disolve, să-și continue activitatea, transformându-se în «*Societatea Ion Creangă*», cu următoarele scopuri:

1) Să se editeze scrierile lui Ion Creangă, în ediții populare, eftine, și într'o ediție critică de lux, cu ilustrațiuni.

2) Să se răspândească, în toate straturile sociale, scrierile lui Ion Creangă.

3) Să se vegheze asupra bunei întrețineri a imobilului și să se sporească muzeul și biblioteca.

4) Să se adune mijloacele pentru realizarea acestor scopuri, prin cotizații, donațiuni și serbări.

Gândul, care ne călăuzește, e că nici unul din scriitorii noștri nu e mai potrivit, ca pe de-o parte să trezească în masele populare gustul cititului, prin operele lui înțelese de toți, iar pe de altă parte, ca să îndrumeze clasele de sus, «societatea» cum i se zice, în multe feluri înstreinată, către înțelegerea și iubirea mai adâncă a geniului nostru național. Căci Ion Creangă este întruparea vie, cea mai fără amestec și mai originală, a simțirii noastre românești, a spiritului nostru specific, prin care ne deosebim de celelalte popoare.

Ion Creangă este totodată și cel mai «naiv» și cel mai «ironic» scriitor pe care îl avem, de o sănătate sufletească desăvârșită, binefăcătoare și de o măiestrie stilistică neîntrecută. El încântă, deopotrivă, copiii și înveselește bătrânii; el desfătează pe cei mai simpli și nimește pe cei mai iscusiți.

«Societatea Ion Creangă», al cărei act de constituire se supune semnăturii D-voastră, în această zi de sărbătoare, a Duminicii Floriilor, să sperăm așa dar, că va înflori și va da roade bogate.

Răspândirea scrierilor lui Ion Creangă, în toate straturile poporului, va putea să-i rearmonizeze ființa, desagregată printr'o falsă cultură, unind din nou sufletește clasele de jos cu cele de sus, readuse la vechea tradiție și clasele de sus, cu cele de jos, cu țărâmimea, cinstită și harnică, duioasă, isteță și veselă, al cărei cel mai genial reprezentant este el.

Acesta fiind scopul înalt, pentru care se constituie «Societatea

Ion Creangă», apelând iarăși la sprijinul bunilor români, nu-i mai rămâne Comitetului vechiu, care încetează acum, de cât să mulțumească încă odată tuturor, în momentul când încredințează opera lor terminată, domnului Rector al Universității din Iași.

* * *

La această cuvântare, *d-l Dr. N. Leon*, în calitate de Rector al Universității Iașene, a răspuns următoarele:

*Domnule Președinte,
Domnilor Membri,*

Universitatea a acceptat cu mare bucurie prețiosul dar pe care i l-ați oferit, însărcinându-mă a vă exprima cele mai vii mulțumiri în numele Colegiului Universitar.

Mulțumesc în special d-lui Alexandru Alimăneștianu, inițiatorul și sufletul Comitetului, care a pus multă inimă și stăruință, adunând cea mai mare parte din fondurile necesare pentru cumpărarea și restaurarea acestei bujdeuce. Mulțumesc și d-lui Inginer Popescu, care în mod desinteresat și cu o deosebită bună voință a supravegheat ca lucrările să se facă în mod conștiincios.

Vă încredințez că imi voi da toate silințele a întreține în bună stare acest mic muzeu, făcându-l accesibil marelui public.

Vizitatorii lui vor putea admira dealurile pe care Creangă, împreună cu Eminescu, le priveau zilnic din cerdacul de din dos. Deasupra acestor dealuri plutește *Geniul* orașului Iași, care a inspirat pe Creangă, pe Eminescu, pe Conta și pe toți poeții și cugetătorii noștri. Acest geniu se găsește pretutindeni, în neîntrecutul joc frumos de umbre și lumini, care se desfășoară deasupra orașului Iași și a împrejurimilor sale, cât și în razele de jaratec ale soarelui când apune.

Aceste elemente constituiesc atmosfera calmă a Iașului, în care s'au dezvoltat toți acei care au fundat Societatea de Medici și naturaliști, cu *Cabinetul de Istorie naturală*; toți acei care au fundat cercul *Junimei*; cercul socialist din jurul *Contemporanului*, Societatea științifică-literară cu revista *Arhiva*, în jurul lui Cobălcescu; cei care au fundat cercul poporolist în jurul *Vieții Românești*. Toate curentele mari, dela cel socialist până la cel naționalist, au fost inspirate de *geniul* orașului Iași.

Bujdeuca aceasta va rămâne pentru copiii noștri și descendenții lor, o amintire de recunoștință, față de memoria marelui Povestitor popular.

* * *

După cuvântarea Rectorului, s'a încheiat următorul act, semnat atât de membrii Comitetului de reconstrucție a bujdeucei, cât și de o parte dintre asistenți, după cum urmează :

Act de constituire.

Astăzi, în Duminica Floriilor, 15 April 1918, subsemnații luind parte la solemnitatea predării „bujdeucei lui Ion Creangă“, din Iași, str. Țicăul-de-sus No. 4, restaurată de către Comitetul anume constituit în acest scop, către Universitatea din Iași, în-sufleții de dorința de a continua opera începută de cultură națională, am hotărât a ne constitui în „Societatea Ion Creangă“, cu următoarele scopuri :

- 1) Să se editeze scrierile lui Ion Creangă în ediții populare, efrine și într'o ediție critică, de lux, cu ilustrațiuni;
- 2) Să se răspândească în toate straturile sociale scrierile lui Ion Creangă ;
- 3) Să se vegheze asupra bunei întrețineri a imobilului și să sporească Muzeul și Biblioteca;
- 4) Să se adune mijloacele pentru realizarea acestor scopuri, prin cotizații, donațiuni și serbări.

Până la o nouă alegere, vechiul Comitet de restaurare rămâne ca Comitet al Societății Ion Creangă.

Drept care s'a încheiat prezentul act.

ss). *A. C. Cuza, Dr. N. Leon, Al. Alimăneștianu, I. Simionescu, T. T. Burada, Elena Burada, N. A. Bogdan, I. S. Ionescu, Ec. G. I. Neculea, B. Cojocaru, C. Vasiliu, C. Cehan Racoviță, A. Poitevin-Scheletti, P. Hette, Ion Colibaș, G. M. Simionescu, El. Turculeț, M. Simionescu, Natalia Valeriu, Al. Valeriu, Dr. N. Racoviță, C. Ionescu Olt, C. Grigorescu, G. T. Kirileanu Dr. C. Șumuleanu, Gh. Popescu, I. Mitru.*

DOCUMENTUL REGĂSIT



Act de vecinică vînzare.

Sub-scrumata Maria Ștefanu - astăzi Ciogolea - declar prin
 punerea degetului meu în acest act, că casa ce o
 am în mahalaua Munteșimea-de-Sus, depărtarea III^o,
 pe loc cu bezmăn a Bisericii Bunei-Vestiri din
 Iosi (mărimea locului: septe stânjeni fața și
 spre-țecce stânjeni lungu) o am trecut - cu con-
 ștințimântul sotului meu Nastasă Ciogole - în de-
 veci vînzare dămisale Ecaterina Vartic, în pret
 de 50 # adică cincizeci de galbeni austriaci, a trei
 zeci și septe de lei vechi galbenul; cari bani i-am
 primit deplin acum la facerea actului; dând și eu din
 parte-mi dămisale Ecaterina Vartic, atât actul cu care
 am cumpărat acest acaret, precum și actele vechi și
 titulele de plata bezmenului pămînt în prezență. -
 Și dar dumneai Ecaterina Vartic de astăzi înainte
 va fi stăpîna pe acest acaret pentru totdeauna, din
 neam în neam; nefiind supărată de nimeni; atât din
 partea mea, a sotului meu Nastasă Ciogole, cât și
 a rudelor noastre. - Bezmenul îl va plăti de acum
 înainte dumneai Ecaterina Vartic, după cum se va împă-
 ra cu episcopiea Bisericii Bunei-Vestiri; la care și cu
 Maria Ștefanu, astăzi Ciogole, m'am rugat onoratei
 episcopii să bine-volească a întări acest act, după
 de sale forme. - Și spre întocmai unare, am
 iscălit eu Maria Ciogole, sotul meu Nastasă Ciogole,
 precum și persoanele ce s'au întărit la față. -
 Maria Ciogole = A. Ciogolea
 Iași, 1879 Iunie 25. -
 Am fost față. Creangă

SCRISOAREA REGĂSITĂ

Ion Creangă către Titu Maiorescu

[1887, Septemvrie 19]

Respectabile și mult iubite d-le Maiorescu,

Dacă n-ai râs de mult de vreo prostie a vreunui idiot, de care numai în răposata „Junime” de la Iași se putea râde mai cu haz, poftim, vă rog, de-ți râde cu hohot de una acum. Dar, vă rog! Multe prostii și în vreo două trei rânduri în viața mea, de când am avut norocirea de a vă cunoaște, chiar grosolăni am îndrăznit a spune cătră d-voastră, nu însă din răutate, ci din prostie; m-a luat gura pe dinainte.

Căci d-ta nu se poate să nu înțelegi inima mea. Iertați-mă, vă rog, de toate și dați-mi voie să vă spun și acuma una.

În bojdeuca unde locuiesc eu, dorm afară și pe vremea asta, în 18 spre 19 septemvrie. De veți avea răbdare, că bunătate totdeauna ați avut, veți întreba poate, unde-i bojdeuca mea? Vă voi răspunde respectuos: în mahalaua Țicău, ce-i mai zic și Valea plângerii, strada Țicăul de Sus, no. 4 (dacă se mai poate numi stradă o hudicioară dosnică, plină de noroi până la genunchi, când sunt ploii mari și îndelungate, zise și putrede, și la secetă geme colbul pe dânsa). Iar bojdeuca de căsuță în care locuiesc eu de vreo 18 ani e de vâlătuci și povârnită spre cădere pe zi ce merge, de n-ar fi răzămată în vreo 24 de furci de stejar și acelea putrede. Iarna dorm într-o odăiță toată hrentuită, iară vara într-un cerdăcel din dos, începând de pe la



mai și sfârșind pe la octomvrie, când este vremea bună cum îi acum. Așa m-am deprins. Răposatul Conta și Lambrior știau căsuța mea. Pompiliu, d-l Nica și mai ales bietul Eminescu, de asemenea. În sfârșit, vinerea trecută în 18 spre 19 m-am culcat iarăși afară după obicei și pe la câte oare voi fi adormit nu știu, dar știu că am adormit gândindu-mă cu jale mare la societatea „Junimea” și ce mai este ea acum! La bietul Eminescu și ce mai este el acum! La Gheorghe Scheletii, Lambrior, Conta și unde sunt ei acum!...

Valentin TALPALARU

Creangă și izgonirea din paradis

Sigur este o doză de exagerare în titlul propus (care nu este nici el cel mai inspirat) dar, din punctul nostru de vedere, nu este departe de adevăr. S-a scris și s-a vorbit mult despre relația scriitorului cu Biserica. Și aici trebuie să facem un amendament de la care să dezvoltăm aceste note. Nu este vorba despre o atitudine conflictuală între Creangă și Biserică ci una între scriitor și reprezentanți ai ei. Și nu toți. Prin biografia eclesiastică a scriitorului au trecut câteva comete luminoase care i-au marcat și întărit, probabil, intenția de a duce la capăt studiile teologice: Bădița Vasile, Dumitru Nanu, Isaia Teodorescu, iar poziția sa în mediul cultural al *Junimii* era întărită și de fosta profesie.

Copilul care deprindea la școala din Humulești az-buchea creștea cu o ierarhie a satului bătută în cuie. Pe primul loc, evident, preotul care emana autoritate, stare materială deosebită și capacitatea de a găsi soluții la problemele enoriașilor. Micul Flămânzilă asocia un rai culinar la evenimentele religioase. Familia sa nu ducea lipsă de nimic dar tentația unui răsfăț cu colivă, plăcinte, vărzare, colaci era altceva decât masa în familie. Urmau învățătorul și capii satului.

Nu știm cât de dese erau discuțiile convingătoare ale mamei sale și bunicului David, dar cert este că ele au fost eficiente și convingătoare. După prima parte a inițierii școlitul a continuat sub semnul unei boeme, culminând cu Școala de catiheți și aventurile



Ilustrație de Ary Murnu
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași)

laice de acolo. Majorității cursanților le mijise mustața iar ispitele pământene nu-i ocoleau.

Episodul Seminarului de la Socola schimbă datele. Ion Creangă este pus în fața unui corp profesoral de elită: Filaret Stavropoleos Scriban (rectorul), arhimandritul Neofit Scriban, ieromonahul Teoctist Scriban, arhimandritul Melhisedec. Ca atare și atitudinea sa față de studii devine mai gravă. Începe să-și organizeze o bibliotecă, notând pe o pagină a cărții faptul că aceasta face parte din biblioteca sa. Mai notează și în franceză, își înnobilează numele cu un „K”, scriind Kreangă etc. Dincolo de aceste pusee de personalitate care pot fi tratate cu un zâmbet, trebuie găsite semnele maturizării.

Dascălii săi de excepție sunt, probabil, motivația care l-a făcut să urmeze cursurile Școlii de învățători de la Trisfetitele.

Din nefericire, canonul care impunea ca un dascăl să aibă soață l-a adus în pragul casei parohiale a părintelui Ioan Grigoriu de la Biserica Sfinții 40 de Mucenici din Iași. Fiica sa, Ileana, cu șase ani mai tânără, avea la data măritişului 15 ani!

După consumarea euforiei semnării actului de dotă care cuprindea în amănunt obligațiile preotului socru de a întreține tânărul cuplu, a început, după nicio lună, coșmarul. Umilit, strâns de gât în miezul nopții, tratat ca o slugă, bietul dascăl și-a căutat scăparea prin vecini. A cerut dreptate la sfânta Dicasterie. Dreptate care a însemnat șederea câtorva nopți la bașcă, în beciurile Mitropoliei pentru a-i veni mintea

la cap. Era prima mare nedreptate și umilință pe care o încerca. Nu știm dacă acest episod a zdruncinat încrederea și legătura sa cu Biserica, dar o fisură este imposibil să nu fi apărut.

S-a mai domolit cumva și preotul Grigoriu dar asta nu înseamnă că familia Creangă care sporise cu fiul său, Constantin, a dus-o mai bine. Patru ani a trebuit să suporte tânărul diacon umilințele. Au urmat alte escale la biserici din Iași, importante fiind cele de la Biserica Bărboi și Golia.

La Bărboi începe sfârșitul căsniciei. Cel care se presupune că a stat în umbra tuturor manevrelor de înlăturare a diaconului din slujba bisericească și nu numai, „șeful” bisericii, Isaia Vicol Dioclias, fostul său profesor de geografie de la Trei Ierarhi pune ochii pe soția lui Creangă, Ileana.

Pentru că postul de diacon era pe cale să se desființeze, Creangă se va transfera la Biserica Golia. „Ajutor” i-a dat noul egumen... Isaia Vicol Dioclias! În 1867, tânăra diaconiță va părăsi domiciliul conjugal, apărând în public doar la proces și la cununia fiului ei, Constantin, obligată fiind prin lege să contrasemneze actele.

Și încep necazurile. Pe 13 februarie 1868, Creangă merge la Teatrul cel Mare din Copou la o piesă de teatru dată „în beneficiul domnului Galino”. Peste aproape două săptămâni, în ziarul „Convențiunea” apare articolul *Relativ mergerii preoților la teatru* în care personaj principal era Creangă. Nu s-ar fi întâmplat nimic dacă articolul cu

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

pricina nu cădea sub ochii locțiitorului mitropolitului, Suhopan, care cere arhierelui Buțureanu să cerceteze cazul. Concluzia: diaconul Creangă este oprit să slujească până la Paști când i se ridică sancțiunea. În van argumentele diaconului și insistența că teatrul este totuși o instituție morală.

Peste trei luni, alt necaz! De data asta în „Curierul de Iași” apare articolul *Tragerea la țintă și vânatul de paseri în mijlocul orașului*. Scrie gazetarul: „În ograda Goliei, însă nu în ospiciul alienaților, șede un



Ilustrație de Ary Murnu
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași)

Diacon, care are și pasiunea de a trage la țintă sau de a vâna paseri. Din nenorocire, însă, împușcătura nu lovește întotdeauna ținta, și așa s-a întâmplat că popa-vânătorul a împușcat în loc de pasere fereastra bisericii ce se află tocmai deasupra altarului, și o altă dată a tras chiar deasupra balconului ospiciului etc.”. Evident că vestea face furori în Târgul Ieșilor, întâmplarea fiind relatată cu adaos de imaginație de cei care nu-l aveau la suflet – și au fost destui! – ajungând să ia proporții apocaliptice. Acum, ancheta îi este încredințată unui adversar recunoscut al lui Creangă, economul Gavrilescu, cel care râvnea și postul și gherghirul lui Creangă de la Golia. Din ordinul aceluiași mitropolit Calinic Miclescu. Raportul era inconsistent așa că sancțiunea a trenat. Dar nu prea mult. Pe 1 august 1871, Creangă apare la slujbă tuns și cu pălărie, gata să officieze. Gestul este considerat scandalos iar membrii Consistoriului fac propunerea „să fie oprit de la oficierea slujbei diaconiei”. Judecata are o celeritate specială, astfel încât, pe 8 septembrie 1871, Mitropolitul trimite protoiereului urbei Iași hotărârea: „... dispunem ca numitul diacon Ion Creangă să fie oprit de la lucrarea diaconiei pentru totdeauna până când (...) se va nevoi a se îndrepta, dând legale probe întru aceasta să fie ertat”. Inutile adresele și corespondența pe care Creangă o poartă cu oficialii Bisericii. La Biserica Sfinții 40 de Mucenici, la Bărboi, Golia ori Mitropolie, contestatari cinici, adversari declarați ai scriitorului, aveau puterea deciziei. În acea perioadă

de tensiune, cu decizia amenințătoare în față, Creangă publică în „Noul curier român” pe 19 februarie 1872 articolul *Misiunea preotului la țară* semnat Preot I. Creangă, iar pe 8 aprilie 1872 *Jesuitismul în România* cu aceeași iscălitură. Aceasta era atitudinea lui Creangă față de Biserică. În nici un caz nu se depărtase de ea.

Două decizii aveau să ghilotineze, în același an, speranțele tânărului diacon: „Domnule ministre! Diaconul Ion Creangă, professore în Iassy, prin faptele selle incorigibile și incompatibile cu caracterul de cleric, fiind judecat de autoritatea bisericească, astăzi este exclus din clericii altarului. În vederea acestora și pentru a nu induce poporul în eroare că el participă încă în cler, vă rugăm să binevoiți a ace să se publice aceasta spre știința tuturor”. Astfel suna adresa nr. 1.182 a Mitropoliei, semnată de Mitropolitul Calinic Miclescu și directorul Mitropoliei, Ciudin.

Pe 1 iulie, în „Monitorul oficial”, nr. 155 este publicată a doua decizie: „...luând cunoștință că diaconul Ioan Creangă (...) fiind judecat de autoritatea bisericească, s-a exclus din clericii altarului, considerând că numitul, prin pierderea demnității sale de preot, nu poate să mai fie nici institutore în corpul didactic (...) vă face cunoscut că, cu începere de la 1 iulie curent (ministerul) a destituit pe numitul din postul ce ocupă la clasa I-a la școala sucursală de băieți din Iași”.

Bietul diacon și învățător cobora de la această dată pe ulițele pline de praf ale Țicăului spre Boj-

deucă, de mână cu fiul său, Constantin, de care mama sa nu mai voia să știe.

Deși în acest context umorul nu prea are loc (și nici nu prea este), facem un salt în timp de vreo șase ani și ne întoarcem la evenimentele din 3 septembrie 1866. „Are loc la Iași o manifestație separatistă. În fruntea mulțimii care pleacă din curtea Mitropoliei și se îndreaptă spre Palat se afla Mitropolitul Calinic Miclescu... La Palat, gărzile trag în mulțime. Calinic este rănit și se ascunde în pivnițele biserici Sf. Vineri, cu ajutorul lui Ion Creangă și Gh. Ienăchescu...”. Informația vine pe sursa G. Sion. După șase ani, ca mulțumire, același mitropolit îl izgonește din rândul clericilor și învățătorilor...

Sigur că știrea avea să facă ocolul Iașului și nu numai. Prieteni care îl ocoleau sau întorceau capul, vecinii care se uitau în cel mai bun caz cu compătimire la el. Dar mai grav era faptul, amintit și de M. Sadoveanu în vol. *Evocări*, apărut la ESPLA în 1954, că și o parte din neamuri se lepădase de el: „În ianuarie 1910 a avut loc la Humulești pomenirea de douăzeci de ani de la moartea lui Ion Creangă. Locuiam pe atunci la Fălticeni, am participat și eu ca inspector al cercurilor culturale. Au venit câțiva intelectuali de la Iași, învățători din ținuturile învecinate. A fost o manifestare de pietate cărturărească. Țăranii de la Humulești au fost participanți din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei. Le era greu să înțeleagă motivele care adunaseră atâta lume străină la pomenirea unui om plecat din satul lor,

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

care nici nu era îngropat acolo și care se făcuse famos printr-o ieșire scandaloașă din cinul preoțesc. (...) Neamurile plecau fruntea și ele, destul de rușinate”. Și asta după douăzeci de ani!

Timpul trece și rănilor se mai închid. Nu a prins oropsitul diacon să vadă împlinirea rugilor sale de revenire în sânul Bisericii. Și totuși... În iunie 1992,

*ROMÂNIA, MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI,
SECTORUL CULTURAL*

Iași, 20 iunie 1993

+ Daniel

prin harul lui Dumnezeu

Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Bucovinei

Studiind cazul clericului Ion Creangă, mare povestitor al neamului românesc, care prin Hotărârea nr. 265 din 1872 a Decasteriei Mitropolitane a fost exclus din cler și constatând că motivele care au dus la luarea acestei hotărâri nu sunt extrem de grave și meritau sancțiune mai blândă;

Ținând seama de marea sa contribuție la înnobilarea sufletului românesc, mai ales astăzi, când trebuie să redescoperim rădăcinile creștine ale culturii noastre în colaborare strânsă între toate instituțiile statului român și prin aplecarea cu potrivită luare – aminte asupra tuturor valorilor spirituale ale neamului, al căror izvor și păstrător de primă mărime este Biserica Ortodoxă Română, numită de marele Mihai Eminescu „mama spirituală a românilor”;

HOTĂRÂM:

1. Se reabilitează memoria diaconului Ion Creangă, fiu al Bisericii Ortodoxe Române, mare scriitor național,

2. De acum înainte la slujbele de pomenire, parastase și comemorări de ordin religios va fi pomenit ca diaconul Ion.

Iași, 1993, iunie 20

Duminica Tuturor Sfinților Români

+ Daniel

Arhiepiscop și Mitropolit

la Iași, la Sărbătoarea Bojdeucii, din inițiativa lui Constantin Parascan și cu importantul sprijin al poetului Ioan Alexandru a pornit către Mitropolia Moldovei și Bucovinei o suplică prin care participanții solicitau ridicarea nedreptei sancțiuni.

Și care a venit. Redau aici actul:

Petru URSACHE

Despre povestea lui Arap Alb

(inedit)

Se cunosc, deocamdată, aproape douăzeci de variante ale basmului *Arap Alb*, unele publicate, altele păstrate încă în arhive, majoritatea provenind din partea nordică și vestică a țării. Fac excepție: *Cel mic este totdeauna mai voinic*, din colecția *Ionel Făt-Frumos*, a lui N.I. Popescu, *Ficiorlu și draclu și H'il'u de-amiră țe moare ș-anviadză a doară*, din *Basme aromâne* de Pericle Papahagi. Compararea stilistică a tuturor textelor orale cu acela scris de Ion Creangă este un mod de a lămuri, în parte, problema originalității autorului. Mai precis, în ce măsură humuleșteanul aderă la statutul de scriitor „poporan” ori de „savant” în arta elaborării. Nu facem altceva decât să reformulăm aceeași întrebare, de la primele exegeze asupra lui Creangă (N. Iorga și G. Ibrăileanu), până în zilele noastre. Firesc ni se pare să nu ne mai oprim asupra unor aspecte ale originalității stilistice și estetice deja clarificate, cum ar fi „homerismul” povestitorului (G. Ibrăileanu, Vladimir Streinu), cromatică textului (T. Vianu), cultura savantă ingenuă (G. Călinescu), predominarea dialogului și a formelor discursive (G. Călinescu, Vladimir Streinu), structura lexicului (Iorga, Iordan), arhitectonica perioadelor (G.T. Tohăneanu), formele comicului (Zoe Dumitrescu-Bușulenga), individualitatea generală românească a artei povestitorului (Mihail Sadoveanu).

În ce ne privește în mod direct, ni se pare util să pornim de la conceptul de *deviere* (numit, la francezi, *écart* – A.J. Greimas), atât de des folosit în stilistica post-saussuriană. Potrivit acestei idei, orice operă ar fi un tip de scriitură care cunoaște un anume grad de abatere, fie de la sensul general al vorbirii curente (Ch. Bally), fie de la maniera îndătinată a invenției, proprie scriitorilor mai vechi și mai noi. Opera lui Ion Creangă s-ar asemana, dar mai ales s-ar deosebi de textele tradiționale, acestea din urmă constituind, înainte de toate, punct de plecare sau, mai bine zis, materie primă pentru o nouă realitate estetică, originală și distinctă. Acest mod de înțelegere a lucrurilor nu contrazice opiniile general acceptate despre plăsmuirea operei scrise sau orale. Și într-un caz și în altul, autorul beneficiază de o experiență anterioară și de o materie verbală pe care o pune în relație. Originalitatea constă tocmai în modalitatea punerii în relație. De aceea se și afirmă, adesea, că artistul nu spune nimic nou. Întâmplările, ideile, sentimentele sunt, în general, ale tuturor; în schimb, are intuiția inventării unor contexte lingvistice speciale, în care plasează cuvântul cel mai banal, făcându-l să lumineze în sensuri neașteptate, surprinzătoare, fascinante. Cuvintele își pierd în mare parte valorile originare, fundamentale, din dicționar,

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

și se regăsesc pe alt plan, în care sensurile derivate îndeplinesc funcția unei comunicări specifice, veritabile. Întreaga operă a lui Ion Creangă, implicit basmul *Povestea lui Arap Alb*, se destăinuie ca un efort impresionant, căutat, viguros, de descoperire a sensurilor derivate.

Dar să pornim de la fapte, pentru a evita afirmațiile pur speculative și impresioniste. Deocamdată, un studiu statistic asupra basmului *Arap Alb* ne relevă următoarele categorii de fapte poetice. Dintre formele paremiologice, am înregistrat 15 proverbe de tipul: „Fiecare pentru sine, croitor de pâine”. De

precizat că trei sunt fragmentate în versuri, după modelul: „La plăcinte înainte/ Și la război înapoi”, iar unul se repetă: „Deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om”. Ele circulă pe toată întinderea spațiului etnic românesc, conturându-se astfel dimensiunea culturii scriitorului, modul angajării sale în sistemul limbii și al etnicului. Tot din seria expresiilor paremiologice am notat și un număr de 44 de zicători de tipul: „Frica păzește bostănăria”, „Fă bine, să-ți auzi rău”, „Să nu dea Dumnezeu omului cât poate suferi”, „a nu avea nici în clin nici în mână”, „a vorbi în dodii”, „a umbla după cai morți să le ia potcoavele”



Spectacol „Harap Alb” la
Teatrul pentru Copii și Tineret „Luceafărul” Iași
Regia: Ion Ciubotaru

etc. După cum putem remarca, sunt în general cunoscute, fiind înregistrate de mai toate colecțiile noastre folclorice. Puține au circulație restrânsă, poate locală: „Cum a da târgul și norocul”, „A-i duce vergile”, „Chima răului pe malul pârăului” sau: „Dă-i cu cinstea să piară rușinea”, ultimul fiind foarte potrivit pentru stilul moralizator al prozatorului, ca și pentru aptitudinile sale umoristice, bine cunoscute.

Alte forme poetice, 143 la număr, au fost numite de noi, în mod convențional, *expresii formalizate*, înțelegând prin asta construcții mai mult sau mai puțin stabile, de dimensiuni restrânse și integrate în structura frazei ori a propoziției, spre deosebire de proverbe și zicători, care se bucură de o autonomie formală mai pronunțată. Așa cum apar la Creangă, în basmul *Povestea lui Arap Alb*, de care ne ocupăm, pot fi clasificate în câteva tipuri. Unele se apropie formal și ca funcție de zicători, iar în colecțiile de folclor figurează printre textele paremiologice: „Mare-i Dumnezeu și meșter îi Dracu”, „...și-a pus el Împăratul Roș boii în cârd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne”. „Fetele împăratului însă priveau la verișor... cum privește câinele la mătă și le era drag ca sarea-n ochi”, „Spânului îi mergea gura ca pupăza”, „De nu le-oi veni eu de hac în astă noapte, nici mama dracului nu le mai vine”. Marea majoritate metamorfozează un element al propoziției: „Cică să nu te strici de răs”; „Na! încaltea v-am făcut și eu pe obraz”; „Parcă v-a ieșit un sfânt din gură, luminate împărate”; „Las că v-a mai păli el berechetul acesta”; „D-apoi fetișoara împăratului, a zis dracul și s-a făcut:

bucățică ruptă tată-său în picioare”. După modelul acesta, Creangă inventează construcții cumulative: „Apoi, nu mai faceți din cal măgar, că veți găsi mantaua cu mine”; „Ia să-i faci chica topor, spinarea tobă și pânțele cobză, zise Setilă, că altmintrelea nici nu e chip s-o scoți la capăt cu boclucașul acesta”. Unele au valoare mai generală, iar forma stabilă este evidentă, fiind consacrată prin circulație: „Numai de nu i-ar muri mulți înainte, să trăiască trei zile cu cea de alaltăieri”; altele justifică tonul ironic sau amenințător: „Măi, nu cumva să vă împingă mititelul să intrați înaintea mea unde ne-a aduce omul țapului celui roș, ca să nu mai ajungeți să vedeți ziua de mâine”; „Îl știu eu cât e de primitor și de darnic la spatele altora”. Mai notăm și formule care țin de o anume mecanică a vorbirii: „Amu, Arap Alb și cu ai săi mai merg ei cât mai merg...”. Propoziția: „când vei ajunge și tu odată mare...” pare nedefinită, de aceea se cere completată: „mare și tare”. Situația este similară în „Mulțămeste lui Dumnezeu și de bine și de rău”; „Spânul vrea să-mi răpuie capul” („cu orice preț”); „Ține, mătușă, de la mine puțin și de la Dumnezeu mult”; și, în sfârșit, altele inventate, probabil, de povestitor: „Și apoi acel unul are atunci în mână și pâinea, și cuțitul și taie de unde vre și cât îi place, tu te uiți și n-ai ce-i face”; „Că ne așteptă omul împăratului cu masa întinsă, cu făcliile aprinse și cu brațele deschise”; „Când este să dai peste păcat, dacă-i înainte te silești să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai și-l aștepți”.

Textul lui Creangă se mai distinge prin fragmente

versificate în proză, 25 la număr, plasate, de obicei, fie în pasajele în care povestitorul însuși formulează o judecată morală, fie în cele dialogate, în care prietenii lui Harap Alb (de fapt, ipostazieri ale lui Ion Creangă, așa cum s-a remarcat) învederează veritabile spectacole comice și jocuri de cuvinte.

Statistica a mai scos la iveală 29 de versuri, unele inventate de autor, altele provenite din tradiția folclorică, și un număr surprinzător de limitat de „formule mediane”. De fapt, este vorba de trei formule. Prima, în ordinea apariției în text: „...și se cam duc la împărăție, Dumnezeu să ne ție, ca cuvântul din poveste, înainte mult mai este”, se repetă de șase ori, celelalte două apărând o singură dată: „Și merg o zi, și merg două, și merg patruzeci și nouă”; „Și merg ei, și merg, cale lungă să le-ajungă, trecând peste nouă mări, peste nouă țări, și într-o târzie vreme ajung la împărăție”.

În concluzie, statistica dovedește că autorul lui *Arap Alb* utilizează 8 formule mediane, 29 de versuri, 25 de construcții versificate în proză, 44 de zicători, 143 de formule orale, în total 264 de unități poetice stabile. Adunate laolaltă, se întind pe 10 pagini compacte, așadar a treia parte a basmului, ceea ce vorbește de la sine despre structura frazelor din *Povestea lui Arap Alb*.

Dar această statistică rămâne o operație pur contabilicească (deși metoda de lucru este frecvent utilizată în cercetarea contemporană, în stilistică, poetică, semiotică și în diverse ramuri ale științelor sociale), dacă nu raportăm rezultatele la variantele

orale ale lui *Harap Alb*. Dat fiind numărul lor, așa cum am arătat deja, ne-am fixat, pentru cercetarea de față, doar la două texte. Primul este cules de Al. Vasiliu-Tătăruși (Pașcani), „în seara de sâmbătă 29 noiembrie 1897, de la Toader Mihaiu Buchilă”, după 20 de ani de la apariția basmului lui Ion Creangă în „Convorbiri literare”. Al doilea, *Cu N'ic-a Câmpului*, provine din localitatea Stânca, Tg. Neamț. Evident, variantele au fost preferate și pentru că aparțin aceleiași unități etnografice unde a copilărit Nică a lui Ștefan a Petrei. Este știut că învățătorul tătarușean se fălea de înrudirea cu autorul lui *Arap Alb*. G.T. Kirileanu, încrezător în talentul de povestitor al acestuia, îl îndemna în scrisori, încă din 1909, să trimită spre publicare o poveste „din cele mai frumoase”, mulțumind într-un fel lui T. Maiorescu pentru interesul manifestat cu prilejul publicării volumului *Cântece, urături și bocete*. „În acest chip ai publica și tu în acea revistă unde și-a publicat și Creangă scrierile”, preciza G.T. Kirileanu, trădând părerea sa exagerată că între autorul lui *Arap Alb* și Al. Vasiliu ar exista filiații de natură spirituală, că ei s-ar afirma aidoma în planul creativității.

Că lucrurile nu stau așa ne convinge statistica pe care am realizat-o în aceeași manieră, de data asta în legătură cu *Poveste*, din volumul *Povești și legende* (București, 1927), varianta tătarușeană a lui *Harap Alb*. Deosebirea față de textul lui Creangă, privind lucrurile deocamdată din punct de vedere numeric, este de-a dreptul șocantă. Am descoperit abia 13 expresii orale cu valoare metaforizantă, de tipul: „Și

când te-a păli v-un necaz...”, „...că vre să-ți mănânce capul”; „unde-ți stă picioarele, are să-ți steie capul” etc. Nu apar niciun proverb, nicio zicătoare, formulă mediană, versificată sau inventată de culegător. În alte cuvinte, textul respectă vorbirea orală. Pentru cealaltă variantă, *Cu N'ic-a Câmpului*, de lângă Tg. Neamț, au fost reținute trei formule stereotipe pe care le și transcriem: „Când o auzit împăratul, o rămaz dă lemn, au rămas minunat”; „După ce s-audus, iaca merge și merge, și merge, și merge, ca cuvântul din poveste/ mândră înainte ieste”; „flori-le-m piept, lușeferii pă umeri”. Este vorba, prin urmare, de o formă literară metaforizantă, una mediană și de schița unui portret idealizat de frumusețe. Iată ce înseamnă în mod concret *écart* (depărtare, deviere), din punct de vedere stilistic, fenomen ce poate duce, așa cum se întâmplă în privința lui Ion Creangă, la un tip de operă elaborată în mod personal. Afirmăția lui Vladimir Streinu, cum că „arhive de tradiții sunt toți țărani noștri, dacă vrem; sunt chiar doctori în zisa știință orală”, nu ni se pare deloc fondată. Textele dovedesc în mod limpede, iar situația este identică și în cazul celorlalte paisprezece variante neluate în discuție, că nu orice țaran e „arhivă de tradiții”, nici chiar cei înzestrați cu darul invenției epice. Ion Creangă este mult mai diferit de cel mai neobișnuit țaran: el reprezintă o totalitate, „rasa noastră milenară”, cum observa, pe drept cuvânt, G. Ibrăileanu.

Metoda statistică pe care am abordat-o constituie însă nu scopul cercetării în sine, cum ar putea

să pară la prima vedere, ci punctul de plecare pentru o *stilistică sistematică*. Intenția nu este, în ultimă instanță, de a pune în evidență cifrele, ci modul în care se justifică formele poetice identificate în diverse compartimente ale narațiunii. Altfel, riscăm a cădea în generalități de tipul celor care s-au mai făcut.

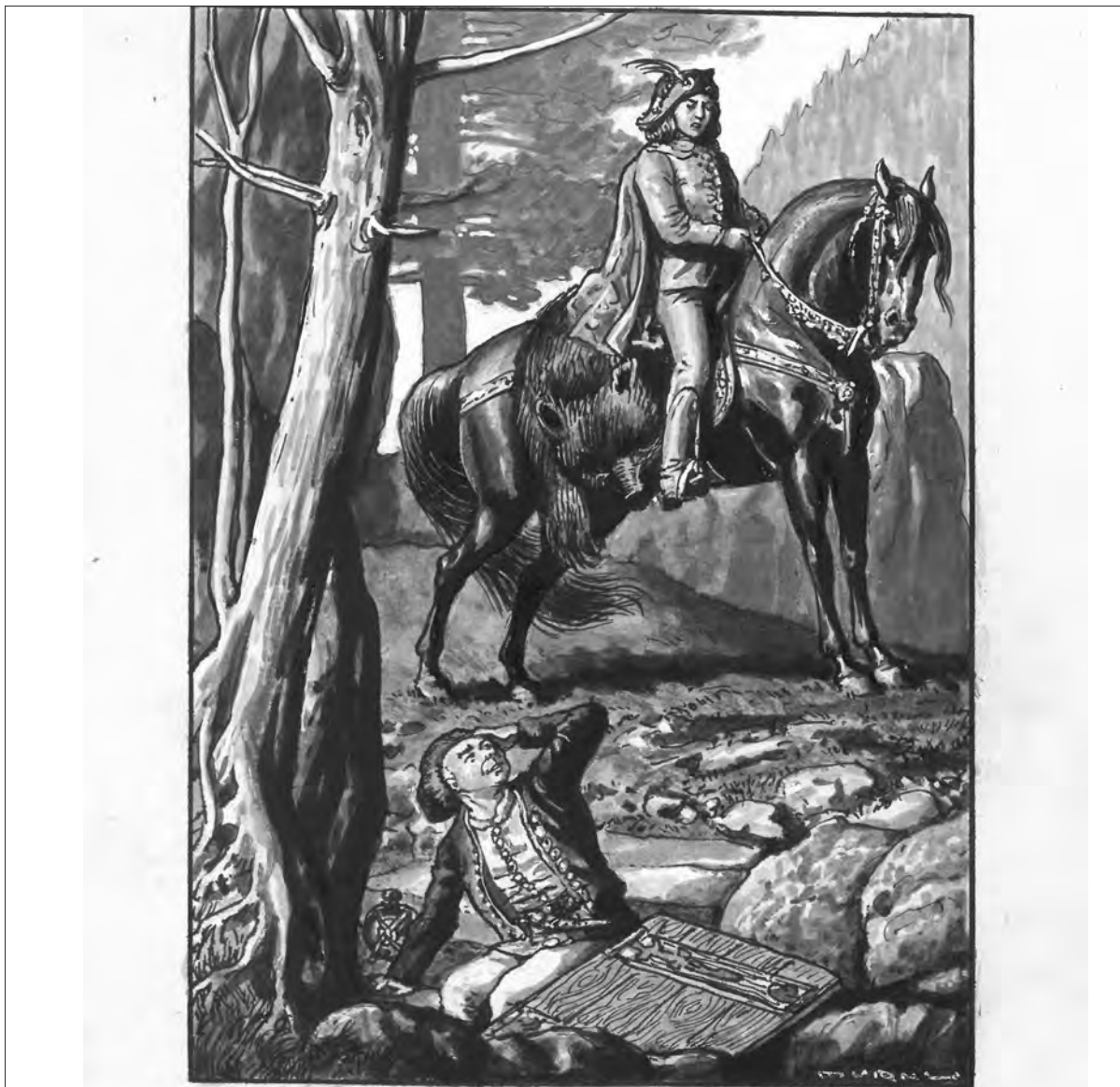
Aspectul elaborat al basmului *Povestea lui Arap Alb* rezultă, înainte de toate, din selectarea și organizarea motivelor în compoziție. Ion Creangă reconstituie o formă narativă completă, care are la bază atât cele șaisprezece variante orale, cât și întreaga proză fantastică. Nici o variantă din cele cunoscute nu cumulează același număr de motive. Diferă, de la caz la caz, maniera de tratare a lor: personajele, îndeosebi cele ajutătoare, itinerariile eroului, pretextele încercărilor grele etc.

Humuleșteanul și-a depășit orice confrate din domeniul oralității și pentru că, printre altele, a dispus de un alt mod de invenție, fapt hotărâtor în realizarea unor construcții narative inedite. Artistul anonim s-a exprimat în chip spontan, punând în circulație, în mod inconștient, așa cum impune un asemenea mod de elaborare, un repertoriu de forme locale. El se adresa unui public real, vizibil, de aceea uza de un limbaj perfect accesibil, fără aglomerări de motive și de formule neadecvate repertoriului emițător-receptor. Fiindu-i destinată oralitatea, povestitorul din mediul tradițional excelează în *stilul vorbirii curente* dintr-o zonă relativ restrânsă. Ion Creangă își imaginează doar auditoriul, de unde și avantajul unei mari libertăți în invenție. În el se

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

naște conștiința autorului care trebuie să se adreseze, prin scris, unui lector. De aceea se afirmă prin *scriitură*, prin text elaborat cu intenție. Avem, de altfel, mărturii care pot convinge că Ion Creangă era inapt să-și aștearnă în chip spontan povestirile pe

hârtie. Eduard Gruber, care l-a urmat discret în câteva rânduri, cu intenția de a redacta un studiu de psihologie a creației, a fost impresionat de eforturile povestitorului, adesea dramatice când se așeza la masa de lucru, ducându-l la epuizare fizică.



Ilustrație de Ary Murnu
(Muzeul Național al Literaturii Române Iași)

Să spunem că nici povestitorul din mediul tradițional nu se poate exprima în scris cu ușurință. Când i se dă să nareze o întâmplare, fie și banală, devine de nerecunoscut. De aici nu trebuie să rezulte că ambii creatori sunt structural identici, iar operele – asemănătoare. Căci anonimul, scos din mediul natural, adică din oralitate, scrie într-adevăr neartistic, pe când Ion Creangă creează în sensul major al cuvântului. Chiar și atunci când artistul din mediul tradițional narează excelent, el lasă să-i scape multe forme incorecte, confuze, banale, pentru că îl interesează întâi de toate *ceea ce se spune*, întâmplarea, istoria eroului, morala povestirii și mai puțin *cum se exprimă*. Creangă, fără a pierde din vedere așa-zisul fir al narațiunii, construiește adesea pasaje în care eroii uită parcă să acționeze, întrecându-se în dialoguri scâpărătoare. Cuvântul este căutat și așezat cu grijă în frază, pentru a plăcea la lectură.

Într-un anume fel, Creangă este un calofil. Supravegherea cu strășnicie a cuvântului îl așează alături de orice scriitor care a avut cultul stilului îngrijit, indiferent de sursele îmbogățirii limbajului nepoetic. Dacă dă impresia de oralitate, de mimare, de joc scenic, cum s-a și spus, înseamnă că formulele poetice existente în tradiție (și de la care se revendică) au căpătat o nouă ordine, devenind *scriitură*. *Arap Alb* nu mai este asemenea oricărei variante orale, după cum *Codrule*, *codruțule* sau *La mijloc de codru des* nu mai pot fi identificate decât la nivelul unor motive; ca și basmul lui Ion Creangă, în lirica populară. Astfel, între *stilul vorbirii* și cel al *scriiturii* („orice sistem

semiotic vizual și spațial”) este o deosebire de esență, ca aceea dintre artistul anonim și marele povestitor Ion Creangă. Poate că la „Junimea” apăsarea asemenea oricărui povestitor rural: spontan, hâtru, pitoresc. În acest caz, ar trebui să se vorbească despre doi Creangă. Unul care se consumă oral, interesat să atragă atenția celor din jur, fără convingerea că ar fi fost totdeauna inspirat. I s-a găsit și un nume: Popa Smântână. Ce de-al doilea, mult superior, povestitorul, se regăsește cu sine însuși în momente excepționale, la masa de scris, iar noi îl descoperim numai prin lectură. Totuși, nu trebuie uitat că Popa Smântână i-a oferit materie primă Povestitorului. Același lucru l-au făcut și predecesorii din mediile orale.

**Call Creangă
(I)**

- 1. Cât de prezent vi se pare Ion Creangă în cultura română actuală? Este această prezență una intensă sau mai degrabă formală?*
- 2. Cine credeți că este mai reprezentativ pentru mentalul colectiv românesc: Creangă sau Caragiale?*
- 3. Îi datorați ceva lui Creangă, sub aspect personal? Dacă da, în ce constă această datorie?*

Alexa VISARION

„Prezența sa este în primul rând *amintirea...*”



1. În primul rând vreau sa felicit revista „Dacia literară” pentru această inițiativă privind destinul în actualitatea culturală romanească a acestui titan al literaturii române, Ion Creangă.

Din păcate, generațiile ce se formează în prezent nu au niciun contact profund cu marea literatură română, cu scriitori emblematici și operele lor. Ion Creangă ar trebui să fie prezent pentru înnobilarea noastră spirituală... dar *lipsește cu desăvârșire...* dureros. O prezență-ecou încă răzbate în climatul atât de haotic al societății contemporane. Scriitor de geniu, prezență distinctă și originală, Ion Creangă nu are acces la nivelul imediat de inițiere a existenței noastre. Prezența sa este în primul rând

amintirea... Cine nu-l cunoaște pe Creangă și nu are atingere cu opera sa este sărac în duh și lipsit de fantezia vitalității.

2. Cred că al nostru Caragiale, deformat prin evidente echivalente conectate la actualitate, rămânând strict coroziv, este mai reprezentativ prin ignorare și, poate, reprezentativitatea sa este mereu susținută de virtuțile spectaculare ale versiunilor regizorale. Trebuie menționat aici lucrul esențial pentru noi toți, anume că trinitatea Eminescu, Caragiale, Creangă susține verticalitatea culturii noastre, dintotdeauna și pentru totdeauna.

3. Prin mama mea, Maria, Creangă m-a alintat cu bunătațea umorului... Dacă Eminescu mi-a deschis cerul pentru a căuta înțelesuri, Ion Creangă a stârnit în mine încă din copilărie *jocul*, histrionismul fantastic al existențelor umane... Am învățat de la Creangă dragostea pentru cuvânt, pentru multiplele lui semnificații... Creangă m-a făcut partener, implicându-mă simplu și necondiționat în universul fabulos al existenței reale care niciodată nu-și pierde tănuirile. M-a ajutat să iubesc teatrul și ambiguitatea necesară creației spectaculare. L-am purtat în suflet, iar acum îmi întreține bogată singurătatea și mă face să cred în viață la fel de pătimaș ca la început, când îl mărturiseam în dulce grai moldovenesc.

(Alexa Visarion, regizor, prof. univ. dr. al
Universității Naționale de Arte „G. Enescu” Iași)

Liviu ANTONESCI

**„Să poți evoca/ invoca un clasic
îți dă curaj și putere!”**



1. Clasicii sunt mereu prezenți într-o literatură. Sigur, se întâmplă uneori ca prezența să tindă spre formalitate, să se datoreze mai mult efortului academic și școlar de păstrare în actualitate. Nu știu dacă este cazul lui Creangă, dacă mă uit la câte ediții și exegeze apar mereu. Are și avantajul că este un autor, nu neapărat cu toate textele sale, pentru toate vârstele. La începutul post-revoluției a avut și șansa să-i fie redescoperite și poveștile scrise „pe ulița mică”, ca să spun așa, *Povestea poveștilor* și *Povestea lui Ionică cel Prost*, care nu mai fuseseră tipărite de la ediția interbelică de *Opere complete*. Pentru cea mai mare parte a publicului a fost ca și cum s-ar fi

descoperit niște inedite. De altfel, au rodit pe loc, mai întâi prin „parafraza” regretatului Mircea Nedelciu *Povestea poveștilor a generației 80*, apoi printr-o debatabilizare mai generală a literaturii noastre în zona erotismului explicit, atât tematic, cât și la nivel de limbaj. Rolul unui clasic este decisiv în asemenea procese...

Acum câțiva ani, ca editor și „co-scenarist”, am scos, în câteva albume, *Amintirile...*, *Poveștile* și *Povestirile* în format bandă desenată, cu splendidele desene ale lui Șerban Andreescu. Nu ca să înlocuiesc literatura lui Creangă, așa ceva ar fi imposibil, ci ca să permită apropierea de el la vârste cât mai mici. Cum știm, datorită abundenței de regionalisme și arhaisme, limbajul lui Creangă nu este foarte accesibil. Eu însumi, în frageda mea copilărie, l-am citit prima oară într-o ediție școlară însoțită de un glosar consistent.

2. Mentalul nostru colectiv, ca orice alt mental colectiv de altfel, nu poate sta într-un singur model, un singur autor. Culturii române i s-a făcut cumva dreptate încă de-acum aproape o sută și cincizeci de ani și cred că ar fi păgubos să o nedreptățim astăzi. Ea stă cumva sub semnul celor cinci mari clasici și, laolaltă cu ea, și mentalul colectiv așezat pe niște piloni atât de solizi. Povestim, ba chiar fabulăm, ca Ion Creangă. Avem umor, uneori lunecând spre satiră și chiar sarcasm, precum Caragiale. În destule mo-

mente ale noastre, sau măcar în unele zone ale țării!, suntem realiști cu apetență pentru tragic, cum i se întâmpla lui Slavici. Avem spirit critic, uneori nemăsurat e adevărat, iar aici de vină este Maiorescu, chiar dacă oamenii mai puțin educați nu-și dau seama de unde ne vine! În fine, nu mereu suntem mulțumiți de lumea în care viețuim, intrăm în visare, plecăm spre vârsta de aur, sau dimpotrivă spre viitor, și e imposibil să nu vezi aici un puternic filon eminescian. Nici nu mai spun că „românul e născut poet”. Cineva spunea că trăim în Caragiale și visăm în Eminescu. Formula nu este deloc rea, este numai rezumativă. Poate că lucrurile stau la fel cu toate popoarele, chiar dacă nu neapărat reperele sunt atât de vizibile, de precizate de la începuturile modernității noastre... Sigur că toate aceste dimensiuni existau în noi de dinainte de epoca marilor clasici, dar meritul lor este acela de a le fi cristalizat la vârf odată pentru totdeauna.

3. Cred că îi datorez multe începând cu faptul că am devenit scriitor. Prima carte citită de mine autonom, după ce de la 4 – 5 ani am explorat împreună cu bunica paternă *Biblia*, a fost o ediție școlară din Creangă. Următoarea, după câte îmi amintesc, a fost *Baltagul* lui Sadoveanu, tot într-o ediție școlară. Până nu de mult, credeam că ordinea a fost inversă, dar acum nu mai am dubii. În al doilea rând, sunt un povestitor nostalgic. Nu cred să existe vreo

propoziție din întreaga literatură citită de mine pe care s-o fi citat mai des – oral, de cele mai multe ori, dar și în scris, chiar și câteva poezii – precum „Nu știu alții cum sunt, dar eu când mă gândesc...”. Uneori, de altfel, am schimbat continuarea! În sfârșit, cum am avut norocul să citesc cele două povești „pe ulița mică” pe la sfârșitul anilor '70, poate începutul anilor '80, n-a trebuit să aștept 1990 pentru ca literatura pe care o scriu să treacă prin procesul de de-tabuizare amintit mai sus. Să poți evoca/ invoca un clasic îți dă curaj și putere!

(Liviu Antonesei, publicist, scriitor, prof. univ. dr. al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Florin Cîntic

„Deviza mea în viață: *N-ar fi rău să fie bine!*”



1. Mă tem că e din ce în ce mai șters în orizontul cultural contemporan, din mai multe motive: în primul rând, din cauza efectului devastator al comunicării nefiltrate din *social media* care generează superficialitate și impostură culturală, cu „prostul satului care se crede academician”, vorba lui Eco, și care, evident, nu mai simte nevoia de a citi, de a se cultiva; apoi, se vede clar efectul devastator al acțiunii publice violente a noilor comisari ai „gândirii corecte și cenzurate” care au făcut ca temele literaturii scrise de Creangă să fie considerate desuete sau chiar nocive; în fine, pentru că poveștile sunt astăzi sublimate pentru cei leneși intelectual în desene animate sau în filme holywoodiene pentru retardați, efortul de a le citi fiind, cum spuneam, „uncool”.

(Pentru toate aceste categorii menționate, aș trimite, în spiritul celui evocat, la splendida sa decriptare a unei expresii „care se ia în sens de iuțea”, legată de tăun și de locul unde i se înfige un pai, din

lămuritoare epistolă scrisă lui Nicolae Gane, pe 28 noiembrie 1887). Iar suplinitorii incompetente, care vor revoluții în curricula școlară, să fie obligate să facă conspecte din Vasile Lovinescu, *Creangă și Creanga de Aur*, înainte de detașarea anuală.

Aș zice că această prezență ar trebuie să fie mai intensă, fie doar și pentru a-i lumina pe comentatorii stupizi care, la orice referire rasistă despre moldoveni, simt nevoia unei maimuțării stilistice a acestui grai, splendid și rafinat pus în pagină de Ion Creangă în secolul al XIX-lea.

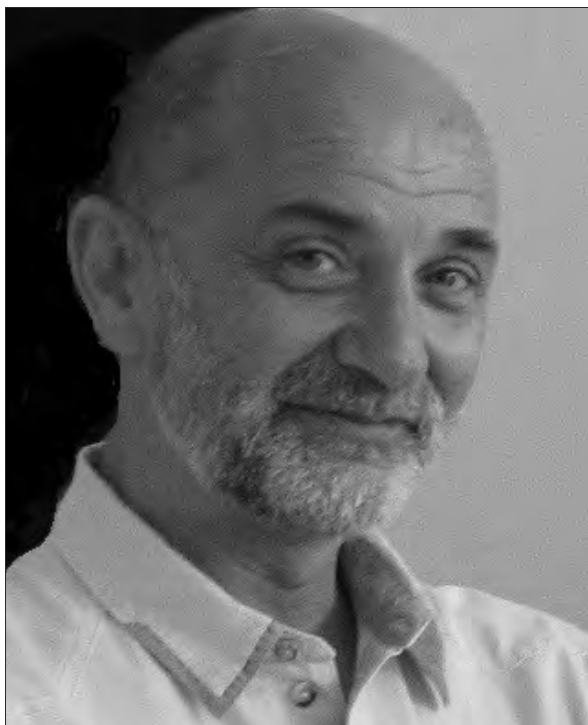
2. Am serioase rezerve față de orice încercare de definire a „mentalului colectiv”. Când mă uit în jur văd straturi peste straturi de nevertebrate, rumegătoare de teveu, de corporatiști de plastic, de ectoplasme buzate, de bandiți agramați, de paraziți politici, de semidocti tupești, de intelectuali de toate obediențele și de o minoritate pe cale de extincție formată din oameni educați, de buni simț. Ce să fie reprezentativ pentru această populație: Creangă, cu al său „eu atâta știu numai, că am scris lung, pentru că n-am avut timp să scriu scurt” sau Caragiale cu „văz enorm și simț monstruos”? Unul cu o hermenetică profundă a identității, iar celălalt cu analiza acidă, tăioasă și neiertătoare din perspectiva alterității. Ce poate fi aici reprezentativ pentru masa îndobitocită sau obraznica generație „miscucvenistă”, ambele spălate pe creier, una cu distracție gratis, cealaltă cu clișee stângiste de New Speak?

3. Da, bineînțeles. Deviza mea în viață: „N-ar fi rău să fie bine!”.

(Florin Cîntic, eseist, istoric)

Doru MAREȘ

„Dator vândut...”



1. Fără discuție, Creangă își păstrează locul, e drept, unul curricular, canonic, ca să zic așa. Așadar, dincolo de poveștile preluate la nivel preșcolar și de început de ciclul primar, prezența îmi pare mai degrabă formală. Nu din vina humuleșteanului, ci a programelor școlare înțepenite în proiect de decenii multe, dacă nu cumva dintotdeauna. Foarte cinstit vorbind, *Amintirile din copilărie* au ajuns ilizibile din

două motive: excesul de focusare lexicală regională (la care se adaugă fireasca trecere în arhaic a multor cuvinte) și nișa rurală de care ne desparte cam un veac și jumătate. Bizar, cred că nu același lucru se poate spune despre povestiri, mult mai rezistente lexical, spumoase și de o debordantă fantezie. Pentru *Amintiri...* e necesară „traducerea”, pentru povestiri nu sau prea puțin. În definitiv, și Creangă e o victimă a școlii românești, nu doar de azi, ci de ieri, alaltăieri și azi... Câtă vreme plăcerea lecturii nu e scopul esențial al orelor de română, nici nu cred că va fi altfel. Iar Creangă chiar era un plezirist, un evident îndrăgostit de voluptatea de a fi. Mă rog, eu așa îl văd.

2. Păi, Creangă ar fi să fie, măcar pentru că și de mielușa și de berbecul lui Dumnezeu dai nu doar la Durău, dar și la Buzău și la Spermezeu. Nici nu e rău atâta vitalism, altfel cum am suporta spiritul critic al lui Caragiale, nu doar al lui Maiorescu? Altfel zis, fără berbecul Tipătescu, greu le-ar fi venit și mielușelei Zoe și baciului ex-berbec Trahanache. Greu le-ar veni și-n ziua de azi...

3. Dincolo de copilăria în care mi s-a fost povestit (mai apoi mi l-am povestit singur, învățând relativ devreme literele) – mă cam speriau rânjetele iezilor devorați, ce să zic, dar eram încântat de Ivan Turbincă –, dincolo de adolescența sub semnul înțeleșului pole-

mic al drobului de sare, combinat (înțelesul, nu drobul) cu o expresie pusă pe seama lui Napoleon („Răbdarea e pentru lași”) și cu sentința corneilleană „Je suis jeune, il est vrai; mais aux âmes bien nées, la valeur n’attend point le nombre des années” (cu accentul pus pe „je suis jeune”, dar și pe „âmes bien nées”) – o fi părând bizară asocierea dintre un țăran din Humulești, împăratul Franței, cel ce avea rubedenii în nobilimea toscană și în avocațimea corsicană, și dramaturgul fiu de avocat normand al regelui (e drept, un țăran care zeflemisea zdravăn nu doar „fabricile de popi”, dar și fundamentul social al respectului față de „ăi bătrâni”: superb actul de revoltă, de-a dreptul dadaist, al celor trei nurori, nu?) –, îi datorez humuleșteanului cuvintele pe care mi le-am asumat ca moto al existenței personale, cele spuse pe limba lui Moș Ion Roată: „Ba eu unul, să iertați dumnevoastră, cucoane, încă tot n-am înțeles”. Mă urmăresc aceste vorbe în toate ocaziile și le spun (mai în gând, mai cu voce tare) celor din jur și, evident, mie însumi, observând fluviul de axiome de care dăm pe dinafară.

Și-i mai datorez timpii de liniște (unii au pentru asta biserica sau mai știu eu ce alte spații) din fața bojdeucii, cu ochii pierduți în dealurile de dincolo de Țicău (o fac de câte ori trec prin Iași și am măcar câteva minute libere, de fiecare dată jurându-mi că o să-mi construiesc și eu una exact la fel, pe un deal cum cred că era Țicăul acum aproape un veac și ju-

mătate).

Pe de altă parte, personal cred că doi români sunt autorii a ceea ce reprezintă cele mai frumoase și mai pline de energie (în sensul versurilor argheziene „Nu te cerșesc. Te vreau. Am dreptul. Sunt/ Legat de umbra ochilor tăi crunt. (...) Mai zic atât: Ia seama bine/ Că-s neam din hoții fetelor sabine.”) distihuri din întreaga poezie de dragoste a lumii. Unul ar fi Alecu Văcărescu: „Când nu te văz am chinuri/ Iar când te văz leșinuri”. Celălalt, desigur, Ion Creangă: „Strămtă-n pizdă, tare-n șele/ Crâșcă pula din măsele”. Iar pentru asta sunt dator vândut!

(Doru Mareș, teatrolog, scriitor, traducător)

Mihai MĂNIUȚIU

„Ce-ar fi să-l întrebați pe Dabija?”



1. Despre prezența lui Creangă – aș zice că e mai degrabă subliminală. Și va dura. N-am cum să-i măsoz intensitatea, deoarece nu știu câți dintre noi l-au citit din scoarță în scoarță, cu toate că toți au aerul de a-l fi citit și savurat. Nu cred, totuși, că *Amintirile din copilărie* sunt legate doar de amintirile noastre din școală. Ceea ce regret, însă, cu adevărat, de fiecare dată când nepotul meu se joacă, absorbit și vrăjit, pe tableta lui, cu un nou joc Ninja, sau cu nu știu ce patrulă americană formată din cățeluși, sau cu mașinuțe care au ochișori, vorbesc și au nume de eroi, ceea ce regret este că nu-i pot

oferi niciun joc (mai mult sau mai puțin interactiv) cu mirifica și hazlia lume a copiilor lui Creangă. E vina lui că îi preferă pe Ninja lui Ionică și Măriuca?

2. Întrebarea asta ori mă prefac că nu am auzit-o, ori vă răspund la ea, așa, mai „într-o dungă”: Ce-ar fi să-l întrebați pe Alexandru Dabija, care a făcut excepționale spectacole pe textele lui Caragiale și, cu același succes, pe textele nedestinate teatrului ale lui Creangă? El trebuie să știe mai multe decât mine despre ceea ce întrebați. În plus, fiind un pasionat al scrierilor lui Creangă, lui Dabija îi plac ghițitorile și întrebările-capcană.

3. Întrebarea asta îmi evocă ceva vag traumatic. Eu, încercând să-mi amintesc copilăria mea, nu-mi amintesc aproape nimic. Oare numai el, Creangă, a avut copilărie? Ori s-a priceput să și-o inventeze ca nimeni altul?!

*(Mihai Măniuțiu, regizor, scriitor,
director al Teatrului Național Cluj-Napoca)*

Radu NICA

„Creangă, efectul de madlenă...”



1. Îmi asum punctul de vedere strict subiectiv, dar în cercurile în care activez, el, Creangă, e arareori pomenit ori citat. Nu aş spune că invocarea lui e formală, ea pur şi simplu e cvasi-absentă.

2. Deşi Caragiale nu este atât de bine prizat în Ardeal ori Banat precum în Vechiul Regat, Caragiale e de departe mai des pomenit decât Creangă. În primul rând prin scrierile sale politice, care au un corespondent incredibil în contemporaneitate.

3. Da, Creangă e parte indisolubilă din aroma copilăriei. Poveştile lui şi *Amintirile...* citite în grai moldovenesc de tata, înainte de culcare, au un efect de madlenă asupra mea. Şi, sunt convins, asupra multora dintre cei din generaţiile născute înainte de 1989.

*(Radu Nica, regizor, lect. univ. dr.
al Universităţii „Lucian Blaga” Sibiu)*

Dionisie VITCU

„L-am avut spectator pe Creangă...”

1. Când vorbim despre Ion Creangă, *marele humuleștean*, clasicul literaturii române, îi simțim permanența în amintirile noastre... Totdeauna când întâlnim școlari prin satele uitate de lume, bătând noroaiele sau călărind nămeții în drum spre școală, neînsoțiți de mame sau bunici, știm că printre cărțile din ghiozdan se află și cartea de Citire cu *Punguța cu doi bani* și *Povestea Porcului*.

Se simte prezența, aș spune, intensă, a autorului *Amintirilor* pe rafturile librăriilor, în simpozioanele organizate periodic, în special la Bojdeuca din Țicău, la Humulești (Târgu Neamț), la Chișinău și la Uniunea Scriitorilor.

Doctorate, cărți și studii despre viața și opera lui Creangă, datorate în special lui Constantin Parascan, Cristian Livescu, Mircea Coloșenco.... confirmă preocuparea permanentă a oamenilor de litere.

Concursul anual *Povești de la Bojdeuca*, inițiat de scriitorul Constantin Parascan, cu rezultate remarcabile și premianți de prin toate zonele țării, premiul Uniunii Scriitorilor „Ion Creangă” sub patronajul președintelui Nicolae Manolescu, ce se acordă anual, sunt dovezi că prezența în cultura română a lui Ion Creangă nu este una *formală*.

2. N-aș îndrăzni să-i pun în cumpănă pe acești

doi mari scriitori, clasici ai literaturii române. Pentru mentalul colectiv românesc... actual..., dacă-mi permiteți, după Creangă, ar trebui să zicem... *n-ar fi rău să fie bine... cum zici mata bădică...* După Caragiale ar fi mai tranșant spus... *un picior dat spate gios...* Îl prefer pe Caragiale. În lumea de azi, văd atâtea și-atâtea, și-mi vine să zic cum zice un personaj drag lui Nică: *Doamne, multă răbdare ai dat aleșilor tăi...*, ai noștri se cațără în vârful fără rușine, nu dau *samă* nimănui, le vin diplome de doctori acasă, iau lefuri și pensii cu lingura, după plac, *cior-desc* cât cuprinde, și, dacă-s prinși, au prezumție de nevinovăție și, până la urmă, sunt ...pedepsiți cu suspendare. Dar chipurile și ținuta caragialiană, specimene ce se preumblă prin școli și instituții ale statului, cu aer superior, încă nu și-au găsit condeieri care să-i pună-n pagină așa cum ar merita.

3. Toți cei născuți în acest spațiu geografic, în blânda, așezata și nobila Moldovă, toți suntem atinși de aceeași aripă a sensibilității umane și ne legăm prin mii de fire nevăzute peste timp. Darurile date fiecăruia se completează și se distribuie după anumite legi divine. Nică a lui Ștefan a Petrei avea dar histrionic. Preot fiind, actor era... Un actor dăruit harului dogmei bisericii. Îi plăcea teatrul. A fost acuzat de *păcatul frecventării teatrului*. Exagerând, peste timp, l-am avut spectator. Îi datorez căldura aplauzelor lui. Îi datorez recunoștință pentru că m-a lăsat să-i port chipul pe scenă la Teatrul Tineretului, după cum la Naționalul ieșean m-a învrednicit să port

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

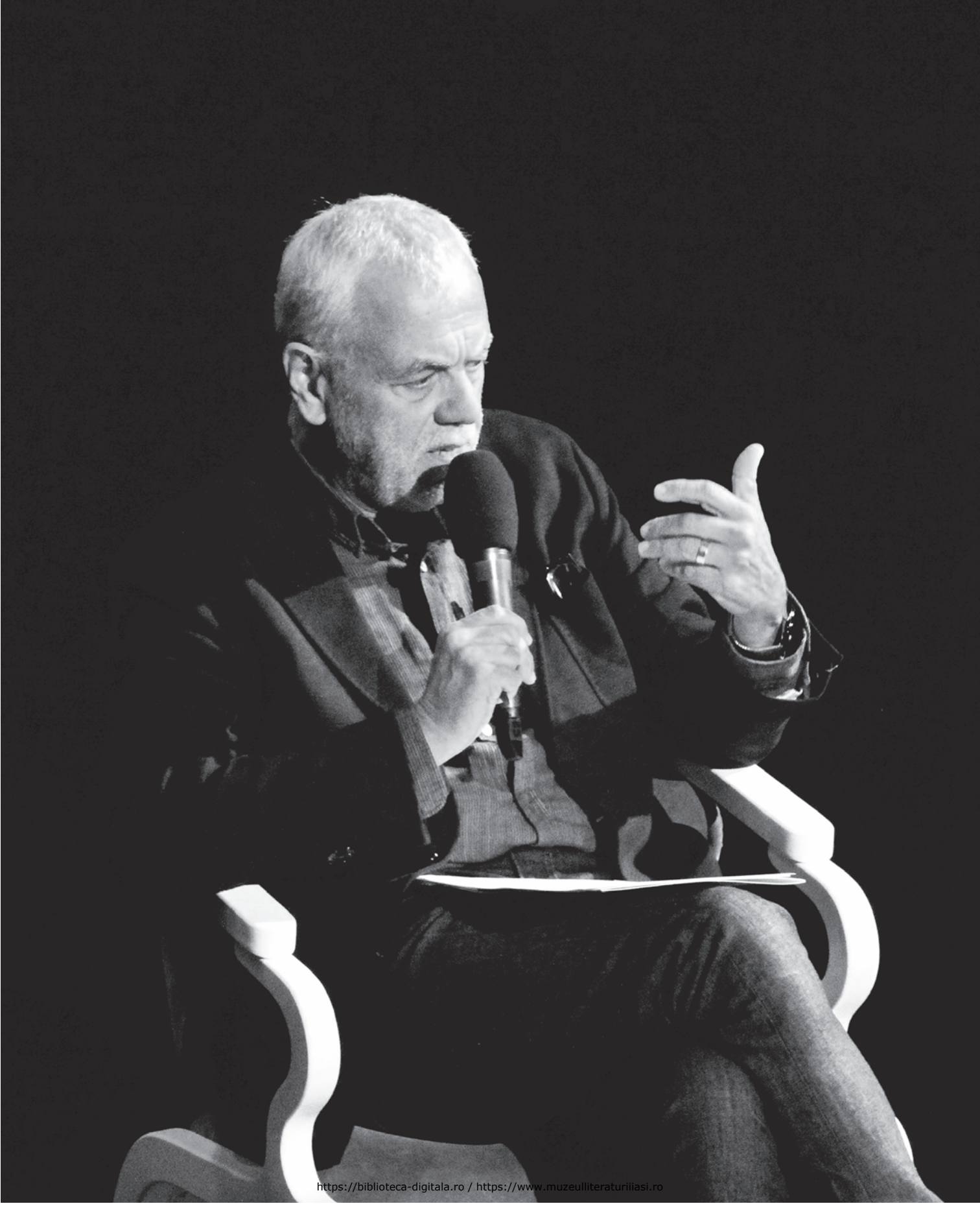
identitatea lui *Trăsnea*. Când, în film, Dorel Vișan, ajutat de Mircea Radu Iacoban și de Nicolae Mărgineanu, l-a încarnat pe *marele humuleștean*, eu am devenit o *iscoadă*, dar numai de suprafață. Poate eram fratele Tincăi Vartic, cine știe, poate. Constantin Parascan, consultantul în *Bulgărele de humă*, ar putea ști. Îi datorez lui Creangă răbdarea de-a mă asculta, din sferele divine, vreme de o ju-

mătate de secol, spunând copiilor isprăvile lui Nică din Humulești.

(Dionisie Vitcu, actor societar al Teatrului Național „Vasile Alecsandri” Iași, scriitor, prof. univ. dr. al Universității Naționale de Arte „George Enescu” Iași)



Dionisie Vitcu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga și Constantin Parascan (Iași, 2000)





bogdan vs. ghiu
foto: corneliu grigoriu

Adriana RADU

Muzeul de Istorie Naturală: conservarea nepăsării

- Muzeul de Istorie Naturală din Iași a fost înființat în 1834, fiind primul din spațiul românesc;

- În anul 1840 s-a cumpărat pentru muzeu casa vornicului Costache Sturdza, cunoscută ca și Casa Rosetti;

- La început avea câteva mii de exponate, astăzi sunt câteva sute de mii;

- Aici a fost începutul Micii Uniri, într-una dintre săli fiind hotărâtă candidatura lui

Alexandru Ioan Cuza la domnia Moldovei în ianuarie 1859;

- Clădirea și terenul au făcut obiectul unor litigii în justiție, fiind câștigată până la urmă de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași;

- În 2015 a fost inclus în patrimoniul Municipiului Iași, începându-se demersurile în vederea includerii imobilului în dezbateră bugetului, pentru a se aloca fonduri pentru efectuarea măsurătorilor cadastrale și a intabulării.



Muzeul de Istorie Naturală din Iași

- **Sute de mii de oameni i-au trecut porțile timp de aproape două secole, fiind cel mai spectaculos dintre muzeele urbei;**

- **Astăzi se află într-o stare deplorabilă, datorită degradării clădirii fiind un pericol pentru angajați, vizitatori sau trecători;**

- **Începând cu 2013 muzeul este închis vizitării.**

Începuturi și dezvoltare

Sub influență occidentală, pe fondul nașterii școlii de științe ale naturii în spațiul românesc, în data de 4 februarie 1834, Societatea de Medici și Naturaliști din Iași, în frunte cu Iacob Cihac, Gheorghe Asachi, Mihail Zotta, Constantin Sturdza și Costache Negri, a înființat un mic muzeu ce conținea exponate asociate biologiei și geologiei. În anul 1840, pentru a găzdui exponatele din ce în ce mai numeroase, s-a cumpărat pentru muzeu casa vornicului Costache Sturdza, de pe ulița Hagioaiei, azi bulevardul Independenței nr. 16, cunoscută exegeților ca și Casa Rosetti.

Fiind un loc în care se întâlneau intelectualii urbei, la 3 ianuarie 1859, urmare a discuțiilor avute în cadrul elitei politice a Moldovei, aici a fost decisă candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza la alegerile pentru domnia Principatului Moldovei, un prim pas pe linia realizării Micii Uniri.

De-a lungul timpului, prin donații și politică de

stat numărul colecțiilor și a exponatelor a crescut (în 1840 erau 1.500 minerale, 2.844 de plante, 3.000 de moluște și insecte, 795 de vertebrate, 92 de schelete), la momentul actual muzeul găzduind peste 350.000 de exponate. Sunt importante colecția de moluște (aproape toate speciile), colecția de arahnidae (păianjeni din România), colecția de insecte, colecția de vertebrate, colecțiile de cuiburi și ouă, colecția de paleontologie și colecția de minerale.

Într-o lume aproape medievală, când nu exista nici internet și nici albume, domnitorul Grigore Mihail Sturdza a adus pe plaiuri moldave cel mai vechi exponat: elefantul indian. Muzeul conține piese donate de mitropolitul Veniamin Costachi, Iacob Cihac, Alecu Balș, Gheorghe Asachi, fiind o dovadă a unor demersuri altruiste cu care nu ne mai întâlnim astăzi.

Poate mai important este că, istoric vorbind, într-o lume aflată la granița medievalității, am avut și noi elite care au studiat, adunat și expus, lăsând urmașilor material de studiu, dar și dovezi ale spiritului creator românesc.

Casa miracolelor

Muzeul de științe naturale al Iașului a fost, timp de aproape două secole, prin definiție, cel mai spectaculos dintre spațiile de expunere ale Iașului. Începând de la minunea – elefantul – adusă de domnitor și care la vremea respectivă a generat mirare și ru-

moare în Iașul religios, trecând prin sutele de generații de elevi care au trecut pe acolo „cu școala”, ajungând la miile de studenți care au studiat exponatele pentru a face licențe, masterate, doctorate, muzeul a fost martor tăcut al spectacolului diversității biologice și geologice arătat locuitorilor Moldovei. Maiestuoasele săli boierești, cu ferestre înalte și arcade superbe, te fac și astăzi să te simți ca într-un film de la Hollywood, în care te aștepti ca unul dintre exponate să învie și să înceapă „acțiunea”.

Comoara ascunsă

Ca multe alte perle ale lumii românești, muzeul este astăzi distrus. Proaspăt ieșit dintr-un proces în care o societate medicală s-a judecat cu Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” pentru proprietatea clădirii și a terenului aflat în zona zero a orașului, muzeul are probleme grave de structură, un risc seismic superior, necesitând consolidare și reabilitare. La momentul actual nu se cunoaște dacă este intabulat sau nu, fără această etapă neputând fi vorba de reparații sau renovări. În aceste condiții el este închis, fiind de la sine înțeles că nimeni nu poate da aviz de funcționare unei astfel de „bombe”. Ce se întâmplă cu colecțiile? Ei bine, ele se odihnesc, ferite de ochii publicului, într-o clădire al cărei exterior este pictat de nenumărate afișe ale unor evenimente mondene ale prezentului. În anii '80 toți

elevii Moldovei aveau ca obiectiv să viziteze acest loc, în care minunile se arătau la tot pasul. Astăzi nu mai contează: sutele de exponate pot fi văzute pe internet, cu atât mai mult în filme sau jocuri. Mai spectaculoase, mai ieftine, mai rapide, exponatele acelea sunt mai atractive. Doar că ele nu au suflet și nicio legătură cu spiritul românesc, care a reușit să le adune și să le conserve, pentru a le da gratis celor ce ne vor urma. Mai presus de averi și de comori.

Frumos ar fi ca respectiva clădire să fie salvată, iar comoara dinăuntru să fie arătată tuturor, generând la rândul ei profit pentru a se întreține. Muzeul ar putea fi reabilitat prin fonduri europene, fără ca autoritățile să investească foarte mult, iar vizitarea lui ar putea fi un punct important pe harta turismului regional. Deocamdată nicio speranță: alături de exponate de milioane de ani, potențialii salvatori se conservă...

Doru SCĂRLĂTESCU

Homer, Eminescu și performanțele lor... științifice

„Tot așa-i dacă se comandă mașinistului să facă icoane, și zugravului să facă mașine”.

Mihai Eminescu.

„Pe urmă, firește, și nimica mișcă”.

I.L. Caragiale

O problemă ce pare să preocupe în zilele noastre critica literară, mai sporadic la noi (vezi numerele tematice ale revistei ieșene „Poezia”), mai statornic în spațiul cultural european occidental (articole, cărți, antologii, colocvii și dezbateri publice) este aceea a deschiderii granițelor dintre poezie și știință. Preocuparea e mai veche. Secolul al XIX-lea, al „visului romantic”, dar și al celei de „a doua revoluții industrială” (Coleridge) se deschidea cu o polemică (în termeni cordiali) dintre satiricul englez Thomas Love Peacock, adversar, în numele progresului științific, al poetului (în sens generic), „un semi-barbar într-o societate civilizată” (*The Four Ages of Poetry*, 1820), și bunul său prieten, Percy Bysshe Shelley, care vine cu argumentul că poezia crează cadrul moral și civil pentru descoperirile și invențiile ulterioare. Suntem trimiși astfel la punctul de întemeiere a civilizației umane. Peste ani, poeta britanică Ruth Padel, stră-stră-nepoată a celebrului naturalist Charles Darwin, va vorbi și ea de o relație,

„parentală” încă din epoca presocraticilor greci, dintre poezie și știință, aceasta din urmă apelând adesea în procesul dezvoltării unor „secrete revelatoare” la haina versurilor, cum va proceda și mai târziu latinul Lucretius în celebrul său poem *De Rerum Natura*. În mediul academic, ne atrage atenția colocviul desfășurat la *École des hautes études en sciences sociales*, din Paris, 2005, sub genericul *La langue poétique des sages présocratiques*, cu evidențierea limbajului expresiv figurat de tip homeric la Parmenide, Empedocle sau orfici, de tip elegiac la Xenofan, de tip melic la Alcman, de tip narativ ritmic la Heraclit. În contrapartidă, arată Claude Calame și Pierre Judet de la Combe, în cuvântul lor de deschidere, vechea poezie greacă face și ea apel la domenii învecinate: „À titre de termes de comparaison, on pourra choisir en particulier les différentes formes assumées par la poésie didactique en diction homérique ou en rythme élégiaque (*Travaux d'Hésiode, Théognidea* etc.)”.

Evident, modelul incontestabil al acestor relații „parentale” dintre poezie și știință îl reprezintă încă din antichitate „divinul” Homer, prețuit, împreună cu întreg romantismul, de Mihai Eminescu, celebrat de acesta în versuri și, deopotrivă, în pagini de publicistică. *Nutrix spirituali* a grecilor antici (Heraclit

retorul), autoritate supremă în toate domeniile vieții lor intelectuale, *heros ktistes* totodată al întregii literaturi europene (Ernst Robert Curtius), Homer prilejuiește și primele manifestări, ca să spunem așa, de protocronism, cel puțin la nivelul continentului nostru, prin strădania concertată, insistentă, de durată, a interpreților săi alegoriști. Din perspectiva apologetilor secolelor al VI-lea și al V-lea ale antichității clasice, *physica* n-are taine pentru autorul *Iliadei* și *Odiseii* care prefigurează prin ele, sub haina deasă a mitului, mari adevăruri științifice, revelate abia peste secole de gânditorii fiziciști precum Thales din Milet, Anaximandru, Xenofan din Colofon, Heraclit din Efes, Empedocles, Anaxagora... Urmând sugestiile neoplatonicianului academic atenian din secolul al V-lea d. Chr., Olimpiodor cel tânăr, Félix Buffière își structurează incitantă sa carte din 1956 dedicată miturilor homerice pe cele trei direcții de dezvoltare ale exegezei acestora, fizică, morală și teologică, din care prima era fără îndoială, esențială: „Mai întâi fizica: pentru primii alegoriști, contemporani cu fizicienii presocratici, miturile lui Homer cuprind noțiuni științifice. Zeii epopeii nu sunt altceva decât elementele universului, însuflețite și personificate. Homer cunoștea marile legi care cârmuiau universul material, în care aerul și eterul, focul, apa și pământul se aflau încleștate fie în conflicte gigantice, fie unite într-o minunată armonie. Ordinea elementelor, nașterea și ciclurile cosmice, dramele care aveau loc în stele, în planete sau în regiunea meteorilor; toate acestea au fost ex-

puse în Biblia homerică, într-un mod mai mult sau mai puțin obscur, dar întotdeauna fără greș” (*Miturile lui Homer și gândirea greacă*). Fenomenul, întins pe aproape un mileniu, e activ și în timpul lui Platon și Aristotel și se prelungește, uneori în forme exacerbate, în epoca elenistică (Cornutus, *Teologia greacă*), în zorii erei creștine, sec. I d.Chr. (Heraclit retorul, *Alegorii homerice*), în începutul antichității târzii, sec III, d.Chr. (Porphirius, *Chestiuni homerice; Peștera nimfelor*) și, mai departe, până în primul ev mediu bizantin, secolul V d.Chr. (Olimpiodor cel tânăr, *Viața lui Platon*, sau Proclus Lycaeus, *Comentarii la Platon*). Istoria interpretării alegorice nu e lipsită nici de aspecte comice. Se știe că primul care deschide violent focul asupra primilor poeți greci divinizați de urmași este încă din secolul al VI-lea î.Chr. Xenofan din Colofon, mai ales din considerente morale (zeii lui Homer și Hesiod au defecte și comportament scandalos, fiind vinovați de sperjur, hoție, adulter). Or, în calitate de fizician, în cartea sa versificată *Despre natură*, acesta așază la originea lumii două elemente, pământul și apa, inspirându-se, zic vigilenții comentatori homerici, dintr-un discurs al lui Menelaos din *Iliada*. Iată, se amuză Buffière, ce revanșă picantă: primul adversar declarat al lui Homer surprins că și-a așezat bazele concepției sale fizice pe un teren rășluit de la inamic! Nu va scăpa așadar filosoful nostru, împreună cu Thales (apa ca principiu primordial al vieții) ori Empedocles (doctrina celor patru elemente, „rădăcini ale lucrurilor”), de acuzația de plagiat, năravul

RECONSTITUIRI CULTURALE

și repudierea lui fiind mult mai vechi decât ale epocii noastre.

Tot exegezei homerice îi datorăm și primele reacții la acest protocronism *avant la lettre*, în cadul „ofensivei filosofilor” inaugurată, cum am văzut, de Xenofan și continuată prin „procesele colosale”, s-a spus exagerat, intentate lui Homer de Heraclit din Efes și de Platon. Acesta din urmă, în *Republica*, X, protestează împotriva maniei de a face din Homer o enciclopedie universală: „sunt unii care spun că acești autori (poetii tragici și Homer, strămoșul lor) cunoșteau toate tehnicile, că știau totul despre lume”, inclusiv despre medicină, dar și despre conducerea oștilor în război, administrarea cetăților, educație (598-599, c.d.e.). Ținta marelui fondator al *Academiei* ateniene pare să fi fost sofștii contemporani, cei care, între altele, aruncau pe piață un ameșitor Ulise *polymechanos*: plugar, pilot, dulgher, constructor de nave, vânător, ghicitor, bucătar, medic, muzicant, orator, astrolog, pugilist, luptător, ghicitor, discobol, arcaș... Platon, citat printre primii „detractori” ai „poetului național” al Eladei, rămâne în demersul său demitizant în limite moderate, el fiind în secret un admirator al marelui aed, cum se străvede printre rânduri în dialogurile sale. Epicuricii, îi divulgă moralistul de la începutul erei noastre, beoșianul Plutarh, erau mai severi în respingerea „divagațiilor homerice”, a poeziei în genere, în numele matematicilor. Același Plutarh citează un pasaj din cartea (pierdută) *Despre poeți* a prietenului și discipolului lui Epicur, Metrodoros

Lampsakenos, cu o respingere categorică a cultului excesiv pentru autorul *Iliadei*: „Nu te sfii să recunoști că habar n-ai în ce tabără lupta Hector; că nu cunoști primele versuri ale lui Homer, că nu le știi nici pe cele din mijloc”. Iată în avans și „frigiditatea estetică” reproșată negativiștilor sacrilegi de la „Dilema” (Răzvan Rădulescu: „poezia lui Mihai Eminescu mă lasă rece”). Nimic nou sub soare. Nici riposta violentă a „apărătorilor” poetului nostru care cereau, Doamne ferește, dincolo de intervenția divină, o „judecată pe pământ” (Leonida Lari) și „plutoane de execuție” (I.T. Lazăr) pentru dușmanii națiunii, candidii elevi ai lui Manolescu, nu e tocmai



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

nouă. Să ne amintim de legendele (nevalidate) privind pedeapsa aplicată în diverse variante de cetățile grecești retorului Zoil din Amphipolis, ars de viu, răstignit, aruncat de pe stânci sau lapidat, pentru îndrăzneala de fi compus „exercițiile” sale de tip oratoric materializate în nouă cărți împotriva lui Homer. Așadar, să spunem că „bătălia în jurul lui Homer” din vechime le va anticipa pe cele care, în firea lucrurilor, în diverse literaturi se vor da în jurul marilor scriitori; printre ele, forțând puțin nota de dragul asociațiilor, putem înscrie și „războiul civil” provocat de momentul „Dilema, 1998”.

În epocile următoare apar sporadic reacții la maniera de lucru a alegoriștilor, unele datorate, ca să dăm doar câteva exemple, filosofului stoic latin Seneca de la începutul erei creștine, care observa ironic că reprezentanții diverselor doctrine filosofice forțează textul homeric pentru a încăpea în el propriile lor opinii (*Epistolae ad Lucilium*) și, sărind peste secole, scriitorului renascentist francez François Rabelais, cel ce se întreba dacă lui Homer, „paragon de tous philologes”, i-ar fi trecut vreodată prin cap ideile cu care l-au cadorisit exegeții săi, de la Plutarh la Poliziano. Merită să zăbovim puțin asupra autorului lui *Gargantua*, din *Prologul* căruia am citat, autor al unei suculente parodii „astrologice”, *Pantagrueline prognostication*, adevărat bestseller al secolului XVI, având ca obiect mania profețiilor răspândite, datorată tiparului, printr-o bogată literatură de colportaj din epoca sa. Rabelais inaugurează astfel, după părerea cercetătoarei canadiene

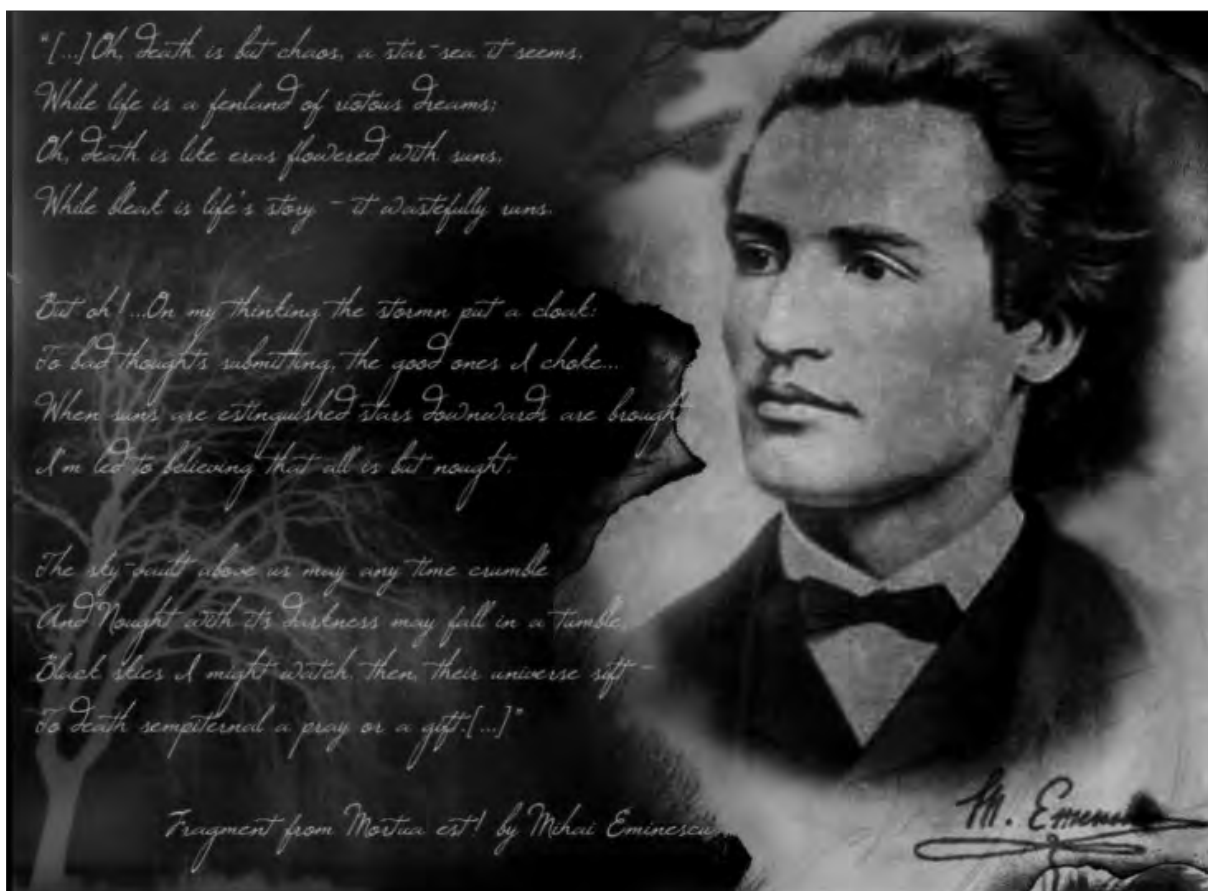
Christine Arsenault, specialistă în Renaștere franceză, un gen literar aparte, al *profeției umoristice*. Dincolo de aceste rezerve, moda interpretărilor alegorice persistă, aplicate cu predilecție, se înțelege, la opera lui Homer. Tot în Renaștere, în Italia de astă dată, într-un *Discurs asupra artelor liberale*, 1492-93, umanistul Antonio Urceo (Codro) vine cu o lungă înșiruire de discipline în care ne poate iniția autorul *Iliadei*, „...ab Homero Rhetoricam, ab Homero Medicinam, ab Homero Astrologiam, ab Homero Fabulas, ab Homero Historias, ab Homero mores, ab Homero Philosophorum dogmata, ab Homero Artem militarem, ab Homero coquinariam, ab Homero Architecturam, ab Homero regendarum urbium modum percipies, et in summa quicquid boni quicquid honesti animus hominis discendi cupidus optare potest, in Homero facile poteris invenire...”. Urceo e aici în linia contemporanului său Angelo Poliziano, autor al lucrării *Oratio in Expositione Homeri*, 1485, care vedea în marele înaintaș un înțelept și un profet („Homero vate”), deschizător de drumuri în filosofie: „Quid dicam de philosophia, in qua nulla est ferme nobilior posterorum sententia aut opinio celebrata, cuius non in poeta Homero originem agnoscamus”. Ceva mai târziu, în Iluminism, filosoful englez Anthony Collins, descoperă și el în opera homerică o sinteză a cunoașterii universale: „the epitome of all arts and sciences” (*A Discourse of Freethinking, occasioned by the Rise and Growth of a Sect called Freethinkers*). Din epoca modernă, un model de interpretare alegorică în sens creștin ne

RECONSTITUIRI CULTURALE

oferă poetul și eseistul francez Paul Claudel, într-o prefață la un studiu despre *Iliada* cu referire la episodul în care regele Troiei îi cere lui Ahile trupul lui Hector, „Iată-l pe Priam ieșind cu daruri din Cetatea incomprensibilă. Iese Tatăl Cetății incomprensibile. Iese Dumnezeu care vine să ceară iertare creaturilor sale. Iese Tatăl care vine să-și ceară înapoi Fiul”. Degeaba protestase odinioară Rabelais față de încercarea fratelui călugăr Lubin, „cap de dovie”, de a dovedi că atât Homer în *Iliada* cât și Ovidiu în *Metamorfoze* au anticipat „duhul” Evan-

gheliei neotestamentare.

Dar în epoca modernă asistăm la o schimbare de paradigmă. Centrul de interes al operei homerice îl formează acum nu subtextul, ci textul însuși. Nu ce ascunde el ne preocupă, dar ceea ce spune în mod direct. Nu misterioasa, cețoasa *allegoria*, ci mai explicita, clara *analogia*, prin care omul era pus în relație cu universul fizic înconjurător. Din această perspectivă, vestita „comparație homerică” devine importantă pentru cercetător nu pentru destinația ei strict literară, stilistică, ci pentru funcția episte-



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

mologică, de descoperire și revelare a substanței și mecanismelor lumii. Este acesta modul de abordare a „parabolei homerice” de către profesorul germano-american Hermann Ferdinand Fränkel într-o carte din 1921 (*Die homerischen Gleichnisse*), de asemenea, mai aproape de noi, premisa investigațiilor întreprinse de Charles Mugler, în lucrarea dedicată rădăcinilor homerice ale științei grecești, *Les origines de la science grecque chez Homère: l'homme et l'univers physique*. Aceasta se deschide de altfel, semnificativ, cu evocarea în *Odiseea* a unui fenomen natural, a inundațiilor de primăvară; plânsul nestăvilat al Penelopei la întâlnirea cu Ulise deghizat în cerșetor e un prilej pentru Homer să descrie, firesc, printr-o tulburătoare asociație, cauzele acestora: scurgerea apelor dezghețate de pe culmile munților prin acțiunea „vântului cald al primăverii”. În lipsa cărții, apelăm la ampla și minuțioasă prezentare a ei de către Claude Merker, profesor la Departamentul de matematici al universității din Besançon. Ch. Mogler urmărește în cartea sa din 1963 destinul unor termeni specifici omului homeric, receptiv la senzorial, privind fenomene fizice (putere, viteză, rezistență), atmosferice, acustice, optice, chimice... Numai din domeniul strict al forțelor din natură, autorul acesteia enumeră treizeci de expresii verbale desemnând *împingerea*, *ridicarea*, *lovirea*, *apucarea*, *mișcarea* (*κινεῖν*, termen cu vizibile urme în limbile moderne) ș.a.m.d. Nu lipsesc surprinzătoare prefixuri ale raportului, revelat abia de fizica modernă, dintre energia cinetică a unui corp în mișcare și

masa și viteza acestuia, descifrate de Mogler în finalul capitolului XII al *Iliadei* (Hector forțând cu o piatră uriașă întăriturile aheene), prilej pentru el de a afirma că grecii arhaici cunoșteau legile de dinamică a corpurilor solide, dar că, din păcate, expunerea explicită a acestora „a trebuit să aștepte momentul Galilei, Descartes, Leibnitz pentru a vedea lumina zilei”. Grecii lui Homer au mai fost „frustrați” de viitorime, remarcă autorul francez, și la alte capitole ale fizicii printre care, pentru a mai da un exemplu, cel privind raportul vitezei luminii cu timpul și spațiul pe care ea le străbate. Atenție, eminescologi!

Generos în ceea ce privește domeniul științelor teoretice, Mogler este mai rezervat cu privire la abilitățile de mecanică aplicată ale eroilor homerici: „singura mașină pe care grecii au construit-o este aceea a Universului”. El îl scoate astfel din cărți pe Marele Șchiop, Hefaistos, meșter făurar iscusit, nu mai puțin reductabil inventator. O mare greșală. Care urmează să fie corectată chiar de specialiștii în materie, pentru că, să reținem, subiectul este scos de sub jurisdicția prea liberală a filologilor și adus în custodia mai riguroasă a inginerilor, recrutați, marea majoritate, dintre compatrioții de azi ai poetului grec. Urmând tradiția deschisă de fostul rector al Academiei din Atena, profesorul chimist Constantinos D. Zenghelis cu monumentală sa monografie de tinerețe, *Știința naturii la Homer*, 1891, iată, sub egida *Departamentului de Inginerie mecanică și Aeronautică* al Universității din Patras, are loc între 27-30 august 2006 la Olympia colocviul internațional

RECONSTITUIRI CULTURALE

Știința și tehnologia în epica homerică, cu numeroase comunicări (41 de titluri) și cu o largă participare, 68 de referenți, cadre universitare, cercetători sau simpli particulari, fiecare, individual sau în echipă, încercând să pună în sarcina lui Homer, vorba lui Seneca, realizări ale propriei discipline. Fără a urmări prezentarea exhaustivă a acestor informații tehnice furnizate de textul homeric, puse în evidență de participanții la colocviul olympian, le enumerăm doar pe cele ce ni se par mai interesante. Având în vedere specificul geografic al Greciei antice, multe din ele se referă la domeniul maritim, cu date privind înalta tehnologie a construcțiilor navale stăpânită în principal de eroii din *Odiseea*, de asemenea,

cunoștințele lor avansate de hidrodinamică, necesare deplasării pe mare (vezi instructajul făcut de Circe lui Ulise, pentru trecerea strâmtorilor dintre Scila și Caribda); rămânând la domeniul acvatic, mai găsim referiri la abilitățile de valorificare a *vortexului* în industria casnică (vârtejurile apei de râu folosite de Nausica și de slujitoarele ei pentru spălatul rufelor, în insula feacilor). Revenind pe pământul ferm, sunt semne că grecii homerici cunoșteau legile de viteză și accelerație în mișcarea curbilinie (sfaturile date de Nestor, fiului său, Antilochus, pentru a câștiga cursa la jocurile organizate de Ahile în onoarea lui Patrocle). Ei utilizau de asemenea metoda „telecomunicațiilor” prin așa numitele *phryc-*



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

toriae, turnuri pe care erau aprinse focuri de semnalizare, anticipând astfel invenția inginerilor greci Cleoxenes și Democletus din secolul al II-lea î.Hr., dar și teoria modernă a propagării radiației electromagnetice. Să mai amintim performanțele homerice în domeniile ingineriei geologice și geotehnice, ale geografiei, topografiei, astronomiei... În pofida credinței lui Platon, Homer este imbatabil în sfera anatomiei umane și a medicinei. Cele 114 tipuri diferite de vătămări corporale descrise cu mult realism în *Iliada* și *Odiseea*, transpuse plastic în scene de pe ceramici grecești antice de mai târziu, sunt însoțite și de prezentarea unor metode de tratament chirurgical ori medicamentos, prin mijlocirea plantelor leucitoare mai ușor de identificat în textul homeric decât în tratatele de specialitate de astăzi.

Dar marile realizări ale lui Homer țin de domeniul tehnologiei. Găsim în *Iliada* cele mai vechi referințe privind metodele și mijloacele de prelucrare a materiilor prime, bronzul, fierul, metalele prețioase, cu uluitoare anticipări de procedură modernă („Meseriașii străvechi, susține un referent, erau la fel de ingenioși în chestiuni legate de chimia solidă și de metalurgia ca și oamenii de știință de azi în domeniul materialelor industriale”). Un set de lucrări privind armele defensive descrise în epopeile homerice pune în evidență utilizarea aliajului de cupru în construcția coifurilor ori a unor materiale diferite precum smalțul, aurul, staniul în decorarea scuturilor. Un exemplu ilustru în această privință îl constituie prestația amintitului reprezentant al

zeităților proto-elene, Hefaistos, cu capodopera sa tehnologică, vestitul scut al lui Ahile, din cartea a XVIII-a a *Iliadei*. În exegezele de la colochiu prilejuite de mult mediatizatul artefact antic mai persistă ecouri ale vechilor interpretări alegorice, din perspectiva cărora scutul „rezumă întreaga cunoaștere umană din epoca homerică”, realizând un model universal al macro și microcosmosului. Pe de altă parte, scutul face obiectul unor analize de text, ca să spunem așa, literale, ca obiect în sine, el reprezentând și un model al tehnicii aplicării straturilor succesive de metale diferite în vederea sporului de rezistență, o prefigurare a *structurilor laminate* din clasa *materialelor compozite*, utilizate în industria aerospațială actuală. În ceea ce privește metalurgia fierului, nu lipsesc trimiteri homerice la transformarea sa magică în oțel, prin tratament termic și carbonizare, la efectul revoluționar al acestui metal asupra dezvoltării rapide a omenirii în timpul primului mileniu î.e.n., dar și la catastrofa ecologică enormă pe care, prin el, aheii și troienii deopotrivă o provoacă în mediul înconjurător. Un Homer, părinte fondator al partidei ecologiștilor, iată o ipostază la care nu ne-am gândit până acum!

Încheiem expozeul nostru cu un subiect de top, acela al inițiativelor homerice în domeniul revoluționar al automatizării. De altfel, termenul însuși de *automat* (*αυτοματα*) este o invenție homerică, fiind frecvent întâlnit în *Iliada* și *Odiseea* pentru a denumi diferite mașinării care, asemenea organismelor vii, se mișcă folosind resurse energetice pro-



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

prii. Aici, trebuie să recunoaștem, informațiile furnizate de poemele homerice sunt de-a dreptul spectaculoase. Dintre acestea, iată, porțile celeste comandate de la distanță de soția lui Zeus: „Repede Hera dă bici telegarilor și, de la sine/ Poarta cerească trosnind pe loc se deschise-nainte” (*Iliada*, V, 735-36). Imaginație?, se întreabă autorii referatului privind această invenție. E posibil, dar rămân întipărite în mintea noastră o viziune tehnologică și un termen adecvat care și-au găsit rapid aplicabilitatea în viitor. Din aceeași categorie fac parte, în *Odiseea*, VI, 757-764, miraculoasele nave ale feacilor „fără cârmaci și cârme”, echipate cu inteligență artificială, folosind pilotajul automat pentru a străbate „noianul mării, pe ceață și pe negură”. Dar un lucru de și

mai mare minune este armurăria (*Οπλοποια*) lui Hefaistos din *Iliada*, XVIII, cu foalele ei adaptive, în funcție de dorința meșterului și specificul lucrării, trepiedele cu roți autopropulsate, „ca la divanul zănesc de la sine să poată să intre și să se-ntoarcă-napoi”, și, mai presus de toate, slujnicele de aur, „vii ca fecioarele aieve”, înzestrate ca și acestea cu „minte și glas și tărie și-nvățătură la lucru deprins de la zâne”. În stihurile despre „fetele de aur” ale lui Hefaistos scriitorul biochimist Isaac Asimov, unul din marii maeștri ai genului *science-fiction*, descifrase mai demult actul de naștere al roboticii în istoria omenirii. Pe urmele sale, comentatorii greci de acum citesc în ele o provocare adresată de poetul antic inginerilor din perioadele următoare pentru a



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

transforma mașinile sale himerice în știință și tehnologie aplicată. Se propune chiar un titlu cu totul insolit al acestei științe, cu trimitere la originile ei – *automatopoietica* („the science of Automatopoeitice”).

Venind acum mai la nord de fascinanta lume peninsulară, să observăm pentru început că, în afară de greci, majoritari la evenimentul amintit, întâlnim aici și alți cercetători de pe trei continente. Dintre cei europeni, nu puțini, lipsesc în mod curios reprezentanți a țărilor ex-comuniste, între care și România. Specialiștii noștri și-ar fi găsit, credem, cu ușurință un loc la colocviu, mai ales că și-au făcut

mâna în investigarea textelor de „anticipație științifică” din creația lui Mihai Eminescu. Sunt lesne de găsit similitudini între problemele prezentate acolo și cele avansate de exegeza actuală a poetului nostru. Sigur, în comparație cu confratele grec, acesta e cu prioritate activ în domeniul mai elevat al fizicii, ca să spunem așa, „filosofice”, și deloc, după câte ne dăm seama, în acela mai terestru al tehnologiei, poetul fiind dezinteresat de instalații și mașinării contemporane sau viitoare. Nu știm de unde a scos un nou poposit în eminescologie, energeticianul Ovidiu Țuțuiianu, „obsesia pozitivă” a lui Eminescu „pentru mașini”, fiindcă „mașinile doamnei Lumi” dintr-un text manuscris (o prefață, bănuim, la un posibil volum de proză) pe care se bazează domnia-sa sunt doar o metaforă lipsită de orice conotație științifică. Nici banala acțiune stomacală (indigestie) produsă de îngurgitarea unor elemente în stare genuină („carbon, azot, hidrogen și oxigen pur”) întâlnește într-un alt manuscris nu ține de vreun presupus „laimotiv tehnicist”, ci e doar un termen de comparație (nu tocmai reușită) pentru inapetența la abstracțiuni a mentalului național colectiv.

Așadar, Eminescu și Homer. Asocierea ar părea forțată sau chiar gratuită, dar, iată, ne sar în ajutor eleniști români de prestigiu. Unul dintre ei, profesorul Gheorghe Ceaușescu, specialist, printre pușinii la noi, în clasicismul greco-latin, bun cunoscător totodată al poetului român, găsește similitudini între maniera de lucru a alegoriștilor homerici și exegeza

eminesciană, în prefața la cartea citată a lui Buffière, cu referiri, ca să dăm câteva exemple, la „delta bibli-cilor sânte” heliadescă din *Epigonii*, interpretată de Dumitru Murărașu în stilul comentariilor pitagorei-cilor la *Iliada*, ori la teza cosmogonică a găurilor negre identificate de I.M. Ștefan în *Luceafărul*, precum altă dată Heraclit retorul îi atribuisse lui Homer descoperirea sfericității pământului. Discuțiile despre doctrina militară eminesciană se întâlnesc cu cele ale comentatorilor antici privind strategia răz-boiului la Homer. Afirmății privind transfigurarea artistică a unor teorii filosofice (presocratică, plato-nică, budistă) ori științifice (teoria einsteiniană a relativității) îi par și ele profesorului bucureștean făcute „în spiritul exegezei alegorice antice”. Pentru Blaga, *Luceafărul* face figură de eon gnostic și de ar-hanghel teocratic. Pentru Cezar Papacostea el este o transfigurare a filosofiei lui Platon.

Rămânând în preajma ilustrului poem emines-cian, am adăuga la cele observate de regretatul ele-nist bucureștean că primul interpret alegorist al acestuia, cu asumarea explicită, la vedere, chiar in-sistentă, a metodei, este... Eminescu însuși. În cele-bra notă marginală la text (*ms. 2275B*), poetul atrage atenția asupra transferului de la înțelesul *literal* al acestuia la cel *alegoric*, prin care *hyper ionul* celest devine omul de geniu, nemuritor și nefericit: „Mi s-a părul că soarta *Luceafărului* din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ și *i-am dat acest înțeles alegoric*” (s.n.). Planul în care se mișcă aici Eminescu este acela, preferat, al „viziunii” filosofice,

chiar dacă nu una tocmai „organizată”, cum observa Constantin Noica. În răspăr cu „falsele interpretări” ale notiței eminesciene, ea însăși menită, credem, în intenția poetului, să preîntâmpine căderea în reducionism fiziologic și sentimental (cum s-a și în-tâmplat, de altfel), filosoful de la Păltiniș, tentând zonele mai rarefiate ale ontologicului, ne oferă el însuși o mai sistematică interpretare de tip alegoric a poemului în succintul capitol despre acesta din *Sentimentul românesc al ființei*, 1978. Cuplul Hyperion-Cătălina reprezintă aici curate, dar atât de suculente, abstracțiuni (*Genaralul/ Individualul*, care se cheamă, se caută și nu se găsesc), precum altă dată, pentru neoplatonicieni, preocupați să-l re-concilieze pe patronul lor cu ireverențiosul autor al *Iliadei*, adulterinii Afrodita și Ares întrupau senti-mente generice, opuse și complementare, *dragoste* și *ură*. Pe linia deschisă de Noica, se situează și noile interpretări, tot alegorice până la urmă, dar firesc



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

distanțate de tiparele „clasice”, ale doamnei Rodica Marian, o autoritate incontestabilă în materie de *Luceafăr* (v. *Alegorie și sens global în Luceafărul*, „Studii eminescologice”, 2011). Pe urmele unei uriașe bibliografii a poemului, cu exegeze înregistrate atent și analizate minuțios, unele integral sau parțial acceptate, cel mai adesea „reinterpretate”, altele respinse politicos, numeroasele cărți, studii și articole ale poetei-filolog de la Cluj ne oferă modelul unei confruntări temerare, stăruitoare, cu noianul de „încifrări”, „criptisme”, „obscurități”, „ambiguități”, „fracturi logice”, adesea insurmontabile, ale textului, dar și cu prejudecăți, locuri comune, prohibiții și deformări ale receptării mai vechi sau mai noi.

În acest demers de descifrare a „tainelor” adânci ale poemului, e firesc ca doamna Marian să-și caute și aliați, printre care se înscriu și ieșenii Lucia Cifor și George Popa (v. *Din nou despre „taina” Luceafărului*, „Studii eminescologice”, 2013). Dar între hermenutica rece, densă, la obiect, aplicată în deplină cunoștință de cauză textului eminescian, a doamnei Cifor, și analiza „eseistică” (calificarea mărinimoasă a doamnei Marian), elevat-amatoristică, de angajament retoric afectiv, ades divagantă, oricum liberă de obligații metodologice, a domnului Popa, după părerea noastră, e mare distanță. Alături de observații de acuitate și finețe evidente privind creația eminesciană ale medicului eminescolog de la Iași, se strecoară și idei cel puțin curioase, precum aceea a anticipării într-o poezie de delicată fulgurație sentimentală ca *Lacul* a motivului filosofic

central din poemul *Luceafărul* („refacerea Unului primordial prin iubire”), cum citim într-un articol din revista *on-line* „Alternativa”, scris cu ocazia celor 125 de ani de la apariția acestuia. Oricât s-ar preleva autorul nostru de avantajul celui de al treilea ochi, al intuiției intelective, a vedea în versurile-incipit în fond banale ale poeziei („Lacul codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă”) „simbolica și scenariul Creației mitice” din cosmogonii indiene și egiptene, unde apa este „elementul genezic” din care se ridică nufărul, „corola care dă naștere zeului primordial”, Re sau Brahman, ni se pare de-a dreptul o enormitate. La fel și interpretarea în cheie „transcedentală” a visului pământesc de iubire eminescian pe care o reproducem, pentru umorul ei involuntar, *in extenso*: „Pe fundalul acestui scenariu al începutului, poetul își așteaptă iubita pentru acea confundare cosmică *eu-tu*, care să devină lumină din lumină, Dumnezeu din Dumnezeu, restabilind în felul acesta unitatea dintâi. Urmând să lunece cu barca pe unde, poetul va scăpa din mână cârma și lopețile, metaforă a intrării în inefabil, în desindividualizare și pierdere de sine în încreatul pur. Dar iubita nu vine. Geniul – poetul – rămâne singur. De aici suferința, pentru că a fost ratat un moment cosmic, vindecarea sfâșierii primordiale”. Momentul, credem noi, nu e cosmic ci curat psihologic, singurătatea și suspinele nu țin de vreo catastrofală „sfâșiere” de monadă platoniciană, ci de un „farmec dureros” menit să potențeze actul iubirii, în care prezența partenerei nici nu mai e necesară, cum bine a observat Tudor

RECONSTITUIRI CULTURALE

Arghezi în replica sa din *Melancolie*: „Și acum c-o văd venind/ Pe poteca solitară,/ De departe, simt un jind/ Și-aș voi să mi se pară” (s.n.).

Pentru un atomist riguros precum Andrei Dorobanțu, lacul eminescian ține însă de parapsihologie: persistă la Măgurele, unde a existat odinioară Școala de fete Oteteleşanu avându-l ca director pe Ioan Slavici și ca profesor, susține d-sa, pe Eminescu, un „duh sfânt” care plutește tutelar peste Institutul de Fizică Atomică. În parcul institutului mai există și azi lacul cu foișor pe mal, „unde Eminescu, se spune, a visat îndelung și a scris poezia *Lacul*” (Interviu din „Formula AS”, 2015). Un inconvenient ar fi că poezia în cauză a fost scrisă și publicată în 1876, înainte de stabilirea autorului ei la București, când l-ar fi putut însoți pe Slavici la moșia oteteleşenilor. Pe de altă parte el nu putea ajunge

profesor, nici măcar ocazional, la școala de fete de la Măgurele înființată abia după moartea sa, în 1894, sub directoratul lui Slavici.

Moda investirii unor nevinovate poezii eminesciene cu cele mai fantasmagorice atribute științifice face furori în ultima eminescologie. Din numărul mare de exemple vom alege o analiză recentă a poeziei *Mortua est!* cu un uluitor melanj de revoluționară mecanică cuantică și ingrediente ale arhaicei mitologii traco-dace. Nici nu s-a uscat bine cerneala de pe certificatele CERN (2012) privind existența „particulei lui Dumnezeu”, bosonul britanicului Peter Higgs, și iată că doamna profesor-filosof Olimpia Cotan-Prună ne anunță triumfător că Eminescu îl întrevăzuse demult în persoana lui Zamolxe, „zânul dacilor”, și-și făcuse chiar publică descoperirea în paginile „Convorbirilor literare”: „În



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

poezia *Mortua est* Mihai Eminescu descrie calea Bosonului-Zamolse, care după ce transmite *Sămânța – masa în raza de lumină Foton*, lasă o *Pecete*, apoi se dezintegrează, dar nu dispare, că ce-a rămas se întoarce în Chaos: deci este o moarte fără ca Bosonul-Zamolse să moară: el renaște mereu și mereu din forțele Mamei Chaos care este Mama lui Dumnezeu și a tot ce există.... *Bosonul Higgs* e acea mare descoperire a fizicii cuantice, prin care se trece de la știința cuantică veche la cea nouă. Zamolse e *chip zămislior* – ca în *Mortua est*. El *Trece de al lumilor hotar, într-o câmpie senină*, numită de genialul nostru poet român *Cerime* cu peste 100 de ani înainte de evidențierea *Câmpului Higgs*. Eminescu precizează retoric că această particulă purtătoare a Sămânței de lumină e *Zeul – Demiurg*. În *sute de creații poetice Eminescu arată calitățile acestui Tată Demiurg*, numit Boson în Fizica cuantică, ce zidește existență – masa în atom cu ajutorul fotonului.” (s.a.; text citat de pe răbdătorul internet: *Din opera eminesciană: Zamolse văzut ca Boson al Universului cuantic*, ianuarie, 2017; reproducerea noastră păstrează intacte lexicul și sintaxa autoarei).

Ca și în cazul exegezei homerice de dată mai recentă de care ne-am ocupat în prima parte a acestui articol, demersul hermeneutic de aplicație eminescologică părăsește zonele alegorezei și își concentrează atenția asupra sensului literal, de suprafață, al textului, dar nu mai puțin bogat în resurse surprinzătoare. Aici intervine lectura din perspectiva științelor pozitive a textului eminescian. Luceafărul

și Hyperion nu mai sunt, în această lectură, unul identic cu celălalt conform tradiției, un arhanghel teocratic (Lucian Blaga), un sephirot cabalist (G. Călinescu), un androgin (Nichifor Crainic), un evadat din „rezervația de generaluri a demiurgului” (Constantin Noica), o emanație onirică a subconștientului Cătălinei (Marin Mincu), un alter-ego celest al lui Cătălin (Petru Mihai Gorcea), un soare grecesc altoit pe zburător românesc (Svetlana Papeologu Matta), un Zamolxe absorbit de „subterana cosmică” (Mihai Cimpoi), o „în-carnare” misterioasă, precum cea a „Fiului lui Dumnezeu”, Iisus Hristos (Felix Nicolau), mai nou, un Hermes Trismegistos cu toiag înfrunzit (Radu Cernătescu), ori, din altă perspectivă, două „entități textuale” distincte indicând două „lumi” diferite (Rodica Marian), două figuri („întruchipări”) ale divinului creștin cu infuzii gnostice, immanent generalizat unul, transcendent absent celălalt (Lucia Cifor), nu, ei sunt acum energie egală cu masa ori pătratul vitezei luminii din formula făcută public mult, mult mai târziu de Albert Einstein, ori unduitoare emanație cuantică spațio-temporală venind din big-bangul începutului și mergând spre o finală gaură neagră. Aceasta, dacă privim drumul luceafărului din perspectiva unei traiectorii rectilinii, mai corect, „ondolante” (în terminologia poetului). Într-o viziune circulară („rotatorie”, zice poetul), el „vine din spațiul cuantic și se întoarce în acel *anti* spațiu în raport cu lumea noastră” (George Popa). Dacă nu cumva, din perspectiva unei bucle spațio-temporale, el o ia, înainte de *Stargate* al lui Roland

RECONSTITUIRI CULTURALE

Emmerich, pe scurtătură, printr-o „gaură de vierme” (Paul-Doru Bârsănescu). Din acest punct de vedere Eminescu știa, pare-se, mai mult decât Einstein, prietenul Max Planck, Niels Bohr, Werner Heisenberg ori Nathan Rose la un loc. Primul și-a și mărturisit de altfel cinstit într-o confesiune epistolară din 1951 neputința în fața misterului cuantic: „toți acești cincizeci de ani de rumegare nu m-au dus deloc mai aproape de răspunsul la întrebarea ce sunt cuantele de lumină”. Nici Bohr, veșnicul său antagonist în domeniu, nu părea mai edificat. Eminescu dezlegase demult misterul. Dar aici apare o dilemă pe care fizicienii noștri improvizați se prefac că n-o bagă în seamă: în funcție de acceptarea sau nu a „teoriei punctului de vedere” (*Standpunktlehre*, la Einstein), care postulează modificări temporale în funcție de

poziția și viteza observatorului, ori zborul lui Hypeion e doar o splendidă licență poetică și atunci lucrurile sunt în regulă între acesta și Cătălina, ori el se desfășoară cu adevărat conform exigențelor impuse de teoria relativității, și atunci, ca-n „paradoxul gemenilor” al lui Paul Langevin cu care nu e de glumit, la întoarcere, călătorul nostru o va găsi pe fată, rămasă într-un sistem propriu de referință și cu un ceas învârtindu-se mult mai rapid, fie femeie așezată, cu bărbat și copii, fie de-a dreptul guralie bunicuță pensionară.

Exagerările „fiziciste” nu-s alceva decât o violențare a strictei literarității textuale. Căci atât de mult dezbătutul zbor al luceafărului către Demiurg, una din cele mai frumoase pagini de poezie română, nu înseamnă cine știe ce descoperire de fizică teoretică,



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

la concurență cu Einstein și Plank, ci o splendidă reprezentare filosofico-literară a timpului și a spațiului, *cronotopul* lui Mihail Bahtin, ilustrat între altele de metafora drumului inițiativ străbătut de atâția eroi literari, de la Ulise până la Harap-Alb. În ceea ce ne privește, cele două strofe din poem nu ne provoacă frisoane relativiste, ci uimire și admirație față de o excepțională utilizare stilistică a limbajului, a modurilor și timpurilor verbale, a orchestrației fonetice. Este „ființa” de carne, nu mai puțin fascinantă, a textului, sub care, în straturi tot mai adânci, putem descifra cât mai multe dimensiuni și sensuri ideatice vrem, cu condiția să nu-l contrazicem, să-l hipertrofiem ori chiar să-l caricaturizăm. Nu mai multe sensuri decât, oricât de permisiv ar fi el, poate suporta textul însuși. „Oricât de docti și de rafinați am voi să fim, spune Marin Mincu într-un interviu din 1998, nu putem face abstracție de semantismul conținut în text, adică de sistemul de semne construit de Eminescu pentru a da naștere procesului de semnificație eminescian. Nu-i putem atribui orice sens, fără o demonstrație plauzibilă pornind de la materialitatea operei”.

Dar să dăm cezarului ce e al cezarului, enunțuri de felul celor anterioare sunt exprimate adesea în numele dezideratului, în esență justificat, de a-l scoate pe Eminescu din granițe strict „disciplinare”, tradițional umanistice, și de a-l transporta în teritorii noi, „transdisciplinare”, cu liber acces, aici, al matematicienilor, al fizicienilor sau al politehniștilor. Departe de noi orice intenție de a bagateliza benefica „intruziune” în eminescologie a oamenilor de știință, care vin cu grila lor specială de lectură, proaspătă, adesea insolită, conform cu munca și preocupările lor de bază (vezi Solomon Marcus). Ea se sprijină pe o relitate incontestabilă, enorma curiozitate a poetului, neostoita sa dorință de orientare în cele mai diverse și dificile sectoare ale cunoașterii umane. Fără a fi un *monstrum eruditio-nis*, rămânând în esență un poet foarte cultivat, „ca poet” (G. Călinescu), Eminescu, spre marea noastră uimire, știa multe. Precum înaintașul grec din vremuri imemorabile, în ceea ce privește știința el era cu un pas înaintea mai puțin dotaților săi colegi de generație, priviți de altfel cu destulă suspiciune de un Titu Maiorescu, de exemplu: „Înlănțuirea logică



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

a unui foarte întins șir de idei, și aceasta este știința, este o treaptă mai târzie a dezvoltării intelectuale și cere o tărie mai mare a gândirii abstracte decât se găsește astăzi în majoritatea capetelor noastre” (*Literatura română și străinătatea*). Dacă în 1882, când scria aceste rânduri, mentorul junimist și-ar fi luat răgazul să citească, dintre manuscrisele poetului său preferat, măcar *Caietele fiziografice*, poate că judecata sa ar fi fost mai nuanțată.

Redescoperirea acestor caiete ignorate, cu rare excepții, o bună bucată de vreme stă la originea interesului, în anii imediat postbelici, al oamenilor noștri de știință față de Eminescu. Între ei, personalități de rang înalt, demne de toată încrederea, ale Academiei Române. După un debut cu stângul în eminescologie, la începutul anilor '40, prin „contribuția” noului ei președinte, profesorul paleontolog Ion Th. Simionescu, care plasa geneza poeziei *La steaua* într-un moment de reverie, contemplarea cerului înstelat de către poet, alături de Creangă, din cerdacul bojdeucii din Țicău, venerabila instituție se reabilitează, aducând în dezbatere, puțin timp după

război, în anii de crâncen proletcultism stalinist patronat de proaspătul „poet național” și academician Solomon Moscovici, alias Alexandru Toma, de care nu scapă teafăr nici G. Călinescu (*Contradicțiile erei burgheze oglindite în ideologia lui Eminescu*), tocmai apoliticele manuscrise științifice ale lui Mihai Eminescu. Evenimentul reprezintă o depășire a unor vechi și persistente complexe ale oamenilor noștri de știință, în special ale matematicienilor, în raport cu alte sectoare ale spiritualității umane, despre care a vorbit, în discursul său de recepție la Academie din 29 mai 1914, Gheorghe Țițeica. Iată, acum, peste mai multe decenii, cum Eminescu devine un prilej de ieșire din sentimentul frustrant de „singurătate” al „realiștilor”, de „sfidare” chiar a granițelor dintre discipline. Întâlnirea și colaborarea lor va fi proclamată din nou, peste alte decenii, în aula aceleiași instituții, de Solomon Marcus, unul din veritabilii eminescologi ai zilelor noastre, cu ocazia sesiunii omagiale dedicată împlinirii vârstei de 90 de ani.

Revenind la evenimentul din 1958, important

este faptul că impactul manuscriselor științifice eminesciene, cele mai multe note de curs ori traduceri, transcrieri, conspecte, ale unor conferințe, dicționare sau lucrări aparținând unor prestigioși oameni de știință contemporani citați cu aviditate, unii audiați direct de poet, depășește cadrul strict academic ajungând la publicul larg prin articolele publicate în presa literară și de cultură a vremii („Luceafărul”, „Ramuri”, „Tribuna”) de inițiatorul și coordonatorul echipei de documentariști de la Academie, inginerul Aurel Avramescu, specialist în știința și tehnologia informației, în același timp, mare pasionat de muzică și de artele plastice. Lui i se alătură, tot în presa scrisă, de la Galați, profesorul inginer de mecanica fluidelor Anghel Vasilescu, component, după propria-i mărturisire, al aceleiași echipe academice de la finele anilor '50, iar de la Constanța șeful Catedrei de Fizică a Institutului Pedagogic de aici, Lucius Săveanu. Începe astfel o lungă istorie a receptării acestor manuscrise, la început sub protecție academică, în care distingem trei etape mai importante. Momentul 1958 marchează scoaterea subiectului de sub incidența amatorist-pompieristică a interpretărilor din epoca interbelică și preluarea lui de către specialiști, deocamdată din domeniul științelor exacte, precum cei mai sus citați. A doua etapă hotărâtoare începe peste două decenii, în 1976, când are loc, sub patronajul de prestigiu al academicianului Octav Onicescu, cel ce-l așază fără ezitare pe poetul nostru în rând cu Leonardo și Goethe, și prin eforturile cercetătoarei matemati-

cian Magdalena Vatamaniuc-Lungu, publicarea în revista „Manuscriptum” a celor paisprezece caiete eminesciene cuprinzând însemnări de matematică, astronomie, fizică, chimie, geologie, biologie, botanică, zoologie..., demers continuat în anii următori și culminând cu editarea, sub îngrijirea aceleiași cercetătoare, a celebrului volum *Fragmentarium* din 1981, piatră de hotar în istoria receptării raporturilor poetului nostru cu științele exacte. Importanța lui se reflectă în numărul mare de recenzii de întâmpinare din care se degajă două atitudini ce vor reverbera în anii următori, una, de acceptare necondiționată a fiecărui rând din Eminescu, indiferent de „erori” și „greșeli”, câteva semnalate chiar de doamna Vatamaniuc, atitudine întâlnită, de exemplu, la un autor din anturajul lui Eugen Barbu, combatant în „mafia protocronistă”, Constantin Sorescu, pentru care poetul, asemeni mitologicului rege frighian Midas, transformă orice atinge în aur, alta, mai temperată, ilustrată bunăoară de Șerban Cioculescu. Destulă vâlvă va produce și apariția volumului XIV din seria de *Opere*, de la Editura Academiei, 1983, cu traduceri filosofice, istorice, științifice, având parte tot de o dublă primire critică, prima, în cunoscutul stil misticoid național-comunist, marca „Săptămâna”, avându-l ca herald acum pe Corneliu Vadim Tudor, a doua, mai echilibrată, în recenzii publicate de același Șerban Cioculescu, alături de Al. Oprea (care semnează și ampla prefața a cărții), Al. Piru, Const. Ciopraga, Z. Ornea... Acesta din urmă revine peste zece ani cu o cronică din „România lite-

rară” la volumul ce închide ediția „Perpessicius”, *Opere, XV, Fragmentarium*, 1993, un volum care, curios, e întâmpinat de o tăcere cvasitotală a criticii (al cărei rezervor pare să se fi epuizat cu ocazia cărții anterioare scosă de Magdalena Vatamaniuc). Recenzia oarecum solitară a lui Z. Ornea, nu tocmai favorabilă, își însușește „diagnosticul” cu totul discutabil al lui G. Călinescu aplicat însemnărilor fizico-matematice eminesciene („o bizarerie diletantistă”), dar ne avertizează corect asupra judecării de-a valma, fără indicarea surselor, a textelor de împrumut. În consecință, spune el, „comentatori înfierbântați au considerat că ele sunt texte originale și au scris frumoase studii din care reieșea (folosindu-se și ele de texte de matematică) pur și simplu că Eminescu a fost un precursor al lui Einstein”. O anumită prudență se cere și în privința fructificării de către Eminescu în activitatea sa publicistică a informațiilor din diverse domenii ale cunoașterii umane: „dar un articol de gazetar politic, chiar eminent nutrit în argumentație, nu atestă, niciunde, statutul de om de știință în ale sociologiei, dreptului sau economiei politice”.

Aceste îndemnuri la prudență vor fi nesocotite în etapa, după schema noastră, a treia, privind receptarea textelor de profil științific eminesciene, etapă ce debutează în anii '80 și continuă într-un diapazon ridicat, adesea strident, în cei post-decembriști, bântuiți de strigoii protocronismului defunct. O revistă de „istorie culturală recentă” intitulată „Caiete de protocronism românesc” vine cu

„arhive regăsite”, de reactualizare a lui Edgar Papu și a curentului generat de el, și cu revendicări a zeci de priorități tehnice și științifice românești omise sau însușite pe nedrept de alții. Din seria de exemple înșirate la rubrica *Români celebri... dar necunoscuți încă*, reproducem câteva, necesare, credem, pentru a înțelege contextul actual în care este abordată de unii prestația științifică eminesciană. Începutul șirului de nedreptăți îl face racheta interplanetară în trepte inventată și trimisă în spațiu în 1555, cu mult înaintea celor de la *Cape Kennedy* și de *aripile „Delta”*, de „performerul” austriac Conrad Rudolf Haas, șeful Depozitului de Artilerie de la Sibiu, conform unui manuscris descoperit și publicat de nemțeanul Dimitrie-Doru Todericiu, devenit istoricul, literatul și profesorul francez Pierre Carnac, căutat, precum într-un scenariu de film american, de agenții CIA în legătură cu misteriosul document. „Căsuța zburătoare” a aceluiași inventiv român austriac anticipă și ea modulele spațiale utilizate de cosmonauții moderni. În continuare, pe lângă invenții și descoperiri științifice incontestabile ale unor remarcabili oameni de știință români (Dragomir Hurmuzescu, Augustin Maior, Traia Vuia, Ștefan Procopiu, Henri Coandă...), sunt enumerate alte priorități românești scoase direct din pagini de roman științifico-fantastic: tot din domeniul transportului, unde românii sunt fără egal, „centurile zburătoare” („rachetonaute”) ale lui Justin Capră, invenție anticipată, e adevărat, de profeții Ilie și Ezechiel, dar subtilizată în varianta ei modernă de

americani, motorul cu apă al mecanicului craiovean Mihai Rușețel, motorul care nu consumă nimic (decât gravitație) al lăcătușului mecanic Ion Scripcaru din Uzunul giurgiuvean, pantofii magnetici antistress ce pot asigura o longevitate de peste 100 de ani ai bănățeanului Ioan Davidoni (invenție furată în parte egală de chinezi și americani), cărora li se adaugă radioactivitatea artificială descoperită de Ștefania Mărăcineanu și însușită fără regrete de Marie Curie, dublă laureată a premiului Nobel, „pila nemuritoare” (variantă românească de *perpetuum mobile*) din 1950 și încă în funcțiune a academicianului Nicolaie Vasilescu – Karpen, jinduită și ea de francezi. Iată că autorii unor astfel de „realizări”, spune Gheorghe Stratan în amuzanta sa carte *Țara bazaconiilor – False valori în știința românească* (Ed. Logos, 1993), nu sunt doar pensionari cu idei fanteziste ori redactori incuși sau neglijenți, ci și oameni importanți în „ierarhia academică, profesională sau politică”, specialiști cu „sonore titluri științifice”. Lista „bazaconiilor” prezentate de universitarul clujan debutează cu „recordul” profesorului Ion Mânzatu, viitorul milionar de top și candidat la președenție, care susținuse la simpozionul *Fizica și societatea* din 1986, de la Măgurele, că este autorul unui aparat „de construcție proprie” care, introdus în priză, produce de trei ori mai mult curent decât consumă de la rețea, și cu declarația aceluiași profesor, din „Știință și Tehnică”, 1981, că a descoperit „apa biologică”, o „realitate științifică” a sec. XX care autentifică „apa vie” din basmul popular românesc, și se încheie cu

un capitol, capodoperă a artei polemice, dedicat *Ortofizicii* din 1985 lui Mihai Drăgănescu, președinte al Academiei, cu pretenția acestuia că a elaborat o altă fizică, cea „adevărată” conform etimologiei cuvântului, devansând nu doar fizica clasică ci și „științe de vârf”, cum cele relativistă sau cuantică. Am adăuga la aceasta că autorul *Ortofizicii* va recurge ulterior, în vederea susținerii schelării cam șubrede a demonstrației sale, la argumentul imbatibil Mihai Eminescu. Astfel, în capitolul dedicat poetului în cartea sa *Informația materiei* din 1990, autorul indică la tot pasul „tulburătoare concordanțe cu ortofizica”.

În comparație cu alte cuceriri protocronice, anticipațiile științifice eminesciene pot să apară drept insignifiante. Totuși admiratorii poetului nostru nu disperă. Punerea manuscriselor sale la îndemâna marelui public, dincolo de efectul necesar, benefic, al unui exercițiu de autocunoaștere și autoevaluare națională, prezintă și inconveniente. Din acest public se aleg și interpreți ocazionali, unii deosebit de insistenți, care, ca și-n perioada interbelică, ocupă scena cu improvizații amatoristice. Între aceștia se evidențiază prin obstinație, infatuare (ascunsă sub haina străvezie a modestiei), teze și argumentații discutabile, retorică bombastic-gesticulantă, profesorul de fizică de la Azuga, avansat ulterior la Predeal, Ioan Vasile Câmpan, autor al unui op de interpretare cabalistică precum *Eminescu, magul călător*, Editura Sigma, 2007, și al unui amplu studiu fantezist *Eminescu și fizica. Științele exacte –*

RECONSTITUIRI CULTURALE

temei al gândirii și operei lui Mihai Eminescu, publicat în „Dacia Magazin”, Deva, nr. 59, mai-iunie, 2009. Aberații „dacopate” de toată frumusețea sunt scoase de profesorul prahovean din portofoliul oniricului doctor româno-american Napoleon Săvescu, spaima comunității noastre academice, între care aceea că Dacia este, la propriu, Edenul biblic (argument „științific”: Dumnezeu se plimba prin rai „în răcoarea zilei”, așadar „raiul beneficia de o climă temperată, undeva pe zona paralelelor 40-50”). Eminescu, în ipostaza sa de „gânditor mitic” itinerant, aflase demult acest incontestabil adevăr istoric ce suporta și proba lingvistică (Vlahia vine de la Havila biblică, așa cum România e anagrama sintagmei „om în rai”), în urma „contactului nemijlocit” de pe la 16 ani, în munții Ardealului, cu misterioși extra sau intra-terestri și, încălcând interdicția acestora de a dezvălui „grozavele taine” încredințate, mai scăpase „frânturi” de informații în cuprinsul unor false poezii, de fapt documente cifrate de tip *Secret Intelligence Service*, precum *Memento mori*, postumă „cu versuri oarecum imperfecte tehnic, sincopate, precipitate, ca într-un proces-verbal de constatare autentic, întocmit parcă de un martor ocular”. De acest depozit de taine sublimе, datorit de „ipoteticele ființe” de origine deocamdată neclară, țin și numeroasele cunoștințe de fizică teoretică adunate de poet din bibliografia romantică, dar și de dincoace de granițele acesteia, ceea ce face din poet „un precursor și un vizionar”. Un fizician de top. Aceasta, în pofida judecăților negative „criticabile” ale numitului

lui Călinescu, avansate „de pe poziția literatului necalificat științific”, spre deosebire de d-l Câmpan, la curent cu noile descoperiri, concepții și abordări ale științei, ceea ce-i dă dreptul să „cotrobăie” (termenul de delicată expresivitate stilistică îi aparține) prin lada cu manuscrise eminesciene. Pe ele se bazează lecțiile de fizică predate de profesorul nostru, fără să aibă totuși întâietatea în implementarea acestui insolit experiment pedagogic. A făcut-o ceva mai devreme profesorul american de origine română Nicholas Andronesco, înainte de plecarea sa din țară: „În anii 1983-85, scrie d-sa, predând fizica la Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” din



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

Constanța, am folosit *Fragmentarium* de Eminescu în paralel cu manualul de fizică cerut de programa de învățământ”. Demers prelungit în America spre marea uimire a studenților de acolo confrunțați cu „profunda cunoaștere a fizicii de către Eminescu”. De aici, concluzia că acesta „putea fi profesorul de fizică predând după standardele actuale. Prin manualul său de fizică, a predat fizica în clasele mele. Considerând o practică de ultimă oră în Statele Unite ale Americii de a preda fizica de către doi profesori (*Co-teachers*), Eminescu a fost coprofesor cu mine”. Un poet romantic român predând științele exacte într-o universitate americană de azi iată o veste de senzație pentru istoricii noștri literari. Dar profesorul Câmpan merge mai departe și predă *toată* fizica din ciclul gimnazial și din cel liceal pe baza manuscriselor eminesciene. „Atenționez pe elevii mei, ne asigură d-sa, că temele abordate de Eminescu, reunite, recompun (chiar excedentar!) programa fizicii studiate azi de ei în școala românească, între clasele VI-XII”. Nici mai mult nici mai puțin decât 112 capitole și paragrafe, dacă le-am numărat bine, de la teoria atomistă până la forțele centripetă și centrifugă.

În principiu, n-avem nimic cu utilizarea metodei raportării în lecțiile de fizică la textele ficționale sau nonficționale ale unor prestigioși scriitori. Ea poate conduce la stimularea interesului elevilor pentru marea literatură, limitat azi din păcate la *Stăpânul inelelor*, *Harry Potter* sau *Jocurile foamei*, și la ușurarea înțelegerii de către ei a unor teorii

științifice mai greu de digerat. Numai că, în cazul de față, și profesorul și învățăceii săi se află într-o gravă eroare. Textele la care fac trimitere aceste capitole și paragrafe enumerate generos, reproducând în general indicele de materii de la finele volumului *Fragmentarium* din 1981, nu aparțin lui Eminescu, ci unor savanți contemporani precum Mayer, Clausius, Helmholtz, ori autorilor unor broșuri nemțești de popularizare precum *Die Naturkräfte in ihrer Wechselbeziehung*, din 1869, a medicului și fiziologului Adolf Fick, ori dicționare ca *Lexikon der Physik und Meteorologie in volkstümlicher Darstellung*, 1882, întocmit de fizicianul Eugen von Lommel. În esență, zeci de pagini transpuse, lucru nu tocmai ușor, în frumoasă limbă românească și caligrafiate conștiincios de poet în caietele sale. Noul său exeget, și nu este singurul care face asta, ocolind problema originalității lor, atribuie aceste texte poetului, prin folosirea unui limbaj ambiguu, cu derutante verbe *dicendi*: Eminescu *admite, explică, deosebește, descrie, susține, crede, notează...* Eminescu face, Eminescu drege. În acest context, anticipările vizionare, câte sunt și dacă sunt, aparțin de drept autorilor mai sus citați. Lucru firesc în activitatea științifică unde o idee nouă nu apare pe un teren viran ci valorifică eforturile a zeci de cercetători din generațiile anterioare. Einstein, de care se face atâta caz în raport cu Eminescu, și-a declarat în repetate rânduri ascendenții, recunoscând cu franchețe că teoria relativității „nu este nicidecum un act revoluționar, ci un program natural pe o linie care poate fi urmă-

rită de-a lungul secolelor”. Domnul Câmpan crede că proprietatea în descoperirea acestei teorii aparține lui Eminescu. De aproape o sută de ani rânduri succesive de eminescologi improvizați, începând din 1921 cu poetul Leontin Iliescu, diplomatul George Anagnostache, profesorul Teodor Neș, doctorul Ioan Gligisman..., urcă pe umeri stâncă sisifică a tandemului *Eminescu – Einstein*, fiecare cu credința că e primul care o face. Autorul *Magului călător* nu e nici el o excepție, anunțând cu emfază marea sa descoperire în materie de eminescologie: „Vă voi arăta acum o altă formulă din manuscris, dar numai dacă vă țineți bine firea (atenție, fizicieni!): $v=mc^2$, unde c este numită de el „*repejunea finală*”, adică viteza limită a propagării interacțiunii, ceea ce noi zicem că este viteza luminii. Nu mai conțesc cu semnele uimirii, pentru că sârmanul Einstein (sârmanul Einstein!) a produs celebra formulă $E=mc^2$ abia în 1905. Ce să cred? Că Einstein l-a citit pe Eminescu. A se observa și coincidența asupra literei c (de la celeritate) la o distanță de 30 de ani în favoarea lui Eminescu. Cine mă contrazice?”. Păi, îl contrazicem chiar noi, căci formula există într-adevăr în *Fragmentarium*-ul eminescian, numai că, din păcate, ea ar fi trebuit să apară în corpusul traducerilor, pasajul unde ea e inclusă fiind transpunerea unor materiale germane. Germeii ai formulei buclucașe le găsim și în traducerea din Mayer, cu transcrierea lexicală a lui mc^2 : „masa multiplicată cu repejunea finală ridicată la pătrat”, și chiar mai departe în timp, în suta a 18-a, când, aflăm din culegerea de conferințe a lui Fick, tradusă și ea

de Eminescu, o adevărată „ceartă de cuvinte” privind măsurarea „cantității de mișcare” s-a iscat între cartezieni („măsura mișcării este simplu produsul de masă și repejune”) și leibnizieni (această măsură „este produsul din masă și din pătratul repejunii”), ceartă în care „au avut cuvânt” aceștia din urmă. Eminescu însuși folosește jumătatea de ecuație, „pătratul repejunii” într-un text neștiințific din epoca bucureșteană: „Precum o piatră aruncată din vârful unui munte cade în *pătratul repejunii* (s.n.) și ajunge la o accelerare enormă, astfel popoarele tinere și libere din munte coboară”.

În ceea ce privește „prioritatea terminologică” pentru *cuant* „înaintea lui Max Planck”, teză la mare trecere acum, nu doar printre eminescologi de doi bani, ci și printre cei serioși, în hlamidă academică chiar, credem că ea se bazează pe o nevinovată confuzie de semantică lexicală. Cuanta lui Eminescu nu înseamnă nicidecum vreo „discretă” particulă subatomică, oricât ne-ar plăcea nouă să credem asta (poetul, precum mulți alții din vremea lui, n-a gândit materia dincolo de atom), ci pur și simplu, conform etimologiei cuvântului (lat. *quantum; quantus*), *mărime, cantitate, câtime*, cum bine se înțelege din manuscisele sale. Termenul e preluat cu acest sens din textele germane, și-l găsim sub forma adverbială în articolul lui Julius Robert Mayer din „Annalen der Chemie und Pharmacie”: „Ursken sind (quantitativ) unzerstörliche und (qualitativ) wandelbare Objekte”, în traducerea eminesciană: „cauzele sunt niște obiecte (cuantitativ) indestructibile și (quali-

RECONSTITUIRI CULTURALE

tativ) schimbăcioase”. Sub forma sa substantivală el apare în alte traduceri, uneori ca alternativă sinonimică la „mărime”, cum se poate citi în mss. 2270, *Principiul conservățiunii muncii*: „Cuantul (inițial scris *mărimea*) unei lucrări se măsură așadar...” (*Fragmentarium*, p. 400). Tot aici: „o *cantitate* oarecare de muncă electrică...” (p. 402). În mss. 2270, *Teoria mecanică a căldurii*, citim mai întâi: „să-i revie fiecărui molecul o *cantitate* medie de mișcare...”, dar câteva rânduri mai departe: „Întregul *quant* al acestor trei speții de mișcare a moleculelor...” (p. 426). Cu privire la textele (de asemenea traduse) despre electricitate, de care se face atâta caz,

în mss. 2270 găsim: „pe egale părți de suprafață sunt egale *cantități* de electricitate” (p. 483), iar în mss. 2267: „Electricitate. Este același *quant* de putere care c-o repejune incalculabilă se preface într-un *quant* egal în cellalt loc, fără a avea necesitate de-un *substrat material* suficient și *proporțional* pentru a se comunica. Curios lucru!” (p. 488). Poetul are tot dreptul să se mire, cum încă ne mai mirăm și noi în fața misterului nedezlegat al electricității, dar unde este aici constanta lui Planck? N-avem decât să înlocuim, conform gândului traducătorului, termenul de *quant* cu sinonimele sale *mărime*, *cantitate*, și textul câștigă în limpezime și nu mai lasă loc pentru



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

speculații abracadabrante.

E curios cum aceste „licențe” de interpretare sunt trecute cu vederea de un bun cunoscător al operei eminesciene, profesorul Th. Codreanu, în glosele sale din „Bucovina literară”, aprilie, 2016, pe marginea cărții *Eminescu, magul călător*. Domnia sa, bucuroș să regăsească în filele ei teza anticipațiilor eminesciene la Einstein avansată încă de la prima sa contribuție eminescologică din 1984 (dar ce legătură poate fi, Doamne, Dumnezeule!, între cartea de solidă construcție logică, *Eminescu – Dialectica stilului și halucinațiile deslănate din Magul călător?!*) și reluată consecvent, obsesiv am zice, cu o anume agresivitate chiar, în cărți, articole și interviuri ulterioare, îl învestește pe d-l Câmpan cu titlul de succes, acesta, mai mult, depășindu-l prin corectarea unor prea circumspecte disocieri (cei doi „parteneri” la teoria relativității și-au exprimat „vizionarismul” în limbaje totuși diferite, fizico-matematic, învățatul german, poetic, afinul său român): „Iată însă că *perspicacele Ioan Câmpan* mă contrazice, scoțând la iveală, din același mss. 2267, o *formulă senzațională* ($E=mc^2$, n.n.), dovadă că Eminescu nu a aprofundat în zadar limbajul fizico-matematic, după ce, în vremea școlarității de la Cernăuți ratase matematica din pricina profesorilor” (s. n.). Concluzia: „formula este produsul miraculos al gândirii lui Eminescu!”. Bine, dar ce ne facem cu Einstein? A furat-o de la Eminescu, zice d-l Câmpan, deschizând o adevărată cutie a Pandorei în media noastră avidă de scandal. Deși la început Th. Codreanu pare să

respingă atare enormitate, neexistând dovezi ale vreunei pătrunderi frauduloase la Academia română a fizicianului german, înainte de „anno mirabilis” (1905), mai apoi se răzgândește, admitând ipoteza cunoașterii de către acesta a operei eminesciene acolo, acasă la el, cu toată penuria de informații în acest sens: „Și totuși una există: între 1902-1904, când încă Einstein «dibuia» lucrurile, Maurice Solovine, care locuise o vreme în România și cunoscuse opera lui Eminescu, l-a sfătuit pe Einstein să ia în considerație și vizionarismul unor poeți ca Eminescu, să le citească scrierile. Cum Eminescu fusese tradus în germană încă de Mite Kremnitz, Einstein putea să-l citească pe român, la îndemnul lui Solovine”. Scenariul acesta, probă a talentului de romancier al propunătorului, pornește de la existența unui personaj real, ieșeanul evreu Mauriciu Solovin (Maurice Solovine), student la Berna în anii respectivi, devenit bun prieten al tânărului fizician, ctitor împreună cu acesta și Conrad Hubicht, în 1902, al unei ciudate „Academii Olympia”, ulterior traducător al lui Einstein în franceză și editor al unui volum de scrisori ale acestuia (*Albert Einstein – Lettres à Maurice Solovine*, Paris, 1956). Dar Th. Codreanu nu ne spune de unde a luat vestea-bombă privind îndrumarea lui Einstein către lectura scrierilor lui Eminescu, ceea ce ne face să credem că ea este doar produsul fanteziei sale literar-științifice. Biografia savantului înregistrează chiar, pe lângă interesul său limitat la romancieri ca Tolstoi și Dostoievski, o idiosincrazie față de roman-

tism, cum vedem în aceste rânduri provocate de lectura lui Novalis, reproduse de Carl Seelig: „Romantismul (în filosofie ca și în artă) mi se pare a fi o cale de ieșire nelegitimă, pentru a ajunge relativ ușor la o cuprindere mai adâncă a artei”.

Cu noianul său de teorii fantasmagorice privind anticipațiile științifice eminesciene, d-l Câmpan a devenit un fel de guru citat cu evlavie de discipoli cu aterizare forțată în eminescologie. Așa de exemplu fostul primar peremist al Clujului, Gheorghe Funar, autor al unei recente „biografii” despre un Iisus de origine geto-dacă, îl folosește într-un interviu televizat ca sursă sigură pentru clarificarea scandaloașei „afaceri Einstein”: „Dintre cei care au trăit în ultimii 2.000 de ani pe planeta Pământ, după fiul Domnului se situează Mihai Eminescu ca genialitate. Știți că Mihai Eminescu este cel mai mare fizician al lumii? În fizică, Eminescu s-a ocupat de Teoria relativității și a scris primul pe planeta Pământ formula de calcul al vitezei luminii: $V=M \times C$ la patrat. A apărut plagiatorul ăla, escrocul de Einstein, care zice că $E=M \times C$ la patrat. Mi-a spus toate astea un profesor de fizică din Azuga, care a aflat și el de undeva (de remarcat precizia documentară!) de preocupările lui Eminescu din domeniul fizicii”. Pe linia unor statornice activități în eminescologie, Dumitru Copilu-Copillin, autorul unui volum ajuns la a treia ediție în 2015, *Eminescu în circuitul universal*, beneficiind de o prefață scrisă de academicianul Mihai Cimpoi, cu bune și meritate aprecieri pentru partea strict bibliografică, dar și cu o trecere elegantă peste

aberațiile din lungul capitol introductiv, *Predicții adevărate*, își extrage din același generos depozit de revelații divine informațiile privind „străfulgerarea” de tip inițiativ suferită de adolescentul Eminescu în 1867. Mergând pe „firul probatoriu” oferit de colegul său din Azuga, Copilu-Copillin susține și el că „fenomenele cosmogonice abordate după acest eveniment în creația eminesciană, exprimate metaforic, se bazează pe cunoștințe «integratoare» de fizică cuantică, astrofizică, cosmologie și matematică, privind spațiul și timpul infinit – cunoștințe academice în domenii de prim rang ale științei – surprinzător de avansate pentru acea vreme...”.

Aceleiași confrerii onirice îi aparține d-na Olimpia Cotan-Prună, preocupată în ultimul timp de valențele mitologice, istorice și științifice ale poemului *Luceafărul*. Cităm dintr-un studiu publicat în „Basarabia literară” de la Chișinău în 2014: „Nu este nevoie să ne raportăm la nimeni când Eminescu a devansat știința cuantică, Teoria relativității, Universul tridimensional, Spațialitatea temporală, Relația dintre curgere, mișcare și transformare, lumea corzilor astrale, a superstringurilor. În manuscrisul 2267 analizat de I.V. Câmpan se înțelege de ce Mihai Eminescu scrie despre Forme și culori care n-au chip și nume, ca în formulele fizicii cuantice intuită de genialul poet român și recunoscută de savanții moderni”. Venită în aceeași echipă, Oana Opaț face și ea în studiul său dedicat *Luceafărului* cuvenita reverență: „geniul eminescian simte, supraconștientizează faptul că dacă Universul ar avea doar trei di-

mensiuni plus a patra, timpul, s-ar destrăma. Astfel creează acestui Univers palpabil acel hiperspațiu: «Noi nu avem nici timp, nici loc/ Și nu cunoaștem moarte», al Eternității ce se circumscrie Universului tridimensional. Ideea nu apare decât în secolul XX, după teoriile lui Planck, Einstein, Capra. În aceeași ordine de idei, Profesor Ioan Vasile Câmpan (2009) observa că: «trebuie reținut ca emblematic faptul că studentul Eminescu folosește termenul de cuantă cu treizeci de ani înainte de a apărea teoria cuantică a lui Max Planck».

Este acum momentul să precizăm că teza devansării de către poeți a unor revoluționare teorii, invenții și descoperiri științifice nu este prioritar românească. Locul revendicat, bunăoară, de Mihai Eminescu ca precursor al lui Einstein e demult ocupat de Dante Alighieri, cel puțin asta e credința compatrioților italieni, dacă e să ne luăm după numărul mare de intervenții publicistice din ultimii ani, cu titluri răsunătoare ca acestea: *Dante come Einstein?* (Marco Bersanelli, „Tracce”, 2006), *Dante e Einstein nella tre-sfera* (Carlo Rovelli, „Il Sole 24 ore”, 2010), *L’universo di Dante anticipò quello di Einstein* (Piero Bianucci, „La Stampa tuttoscienze”, 2010), *Dante come Einstein. Solo lo stupore conosce* (Giovanni Fighera, „La Nuova Bussola Quotidiana”, 2013), *Tutte le stelle di Dante e di Einstein* (C. Rovelli, „Il sole 24 ore” 2016). În zona academică, o carte excepțională în care această relație e privită într-un cadru extins la diverse ramuri ale științei, matematică, astronomie, fizică (la acest capitol, cu referiri,

pe lângă teoria relativității, la mecanică, optică, acustică, termodinamică, electromagnetism, mecanica cuantică, fizica haosului), publică în 2012 profesorul astrofizician Vincenzo Pappalardo: *Una nuova visione della cosmologia dantesca*. Se conturează aici imaginea seducătoare a unui Dante neîntrecut om de știință pe care o găsim și la Horia-Roman Patapievi, autor frecvent citat de specialiștii italieni cu cartea sa *Gli occhi di Beatrice. Com’era davvero il mondo di Dante?*, editată la Milano în 2006. Aserțiunile lor sunt confirmate astfel și de un fizician și filosof român pentru care, de asemenea, Dante nu era doar un mare poet: „el era un savant, avea toată cultura științifică, filosofică și teologică a timpului său. În materie de cosmologie, fizică, științe liberale și teologice știa cam tot ce se știa pe la 1300 în lumea lui”. Desigur, în tot acest demers trebuie să ținem seama de sfatul lui Călinescu și să păstrăm cuvenita măsură. Eminescu însuși, mare admirator al poetului italian, ne invită în mod indirect la o privire mai circumspectă cu privire la statutul de *om de știință* al lui Dante. În mss. 2255, vorbind despre „geniile în știință” care se nasc o dată la o mie de ani, el îl trece, în înșiruire cuprinzându-i pe „Newton și Galilei, Kant ori Darwin”, inițial, și pe autorul *Divinei comedii*, după care se răzgândește, tăindu-l de pe listă. Faptul ar trebui să ne dea de gândit!

Dar exemplele noastre pot continua. Fără o trimitere expresă la teoria relativității, s-a adunat în ultimul timp o bibliotecă întregă de cărți, studii și

articole privind relația lui Shakespeare cu știința. Nu lipsesc interpretările de tip alegoric cu care ne-a familiarizat deja critica homerică. Mai potolită decât cea italiană, exegeza anglo-americană rămâne în general staționată în mediile academice și pune accentul mai puțin pe valențele anticipative ale operei shakespeariene cât mai ales pe profunda cunoaștere (și valorificare) a progreselor științifice ale epocii în care ele au fost create. În mod prioritar, cele din domeniul astronomiei. Aceasta este premisa de la care pornesc profesorii Peter Usher, de la Universitatea din Pennsylvania, Scott Maisano, de la Universitatea din Massachusetts-Boston, John Pitcher sau Jonathan Bate, de la Oxford. În accepția profesorului Usher, expert în astronomie, mecanică cerească, structură stelară, quasari și cosmologie, *Hamlet* e o alegorie a confruntării unor modele cosmice, unul tradițional (ptolemeic) reprezentat de regele Claudius, altul inovator (copernican) reprezentat de Rosencrantz și Guildenstern, la rândul lor întruchipări ale unor astronomi contemporani, englezul Thomas Diggs (c.1546-1595) și danezul Tycho Brahe (1546-1601).

Ca să rămânem în sfera literaturilor europene de top, rușii ridică și ei pretenții cu privire anticipările științifice în operele scriitorilor lor. Aici pe primul loc se situează Dostoievski cu vestitul său roman *Frații Karamazov* aflat între cărțile preferate ale lui Einstein, dacă e să dăm crezare lui Alexander Moszkowski, primul său confident și biograf, autor al unei cărți de convorbiri cu fizicianul german, din 1921, construită pe modelul celebrului volum *Ge-*

sprache mit Goethe al lui Johann Peter Eckermann. Aprecierile lui Einstein și comentariile lui Moszkowski cu privire la literatură și artă (muzică) se întind pe câteva pagini. Mult citata propoziție a lui Einstein: „Am învățat de la Dostoievski mai mult decât de la orice alt om de știință, chiar mai mult decât de la Gauss”, după unii comentatori, mai ales din mediul universitar, neîncrezători în probitatea științifică a scriitorului satiric Moszkowski, apocrifă, măcar în partea ei finală (nicăieri în vreun text explicit al savantului german nu găsim vrea judecată nefavorabilă lui Karl Gauss, pionier, alături de N.I. Lobacevski ori B. Riemann, în domeniul revoluționar al geometriei non-euclidiene pe care s-a bazat ulterior teoria relativității), a fost un punct de plecare pentru constituirea unui scenariu de concurență între Einstein și romancierul rus. El se sprijină pe argumente oferite de romanul *Frații Karamazov*, unde problematica timpului (condensarea și dilatarea acestuia) și a relațiilor dintre geometria euclidiană și cea neeuclidiană (antiteza dintre „mintea tridimensională” curentă și concepția novatoare a celei de a patra dimensiuni) apar în dialogul lui Ivan Karamazov cu Alioșa, sau în cel dintre starețul Zosima și fratele său Markel. Tema devine o adevărată obsesie la savantul sovietic Boris Kuznețov, avansată în cartea sa din 1962 despre Einstein, reluată în numeroase ediții revizuite și adăugite (Ediție definitivă: *Эйнштейн: Жизнь, смерть, бессмертие*, Москва, 1972), susținută în conferințe (Paris), în cărți și în articole ulterioare din reviste rusești și străine. În aceiași ani

RECONSTITUIRI CULTURALE

60 și 70 se angajează în discuție, în contextul mai larg al relației literatură-știință ori al poeziei „raționaliste” dostoievskiene, exegeții sovietici din sfera umanioarelor, scriitorul Daniel S. Danin, criticul literar Boris Solomonovici Meilakh, filosoful, culturologul și publicistul dizident Grigori Solomonovici Pomeranț. Acesta din urmă, spre deosebire de Kuznețov care declară că nu poate fi vorba de o filiație directă Dostoievski – Einstein privind fizica teoretică, susține că Einstein s-ar fi putut inspira din structura romanescă „relativistă” a scriitorului rus, „cu multitudinea de puncte de referință

la fel de valide”. Desigur, are dreptate Kuznețov, fie și pentru simplul motiv că Einstein a luat cunoștință de *Frații Karamazov* abia în 1920 cum vedem din scrisorile către prieteni mărturisind, e adevărat, un adevărat șoc la lectura acestuia.

De altfel, din episodul relatat pe larg de Moszkowski, se vede clar că aprecierile superlative ale lui Einstein nu privesc ideile „științifice” din roman, ci „factorii etici” intrinseci ai acestuia. Nu „analiza literară” ori „subtilitățile psihologice” îi determină calea către „inima” romanului, ci oferta, în concordanță cu propriile-i convingeri și sentimente,



Mihai Eminescu în reprezentări kitsch

a unei mari satisfacții etice: „Da, acesta este cuvântul: «satisfacție etică!» – întărește marele fizician – Nu găesc altă expresie”. Iar această coordonată etică directoare a romanului este evident de esență creștină. Ea este, firește, escamotată, de exegeza mai veche sovietică, prin orientarea analizei către pretensele prefigurări ale unor teorii științifice moderne, aducându-l pe militantul reconcilierii spiritualității creștine cu lumea modernă pe linia „socialismului”, cu teza triumfalistă a noii revoluții științifice și tehnologice. Știința (nauka) apare desigur, explicit sau implicit, în marea dezbateră propusă de roman, care este, se vede cu ochiul liber, nu de natură „științifică”, ci etic religioasă; ea e generată de dilema, care nu e doar a lui Dostoievski, ci a întregii societăți europene din secolul al XIX-lea, între credință și tăgadă, religie și ateism, calea cea dreaptă și erezie, ortodoxie și catolicism, laic și bisericesc, prin extensie, bine și rău, libertate și constrângere, material și spiritual, sacru și profan. O spune aceasta unul din personajele cheie ale romanului, părintele călugăr „tobă de carte”, Paisie, cu accent pe hegemonia necesară a bisericii în raport cu statul într-o lume europeană dominată tot mai exclusiv de știință. Rolul „avocatului diavolului” în această aprinsă dispută îi revine... diavolului, emanație a halucinațiilor lui Ivan Karamazov, care-și asumă, nu fără casantă ironie din partea autorului, rolul de apărător al științei moderne într-un vestit discurs care pare copiat dintr-un manual de materialism științific (o asociere cu secvența întâi a poe-

mului *Împărat și proletar* este și ea oricând posibilă). Ivan Karamazov se află undeva între aceste două poziții aparent ireconciliabile pe care le definește în termeni de geometrie euclidiană și non-euclidiană. Dar miza acestui apel la matematică rămâne nu geometria în sine, ci pendularea sa între credință și tăgadă în privința lui Dumnezeu. Suferința lui Ivan, s-a observat, nu e dată de geometria non-euclidiană, ci de faptul că Dumnezeu se situează tocmai la capătul din infinit unde se întâlnesc, conform axiomei din geometria non-euclidiană, cele două linii paralele, devenindu-ne astfel inaccesibil. Un *Deus absconditus*.

Ce au toate acestea de-a face cu Einstein?, ne întrebăm, împreună cu Diane Ella Oenning Thompson, specialistă în Dostoievski și Tolstoi, autoarea unui excepțional studiu din publicația „Dostoevsky Studies”, Toronto, 1987, privind convertirea poetică a datelor științifice în *Frații Karamazov (Poetic transformations of scientific facts in Brat'ja Karamazovy)*. Tezele enunțate de profesoara din Cambridge ni se par esențiale pentru elucidarea raportului dintre literatură și știință și aplicabile și exegezelor eminescienne pe această temă. Există în romanul lui Dostoievski referințe de ordin științific, trimiteri la natură, spațiu, timp, viteză de mișcare, axioma paralelelor, infinit, dar ele nu au valoare *per se*, ci, transfigurate poetic prin comparații, metafore, metonimii, simboluri, devin pretexte ale unor incursiuni în transcendent, apoi sunt absorbite în „dialogul eshatologic al romanului” edificat pe un model

binar, de opoziție între credință și tăgadă atee, între demonie și sacralitate. Dincolo de aceasta, ele sunt integrate într-o alcătuire artistică care e, în intenție, un răspuns estetic la lumea obiectivă, o încercare de luare a ei în stăpânire prin cunoaștere, de elucidare a tainelor ei. Aici e posibilă o apropiere de Einstein dar căile lor sunt cu totul diferite. Dostoievski rămâne statornic credincios proiectului său narativ iar cele câteva referiri la geometria neeuclidiană, limitate strict la partitura retorică a lui Ivan Karamazov, nu dau dreptul la speculații privind cunoștințele profunde ale romancierului rus privind știința matematicii, revoluționată de Lobacevski ori de Riemann, pe care inițial nu i-au înțeles nici specialiștii contemporani, între aceștia, profesorii de la Academia de ingineri frecventată de romancierul rus între 1838-1843. Ele sunt mai degrabă ecoul unor materiale din presă, precum articolul de popularizare științifică al lui H. Helmholtz, apărut în jurnalul „Znanie” din 1876. De altfel acest lucru nici nu are vreo importanță. „Analiza simbolică, scrie Diane Thomson, sugerează că întregul drift al *Fraților Karamazov* afirmă necesitatea urgentă a edificării unei «alte conștiințe ne-euclidiene» nu cu scopul aruncării de «punți către *mari descoperiri în fizică*» din secolul XX, ci al restaurării legăturii umane cu divinitatea” (s.a.). Nici Einstein nu și-a bazat descoperirile sale științifice pe romane, fie și celebre, ci pe descoperiri și concepte matematice anterioare, pe calcule și formule proprii care n-au nicio legătură cu literatura, nici cu *Sărmanul Dionis*, nici cu

Frații Karamazov.

Revenind la relația Eminescu – Einstein, trebuie să spunem că nici teza plagiatului său nu este (ne pare rău că-i dezamăgim pe dl. Funar and company) original românească. Aici avem de ales între versiunea unui plagiat în familie (tânărul Einstein ar fi profitat, susțin comentatorii sârbi, precum Radmila Milentijević, de ideile soției sale, Mileva Marić, născută în fostul imperiu austro-ungar, fostă colegă la Politehnica din Zürich, însușindu-și-le) și aceea a unui delict de anvergură internațională. La această scară, prima victimă a „incorigibilului plagiator” Einstein este, după părerea publicistului american Christopher Jon Bjerknæs, un contemporan al lui Eminescu, inginerul și fizicianul englez Samuel Tolver Preston (1844-1917), autor al unui „tratat profetic”, cu „idei explozive”, *Fizica eterului*, unde „a formulat energia atomică, bomba atomică și superconductivitatea din anii 1870, pe baza formulei $E=mc^2$ ”. Italienii, uitând de Dante, revendică și ei, prin vocea profesorului Umberto Bartocci, aceeași faimoasă formulă pentru compatriotul lor, industriașul venețian Olinto De Pretto, care ar fi publicat-o într-o revistă științifică din 1903. Avertizat de prietenul său Michele Besso asupra lucrării lui De Pretto, Einstein, de altfel vorbitor fluent de italiană, a preluat ideea acestuia, prezentând-o peste doi ani ca fiind a sa proprie. Cartea profesorului Umberto Bartocci, *Albert Einstein e Olinto De Pretto. La vera storia della formula più famosa del mondo*, Bologna, 1999, inflamează media italiană: *La*

relatività? Scoperta a Schio. De Pretto avrebbe formulato l'ecuazione 2 anni prima di Einstein („Il Giornale di Viceza”, 7 nov. 1999); „Einstein copio un italiano”. La relatività da Olinto De Pretto prima del genio tedesco („Il Giornale”, 9 nov. 1999); Albert Einstein copio la formula dell'energia nucleare a un italiano, („Il Tempo”, 9 nov. 1999); Einstein – De Pretto, di chi è la formula? Si riapare il „giolo” della relatività, („La Nazione”, 9 nov. 1999); Messa in dubbio la vera paternità della formula simbolo della nostra era. Einstein ha copiato da De Pratto, („La Stampa”, Supplemento „Scienze”, 25 febr. 2000). O sinteză ne face Simona Marchetti, $E=mc^2$: Tutto merito dell'italiano Olinto. La tesi di un docente di matematica dell'Università di Perugia, ripresa dal quotidiano britannico „The Guardian”, în „Corriere della Sera”, aprile, 2007.

În fine, francezii, mai îndreptățiți decât toți, vin și ei cu un credibil Poincaré „prerelativist” și cu cereri revendicative, asta și pe fondul unor vechi și încă mocnite rivalități cu vecinii lor, germanii. Titlurile unor emisiuni radio, interviuri și dezbateri televizate, colocvii, conferințe, broșuri, articole din presa de mare audiență, pledând nu tocmai gratuit pentru prioritatea matematicianului Henri Poincaré în formularea teoriei relativității, mai apăsător în preajma lui 2005, anul centenar al acesteia (prin articolul fondator al lui Einstein), ne scutesc de orice comentariu. Iată câteva: *Einstein plagiaire?*; *Albert Einstein: Escroc ou mythomane?*; *Einstein ou Poincaré?*; *Einstein-Poincaré, deux savants pour la*

relativité; *Poincaré a précédé Einstein*; *Henri Poincaré, véritable fondateur de la théorie de la relativité*; *A.E. Le Plagiaire du Siècle*; *Albert Einstein: du génie à l'imposteur*; *La déconstruction du mythe d'Albert Einstein en 13 points*; *ESCROQUERIE SCIENTIFIQUE DU SIECLE! Einstein a plagié la théorie de la relativité de Henri Poincaré*; *Comment le jeune et ambitieux Einstein s'est approprié la relativité restreinte de Poincaré*; *$E=mc^2$ de Poincaré en 1900/ Einstein escroc?*; *Comment je suis devenu Einstein: La véritable histoire de $E=mc^2$* ; *Centenaire de la relativité: Poincaré génie de la physique, Einstein génie de la com!*; *24 septembre 1904. Le Principe de Relativité d'Henri Poincaré...*

Nu lipsesc, cum vedem, accente vădit naționalist-revanșarde, cu mai mari sau mici derapaje de limbaj, specifice genului publicistic, dar intervențiile citate rămân în general în anumite limite de civilitate. Li se adaugă, etalate pe un ton mai calm, puncte de vedere pro și contra ale unor renumiți scriitori ori oameni de știință, precum Michel Paty (*Poincaré, Langevin et Einstein*, 2002), François de Closets (*Ne dites pas à Dieu ce qu'il doit faire*, 2004), Claude Allègre (*Lorentz, Einstein, Poincaré et la relativité*, 2004), Maurice Alais (*Albert Einstein, un extraordinaire paradox*, 2005), Jean Eisenstaedt (*Avant Einstein. Relativité, lumière, gravitation*, 2005) și numeroși alții. Dar cum nici la Paris o minune nu ține mai mult de 3 zile, apar rapid nelipsitele scenarii conspiraționiste, marca Hollywood, care fac atât de atractivă istoria lumii moderne. Dezbaterile pri-

lejuite de anul „mirabilis” einsteinian transformă Franța într-un câmp de luptă pentru recunoașterea paternității „autentice” a teoriei relativității, devenită curând, cum consemnează retroactiv universitara Françoise Balibar, autoare a numeroase cărți despre Einstein, o adevărată *guerre picrocholine* („o ceartă, un conflict ale căror cauze sunt obscure, derizorii sau ridicole”, ne explică dicționarul academic francez), cu o agresivitate zgomotoasă și haotică, cu deliruri interpretative, în care excelează autorul unei cărți din 2014, retras demult din activitatea productivă, Jules Leveugle.

Ca și în România (vezi doctorul timișorean Virgil Ene), pensionarii francezi, cu mai mult timp la dispoziție, sunt campioni în elaborarea unor astfel de montări conjuraționiste. Unul dintre ei este citatul politehnist octogenar Jules Leveugle. Mândru fiu de tată luptător la Verdun, acesta imaginează, pe fundalul unor rivalități și tensiuni deocamdată diplomatice la început de secol XX între cele două țări vecine, un uriaș complot instrumentat de o echipă formată din renumiți profesori germani de la Universitatea din Göttingen, David Hilbert, Hermann Minkowski, Max von Laue, Max Planck, având ca miză ștergerea umilințelor îndurate în confruntările cu colegii lor francezi (mai dotați și în consecință adesea împiedicați să publice în revistele științifice germane) și deposedarea Franței de gloria descoperirii teoriei relativității. Ei îl trimit la Paris pe profesorul Ebert, un fel de James Bond nemțesc care face spionaj științific sub pretextul audierii cursurilor lui

Poincaré și care aduce teoria la Göttingen. Aici respectivii complotiști compilează studiile matematicianului francez într-un text ușor cosmetizat pe care-l dictează tânărului absolvent de facultate șomer de la Berna, nimeni altul decât Albert Einstein. Și așa apare în 1905 sub semnătura acestuia, singura originală, articolul din revista „Annalen der Physik” controlată de Planck, actul de naștere („falsificat”) al teoriei restrânse a relativității! Lectura textului care, în rezumatul nostru, își pierde mult din savoare, ne-a produs un haz enorm (însoțit și de satisfacția secretă că, iată, au parte și alții de astfel de gogomării). Francezii însă, implicați direct în problemă, s-au distrat mai puțin, văzându-și compromise astfel încercările lor de a pune în lumină activitatea unui savant autentic, precursor, chiar dacă în termeni nedefiniți încă, alături de alții, recunoscuți franc ca atare de Einstein, ai teoriei relativității. Din acest motiv, un Jean Eisenstaedt, director de cercetare la CNRS din Paris, are pentru Jules Leveugle cuvinte deloc măgulitoare pe care nu le mai reproducem aici. Să reținem doar aceste rânduri de la sfârșitul unui articol din 2005: „Poincaré n’a pas mérité d’être si tristement illustré”.

Ne oprim deocamdată aici cu exemplificările. Ele au menirea să înscrie problemele discutate într-un cadru mult mai larg, atrăgând atenția că nu suntem singuri pe lume, Eminescu și noi. În Satul acesta global care este planeta Pământ, traversând spațiu și timp, cu o repeziciune uluitoare, ideile, vorba poetului, „se-ngână și-și răspund”. Pe malurile Senei, dis-

cursul anti-einsteinian, asumat de formații de extremă dreapta precum *Club de l'horloge*, capătă, pe lângă componenta patriotard-revanșardă, accente antisemite. Nu ne mai miră atunci că reprezentanți ai aceleiași ideologii din arcul carpatic îl folosesc pe Eminescu ca pretext pentru ieșirile lor xenofobe. În ceea ce privește „predicțiile vizionare” (mai corect ar fi să le spunem „intuiții”) ale unor poeți ca Homer, Dante, Shakespeare sau Eminescu, acestea țin de destinul lor de artiști creatori, cu toate antenele deschise spre frumusețile și tainele lumii și nu le conferă nicidecum statutul omului de știință. A spus-o, cu referire la poetul român, unul din cei mai avizați și mai corecți susținători ai „întâlnirii extremelor” reprezentate de artă și știință: „Eminescu este un exemplu major de ființă umană la care nevoia de cultură a fost vitală și a hrănit întreaga sa creație. Foamea eminesciană de cultură, vizibilă în ale sale *Caiete* pe care în mod regretabil unii au metamorfozat-o în protocronism” (Solomon Marcus, *Știință versus Cultură*, „Viața Românească”, 2015). În creația eminesciană există similitudini cu timpul relativist, ușor de găsit, s-a observat mai demult acest lucru, și în basmul *Tinerete fără bătrânețe*. Dar nici uneia nu le putem acorda, spune clar autorul *Poeticii matematice*, titlul de „semnificație anticipatoare în raport cu teoria lui Einstein”. O intuiție, generalizează mai departe savantul matematician, „poate sesiza, sub formă izolată, ceea ce ulterior va deveni o verigă în procesul complex constituit de o teorie științifică, dar aceasta nu conferă intuiției considerate o semnificație anticipatoare față de teoria respectivă”

(*Întâlnirea extremelor*, 2005). Tot un matematician cu titlu academic, ieșeanul Viorel Barbu, ne atrage atenția că ideea nesimultaneității în continuumul spațio-temporal nu e la Eminescu o prefigurare a lui Einstein, ci, mai degrabă, un rezultat al frecventării lui Kant, pe care savantul german însuși îl recunoaște ca precursor: în *Critica rațiune pure*, spune acesta, găsim în germene teoria relativității restrânse. Și nici Platon, cu un declarat apetit matematic, nu trebuie scos, desigur, din ecuație.

Efortul constant al poetului român pentru lărgirea orizontului său de cunoaștere nu e motivat de aptitudini implicite de savant și nici de intenția realizării unei cariere științifice, ci de dorința irepresibilă a acestuia de a înțelege și reprezenta lumea, condiții absolut necesare în activitatea sa publicistică și literară. Și, până la urmă, el ține de tendința specific umană, cu atât mai mult a creatorului, de a ieși din granițe constrângătoare de contingent. Iată aici originea pasiunii lui Eminescu pentru „limba universală”, „de formule”, a matematicii. „Omul, spune Albert Einstein, încearcă, într-un fel care să i se potrivească oarecum, să-și creeze o imagine a lumii simplificată și sistematică și să treacă astfel dincolo de lumea trăirilor, în măsura în care năzuiește să o înlocuiască, până la un anumit grad, prin această imagine. Este ceea ce face pictorul, poetul, filosoful speculativ și cercetătorul naturii, fiecare în felul său”. Cu aceste gânduri dintr-un discurs ținut la Societatea de Fizică din Berlin, cu ocazia celei de a 60-a aniversări a lui Max Planck, dorim să încheiem, în chip de concluzie, studiul de față.

Serenela GHIȚEANU

Existențialism și condiția femeii

1943 este anul apariției a două cărți importante și legate între ele în viața literară și intelectuală franceză: *L'Être et le Néant* de Jean-Paul Sartre și romanul de debut al lui Simone de Beauvoir, *L'Invitée*.

Cei doi scriitori formează un cuplu de mai mulți ani, un cuplu într-o uniune foarte liberă, am putea spune, pentru că își permit unul altuia infidelități, iar perioada lor de tinerețe cunoaște mai multe situații de triumfi amoros, chiar de quartet, în care intră cu precădere câte o tânără studentă/ fostă stu-

dentă sau un tânăr, cu condiția ca cei doi să își împartă doar partenererele de sex feminin. Tinerii în cauză sunt lipsiți de mijloace materiale, în general e vorba despre imigranți care ajung să facă studii în Franța, iar cuplul Sartre-Beauvoir se erijează nu doar în inițiatorii lor intelectuali și sentimentali, ci și în susținătorii lor financiari.

Romanul *L'Invitée* (tradus în românește abia în 1994, în condiții foarte modeste la Ed. Opal) produce senzație în Franța, la apariție. Este vorba des-



Simone de Beauvoir

pre o scriitoare care de la prima ei carte are curajul de a descrie un triumf amoros între un bărbat și două femei care se afișează public, care pare că își asumă pe deplin situația, având chiar un fel de orgă că întruchipează o relație situată la un nivel superior, dincolo de gelozie și de fidelitate sexuală plictisitoare. Este, în fapt, o poveste inspirată destul de fidel din realitate, din viața cuplului Sartre-Beauvoir, în care intră la un moment dat tână Olga Kosakiewicz, căreia îi este și dedicat romanul! Romanul este foarte bine scris, are miză filosofică, personajele sunt puternice iar mare parte din critica literară aduce elogii acestei noi voci literare.

Politica lipsește cu desăvârșire din acest roman pentru că Simone de Beauvoir va face pasul către angajarea politică, la insistențele lui Sartre, abia după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Până atunci, ea este complet dezinteresată de acest aspect iar romanul ei de debut a fost interpretat ca o punere în ficțiune a ideilor existențialismului și a viziunii partenerului ei Sartre, din recentul – pe atunci – volum de filozofie *L'Être et le Néant*.

Existențialismul filosofic consideră că omul poate da sens vieții sale prin propria-i voință și acțiune. Ființa umană e văzută ca unică și stăpână pe destinul său, alegând să se construiască pe sine așa cum dorește. Dacă Dumnezeu nu există, pentru existențialiști, atunci dispăre ideea de morală creștină și de adevăr absolut. Desigur, curentul filosofic care se manifestă și în Franța și în Germania cuprinde personalități diferite, ale căror teorii nu coincid, dar Simone

de Beauvoir rămâne fidelă viziunii lui Sartre.

În concepția lui Jean-Paul Sartre, care preia ideea de la Hegel, privirea este cea care ni-l revelează pe Celălalt. Îl percepem întâi corporal, îl identificăm cu un obiect. Desigur, și Celălalt face la fel când ne percepe pe noi. Acesta mă percepe pe mine ca pe un obiect iar el însuși se instituie în subiect. Astfel, luând cunoștință de existența sa, înțeleg că nu mai sunt centrul lumii, că există Ceilalți, și mai înțeleg că a fi văzut/ privit înseamnă a fi judecat de către Ceilalți. Înseamnă a pierde mare parte din libertatea pe care o am. E adevărat că existăm în privirea Celuilalt dar existăm ca obiect, așa cum ne percepe el. Sartre spune că Celălalt devine un element de dezintegrare a universului meu. Se naște astfel un conflict între viziunea asupra lumii pe care o am eu și cea pe care o are Celălalt, iar libertatea Celuilalt tinde să o anihileze pe a mea. Prin urmare, depind de Celălalt (așa cum și Celălalt depinde de mine).

Acest conflict s-ar putea, teoretic, rezolva în relația de iubire. Fiecare dintre parteneri accepta să devină obiect pentru Celălalt dar, în fapt, există două posibilități: masochismul, în care suntem obiectul Celuilalt, sau sadismul, în care suntem subiect pentru Celălalt. Atâta vreme cât partenerii acceptă aceste roluri nu există conflict. Însă în momentul în care apare o a treia persoană între cei doi, apare ura și dorința de suprimare a „intrusului”.

Este ceea ce va fi ficționalizat în romanul de debut al lui Simone de Beauvoir. În romanul *L'Invitée*, avem un cuplu, Françoise – scriitoare și Pierre –

regizor de teatru, care trăiește într-o uniune liberă consimțită reciproc. Între ei, cei doi parteneri își vorbesc în termeni de iubire fuzională, Pierre îi spune lui Françoise: „Tu și cu mine suntem unul; e adevărat, știi, nu ne putem defini unul fără celălalt”¹. Françoise, ne spune naratorul, nu are loc în viața sa pentru o altă iubire. Pierre are diverse aventuri fri-vole, care par însă că nu o afectează pe Françoise.

Cunoscând-o pe foarte tână provincială Xavière, Françoise, care are doar treizeci de ani (dar se comportă ca o femeie mai în vârstă), simte nevoia să se ocupe de ea: mai întâi o va determina să pără-sească orașul Rouen și să vină să locuiască în același hotel ca și ea, la Paris, apoi încearcă să o motiveze să își găsească o ocupație. Xavière are un spirit măr-ginit și e încăpățânată în fața posibilității schimbării. Acceptă ce i se oferă și se victimizează, acuzându-se de defecte pe care cu siguranță le are. Deși e medio-cră intelectual și lipsită de experiență de viață, tânăra posedă totuși forța de a se impune așa cum este, iar Françoise sesizează că ceva îi scapă la pro-tejata ei: „Exista fără îndoială în spatele tuturor ca-priciilor lui Xavière o lume de gânduri obstinate și secrete; era puțin îngrijorător să te gândești la asta”.

Pierre o va cunoaște pe Xavière și deși Françoise îi spune că ar putea să se îndrăgostească de ea, băr-batul refuză, pe motiv că tânăra e prea copilăroasă. Pierre și-ar dori doar prietenie cu ea dar cititorul își poate pune întrebarea ce prietenie, care presupune o anumită egalitate, poate exista între regizorul cul-tivat și matur și o fată abia ieșită din adolescență,

complet ignorantă și ușor instabilă psihic. Încetul cu încetul însă, cei trei se întâlnesc tot mai des iar re-lația inițială dintre Françoise și Xavière este învinsă de relația dintre Pierre și Xavière. Este vorba despre posesiune, așa cum fusese de altfel și în cazul lui Françoise: „De acum încolo, Xavière îi aparținea lui Pierre”. Cei doi maturi gândesc relația cu tânăra în termeni de apropiere personală, ca și cum Xavière ar fi... un obiect.

Cea care se revelase ca fiind o femeie puternică, scriitoarea Françoise Miquel, care se consideră și e considerată și în anturajul ei ca „o femeie împlinită”, își va pierde treptat încrederea în sine, în fața afir-mării tot mai agresive a tinerei Xavière. Apropierea acesteia de Pierre e grăbită și de faptul că tânăra va începe să ia lecții de actorie de la acesta. Dacă la în-ceput Pierre a considerat-o prea puțin pe Xavière, destul de repede va începe să o supraaprecieze: „Are o atitudine foarte clară în fața vieții, cu care nu ne-gociază: e ceea ce eu numesc o morală. Ea caută ple-nitudinea, e genul de exigență pe care noi l-am apreciat întotdeauna”, îi spune el lui Françoise, afi-liind-o opiniei sale, iar Françoise constată că au vi-ziuni foarte diferite deja despre Xavière. Drept urmare, ea îl percepe brusc pe Pierre ca pe „un ne-cunoscut”, care „trăiește pe cont propriu”. Mitul uni-unii fuzionale dintre Pierre și Françoise începe să se fisureze dramatic.

În fața afirmării gălăgioase a lui Xavière, Françoise are revelația existenței Celorlalți și a lip-sei de importanță pe care o acordă corpului ei.

VIZITĂRI, REVIZITĂRI...

Françoise e o intelectuală impresionantă pentru că e în acord total cu ea însăși în viața „abstractă” pe care o duce: „O conștiință dezvelită în fața lumii, așa se consideră”. Trebuie spus că epigraful romanului este citatul „Fiecare conștiință urmărește moartea Celuilalt”, aparținând lui Hegel. Începând din momentul în care, sesizând existența Celorlalți, Françoise simte că universul ei se dezintegrează, pentru a prelua formula lui Sartre, cititorul poate bănuși că epigraful constituie anticiparea deznodământului.

Françoise se simte „golită”, se întreabă cine este și urmărind-o pe Paule cum dansează frenetic, într-un bar, privită cu nesaț de Xavière, căreia îi dau lacrimile, Françoise constată că ea nu mai simte nimic. Ca și cum nu ar fi de ajuns, Pierre îi atribuie lui Xavière puterea de a vedea și a simți lucrurile „cu ochi noi”, astfel că el și Françoise, crede el, încep să le vadă, grație tinerei, și ei la fel. Françoise trebuie să constate că uniunea dintre ea și Pierre e o iluzie și că bărbatul „trăia pentru el însuși, fără să își piardă forma perfectă”. Atunci când are o discuție cu el, Françoise îi reproșează că sentimentele lui de iubire, pe care le clamează atât, sunt ca niște „mumii”, iar lacrimile ei arată cum raportul de putere în cuplul lor a fost întotdeauna în favoarea bărbatului.

Trioul care se afișase cu dezinvoltură o vreme în cafenele este înlocuit de cuplul pe care îl formează deja Pierre și Xavière, chiar dacă legătura lor nu este – și nici nu va deveni – trupească. În fața acestui cuplu care alege să iasă separat, Françoise reacțio-

nează ca orice femeie: plânge și suferă, nu mai are chef de nimic, nici măcar să scrie. Ceea ce păruse a fi „un întreg”, relația ei cu Pierre, se revelează o decepție cruntă, iar „întregul” odată suprimat, bărbatul „dispunea de propriul său viitor și de propria sa inimă”, în vreme ce femeia rămâne „despărțită de el, de toți, fără legătură cu ea însăși”. În urma unei răătăcirii pe stradă, noaptea, Françoise contractează o pneumonie severă – boală psihosomatică! – și trebuie internată în spital. Acolo primește vizita lui Pierre și a lui Xavière, iar bărbatul îi declară, fericit, că se iubesc. Căzută de pe pedestalul ei, Françoise simte că „urăște acest rol de divinitate indiferentă și binecuvântătoare pe care ei o obligau să îl joace, din comoditate, sub pretextul că o venerează”. Ceea ce este uimitor este rezistența lui Françoise în fața unei experiențe care o distruge, felul în care păstrează toată durerea în ea, are un perfect control de sine și continuă să joace rolul impus de cei doi.

La rândul ei, Xavière este geloasă pe Françoise și pe faptul că Pierre are cu aceasta o comunicare intelectuală la care ea nici nu poate să viseze. Prin urmare, în faimosul trio, bărbatul este cel care deține toată puterea, iar cele două femei se simt, fiecare, frustrată, dar nu îndrăznesc să reclame un gest de ruptură, de teamă să nu îl piardă pe bărbat. În felul acesta, ceea ce s-a dorit a fi o manieră nouă de a concepe relațiile dintre bărbați și femei, libertatea deplină acordată Celuilalt, experiența de deschidere care ar trebui să îmbogățească viața afectivă și spirituală se revelează a fi de fapt o situație destul de

tipică de dominație masculină.

Deși după ce se vindecă Françoise încearcă să participe din nou la trioul dorit de Pierre, ea e copleșită de „adevărata angoasă de a depinde atât de mult în fericirea ei și până în ființa ei profundă de această conștiință străină și rebelă”. Xavière îl va chema în camera ei pe tânărul Gerbert, care lucrează la teatru cu Pierre, și vor deveni intimi, spre furia lui Pierre, care pânđește furios la ușa ei, și spre dezolarea lui Françoise, care realizează definitiv un adevăr teribil despre ea însăși: „De multe ori, fusese străbătută de gelozie, fusese tentată să îl urască pe Pierre, să îi dorească răul lui Xavière, dar sub pretextul inutil de a se păstra pură, făcuse un gol în ea. (...) Françoise nu îndrăznise să fie ea însăși și înțelegea într-o explozie de suferință că această lașitate ipocrită o făcuse să nu mai fie nimic”. Puritatea e legată de controlul de sine.

Françoise acumulează resentimente dar nu îi cere lui Pierre să aleagă între ea și Xavière, nici nu se gândește la așa ceva. Făcând o excursie cu Gerbert, Françoise devine intimă cu el, dar episodul nu este o răzbunare, ci un moment de tandrețe pe care femeia și-l oferă după prea multă sfâșiere. Numai că Gerbert o iubea de mult și nu îndrăznise să își arate sentimentele.

Războiul (al Doilea) începe, iar Pierre și Gerbert sunt mobilizați. Cele două femei rămân singure și locuiesc împreună. Abia acum îndrăznesc să se înfrunte, în sfârșit. Françoise triumfă, pentru că Xavière găsește scrisorile în care Gerbert îi scrie că

o iubește. Cu Pierre rămăsese doar prietenă pentru că Pierre nu iartă „trădarea” cu Gerbert. Ca și cum ar fi avut drepturi asupra ei!

Toată puterea pe care o avusese Xavière se risipește dar Françoise are nevoie de mult mai mult. Ea decide să lase aprins gazul care ajungea în camera lui Xavière, gaz care o va sufoca pe aceasta în timpul nopții. Françoise este, în fine, calmă nu doar aparent, ca până atunci, ci și în profunzimea ființei ei: Cealaltă, despre care simțea că o aneantizează, va dispărea: „Acest gest îi aparținea doar ei. «Eu doresc acest lucru». Voința ei era pe cale să se realizeze, nimic nu o mai despărțea de ea însăși. Făcuse în sfârșit alegerea. Se alesese pe ea însăși”.

Romanul existențialist *L'Invitée* este și un surprinzător roman *feminist*. Chiar dacă autoarea nu pare să își propună și această miză. La 75 de ani de la apariție, *L'Invitée* pune în scenă o situație în care figura masculină este atotputernică iar cele feminine se iluzionează, suferă, amână să ia poziție fermă și să își reclame niște drepturi care ar proveni din stima de sine. Personajul masculin este de conceput ca satisfăcut și în afara cuplului în vreme ce cele feminine nu par să își găsească consistență interioară în afara relației cu bărbatul iubit și din partea căruia acceptă lucruri care le fac să sufere. Este altceva decât a așiftat în viața ei autoarea, alături de Sartre.

¹ Traducerile din roman îmi aparțin, S.G., și au fost făcute după ediția apărută la Gallimard-Livre de Poche, 1967.

Magda URSACHE

Leția acceptării suferinței

Părintele Ioan Cr. Teșu este, pentru mine, un reper, dar și un sprijin moral, mesajul său, pe atât de fundamental, pe atât de creștinesc, fiind ca, în Kali Yuga modernă, a cărei marcă e disoluția, nu coeziunea, ura, nu iubirea, ființa degradată, nu îmbunătățită, să nu ne lăsăm dez-integrați de „realitățile tragice”. René Girard nota că diavolul e mai lesne de imitat decât Iisus și chiar își dorește să fie imitat.

Fiecare carte a Profesorului Doctor Docent de la Facultatea de Teologie ieșeană e un *luminaj* pentru tineri: luminează mințile ca un sfeșnic, având darul argumentării, dar și capacitate de expresie. În plus, intră pe poarta mare a bibliografiei esențiale: de la Sfântul Antonie cel Mare la Fericitul Augustin, Evagrie Ponticul, Ioan Carpatinul, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Ioan Scărarul, Sf. Isaac Sirul, Sf. Marcu Ascetul, Simeon Metafrastul, Palama, Teofan Zăvorâtul... Și câte omilii, predici, cuvântări, capete, epistole nu citează! Mă opresc aici, copleșită.

Stilul inflamant – de la flamă – cere statornicie și trăinicie, ca singura și sigura cale spre mântuire. Am mai scris despre lupta Părintelui cu răul, cu necredința. E știut că se contestă rolul Bisericii de a fi pilon al nației, dar și jertfa clerului ortodox. O constantă postdecembristă e încercarea de a fi transformați într-o populație submorală, disprețuindu-și propria etnie și valorile ei, cu atenția îndreptată exclusiv spre

sinele mărunț. Aici l-am parafrazat pe Petru Ursache folosindu-i cuvintele, Părintele având aceeași *răspundere față de adevăr, de semeni și de sine*.

Preotul Profesor Ioan Teșu se opune, de la catedră și din biserică, fenomenului de-sacralizării. Ne spune, și-i auzim vocea sonoră, inconfundabilă (risc să afirm: *cuminec* vine de la *comunicare*) că familia, *sagrada familia*, e biserică de acasă. Acum, când românii fug de-acasă, descoperind că e lung pământul, ba e lat, iar liberalul Cataramă militează ca pruncii lor rămași locului să aibă doi tați, Părintele susține că icoana poate învinge haosul, că haosul nu are putere asupra icoanei, iar rugăciunea ne ajută să fim curați și luminați ca la Carte. Ioan Cr. Teșu chiar trăiește ce-a citit și a scris. Fiecare carte a sa este, pentru mine, ca o bisericuță dintr-un lemn.

Culegând de unde trebuie cuvinte de folos duhovnicesc, I.Cr. Teșu și-a intitulat cartea cea mai recentă „*Simt boala ca iubire a lui Hristos*”, după cuviosul Porfirie, subtitlul fiind *Sensul mântuitor al suferinței* (Ed. Eikon, 2017). Emil Cioran știa că „bolile au apropiat cerul de pământ”. Cartea Părintelui Teșu, greu lucru, îmbărbătează, scriind despre „puterea sau harisma răbdării”. Spune Iisus, după Matei: „cine va răbda până la sfârșit, acela se va mântui”. Și starețul Ambrozie de la Optina vorbea de răbdare ca despre o treaptă spre smerenie, dragă lui Hristos. Ce am în-

vățat din cele 270 de pagini? Puterea de a răbda în necaz. Sf. Ioan Scărarul cuvântă despre „toiagul răbdării”. Cuvioșii o numesc „crucea răbdării”, de purtat fără vaiet, fără cârteală; fără „de ce, Doamne?”.

Scrive Ioan Cr. Teșu: „Atunci când este vorba de sănătate și de boală, dacă, urmare a rugăciunilor stăruitoare, nu ne ridicăm din patul de suferință, s-ar putea ca Dumnezeu, în atotînțelepciunea Sa, să aprecieze că ne este mai folositoare boala decât sănătatea, atât pentru curățirea păcatelor trecute, cât și pentru ferirea de cele viitoare, pe care eram pe punctul de a le săvârși, dacă am fi rămas sănătoși”.

În rană arde Hristos, în pătimirile trupești e lumina lui, ne învață optimistul profesor-preot; pătimirile grele, odată răbdate, te duc până-n liniștea raiului, în *lumina Lui neînserată*, o superbă metaforă,

a lui Dumnezeu.

Deruta, spaima de moarte, panica, disperarea pot fi învinse prin credință. Îmi aduc aminte că Petru îmi spunea: „Logic, Magda, dacă ți-e frică de Moarte, atunci înseamnă că nu crezi în Înviere”. Îl cita pe Ioan Hrisostom. După lecția moderației și a smereniei, lecția ultimă pe care mi-a predat-o a fost lecția acceptării suferinței cu demnitate, întărit de Dumnezeu să suferi demn. Și dacă suferi cu demnitate – repet – ai propriul drum al crucii, iar răsplata va fi înșutită și înmiită.

L-am văzut mereu pe Bătrânu printre rândurile cărții preotului-profesor, prieten al său. Petru avea o lumină în ochii albaștri, ceva bun, iertător, necrispat, neînciudat, nobil în durere. Aflat în nevoință, a avut acea putere numită de Isaac Sirul „duhul harului”.



Radu Voinescu, Magda Ursache și Petru Ursache
Târgul de carte „Gaudeamus”, 2009

Spune Părintele I.C. Teșu: „darul acesta *special* (subl. mea, Magda U.) este darul răbdării în pătimiri și este de la Dumnezeu”.

Da, Petru a dat un ultim *examen de răbdarea durerii*. Când șefa clinicii de cardiologie l-a invitat în sala de intervenții pe neașteptate, Bătrânu a avut o mică ezitare: voia să-mi dea un telefon, să mă anunțe ce i se întâmplă. Precizare: n-am semnat, ca aparținător, pentru acea intervenție (stenturi) inadecvată, tratament inadecvat. Apoi a venit infecția cu Klebsiella, prin instalația de aer condiționat a terapiei intensive. A auzit-o spunându-i pe ton ridicat: „Vă e frică? Nu sunteți bărbat”. Habar n-avea medicul care l-a împins în moarte cum a trecut Petru Ursache peste valuri de încercări, din cauza firii lui verticale. Sunt sigură că va primi, pentru tot ce a îndurat, „cunună de bărbăție” (Nil Ascetul). Și nu s-a lăsat copleșit, strivit de frica morții trecătoare.

Doctorul cel mai bun e credința: vindecă fără arginți neputința noastră, iar medicii cu credință în Dumnezeu știu că Biserica acționează spre vindecare. Daniel B. Hinshaw, doctor practician și profesor universitar la Seminarul Sf. Valentin din New York, invitat la București pentru *workshop*, susținea că trebuie creată o punte între teoria-practica medicală și tainele Bisericii, ambele acționând în același scop. Mai spune în *Suferința și natura vindecării* (Ed. Sophia, trad. Florin Caragiu) că: „Bună parte din arsenalul metodelor medicale moderne este de mare folos și poate fi recunoscută ca binecuvântată și în acord cu învățătura și practica tradițională creștină; o altă parte semnificativă nu este, și atunci este interesul și datoria noastră să ne informăm cu privire la

cea ce, prin tratarea trupului, poate aduce atingere mântuirii sufletului”. Sfântul Vasile cel Mare a urmat anume cursuri de medicină, la fel Cuviosul Porfirie.

Ar fi de adăugat că numai stafful medical ateu nu înțelege tainele Bisericii; că asistentele cele mai devotate bolnavilor vin dinspre Facultatea de Teologie. Una dintre ele mi-a spus: „Cheia este să speri când nu mai speri”. Ultimele cuvinte Bătrânu le-a îndreptat spre cer. A strigat după ajutorul lui Dumnezeu: „Ajută-mă, Doamne!”. Îmi tot reproșez: poate că n-am rostit din toată inima rugăciunea mea pentru vindecare și asta pentru că nu-l vedeam murind, nu credeam că Petru poate muri, eram sigură că Petru al meu nu poate muri înaintea mea. Îi bătea deja ceasul și nu voiam să accept. Nu ne era nouă de moarte, nu atunci. N-am auzit niciun „și de-o fi să mor” dinspre Petru.

Spitalul era ca o carceră, ca o zarcă. Lucra de ani și ani la o carte pentru *trezvia* sufletului și a minții: *Istorie, genocid, etnocid*, convins că memoria neexersată suferă; că memoria vie e o biserică vie. Petru trecuse prin perioada *religio illicita*, în liceu și în facultate, când suportul moral al credinței trebuia distrus. Colegul și prietenul său din clasa a III-a de liceu, Adrian Onofrei, fusese ridicat de lângă el. Și cât l-a căutat! Țărănușul orfan (tatăl i-a murit sub căruță; schija din război i-a ajuns la inimă) a fost educat de preot și de învățător, în sat, să creadă în eroi, în martiraj. Mă uit mereu spre coperta cărții *Istorie, genocid, etnocid*: zorelele de pe sârma temniței reprezentă simbolul suferinței înflorite prin putere spirituală. Închisoarea comunistă a fost Academia suferinței. Or, martiriul e treapta de înălțare spre

dumnezeire: „E calea apostolilor, spre a fi viu în eternitate, cu sufletul”. L-am citat.

Era foarte îngrijorat de inconsistența reprezentării trecutului, până la deformare și s-a decis să se documenteze pentru tema cea mai grea: oroarea terorii comuniste. Valeriu Gafencu era pentru Petru Ursache „om ceresc”, așa cum ar spune Ioan Gură de Aur. „Magda, Dumnezeu i-a ajutat pe bunii creștini să lupte cu răul moral și fizic. Definiția eroismului e să-ți rabzi suferința. Țuțea a fost *ales* să sufere. Și Părintele Justin Pârvu, și Steinhardt, și Ianolide, și Chioreanu... Și uite că tocmai comunistofobii sunt acuzați ca extremiști de dreapta”.

Lui Petru îi datorez bibliografia cărții mele, *Comunismul cu rele și rele*, Eikon, 2013. N-a fugit de osteneală: documentarea a fost crâncenă. Cum stătuse ani în șir cu mintea pe atrocități, a fost marcat de detaliile devastatoare. Pe patul clinicii, avea coșmaruri provocate de memoriile celor bătuți satanic. Își imagina că, în camera de gardă, se afla un călugăr chinuit de chipul de fiară al lui Goiciu, cumnatul lui Dej. Cea-surile cele mai grele erau cele de noapte, dar venea dimineața și încă una, și încă una... Doamna doctor Gabriela Omete mi-a permis să rămân lângă el, în terapie intensivă, aproape permanent:

„– Ce facem mâine, Domnule Profesor?

– Grea întrebare, Doamnă Doctor”, zâmbea Bătrânu.

Și mie, cu tristețe conținută: „Nu mai pot să scriu, nu mai pot să citesc...”. Cărțile lui o să le editez eu pe toate, promit.

Deși ni s-a spus că a doua zi vom merge acasă, Petru a luat-o pe calea neînțoarsă. Părintele Teșu îl

unsesse pe frunte cu untulelemn sfânt, să-l vindece. Pregătit pentru trecere a fost, dar a trecut singur.

Blândul meu confesor Ioan Teșu îmi repetă la spovadă că, după durerea lumească, urmează consolarea; îți pierzi rostul pământean, însă „boala tru-pească vine spre vindecarea sufletului”. După Cioran: „Boala întreține grația, căci este alimentul indispensabil ce hrănește pasiunile pentru o altă lume. Prin boală îi înțelegem pe sfinți, iar ei, prin ea, cerul” (*Lacrimi și sfinți*).

E simplu: nu există moarte, doar *o schimbare la față*. Treci pragul albastru spre viul neîntrerupt. Și-mi vine în minte o întrebare a mea, privind „lubește și fă ce vrei”. Răspunsul lui Petru: „Nu crezi în Dumnezeu, nici el nu crede în tine. De aceea afirma Mircea Vulcănescu, alt «om ceresc» al românilor, că trebuie pus accentul pe prima parte: întâi crede, apoi fă ce vrei. lubește-l pe Dumnezeu și fă ce vrei, ce vrea El să faci”.

Iar Mircea Vulcănescu, martirul, o știa bine: credința e ori „robie”, ori „vocație benevolă”.

De când s-a stins, l-am urmat, poate l-am și imitat pe Petru Ursache, urmând povața Sfântului Vasile cel Mare: „Să nu ne despărțim de iubirea lui Dumnezeu în Iisus Hristos, ci să răbdăm durerile cu tot sufletul, așteptând ajutorul Lui”.

Părintele Ioan C. Teșu susține că ortodoxia creștină nu vizează *suprimarea* trupului, ci *sublimarea* energiei trupești, spre împlinirea umanului. Îl urmez în credința asta, ca să nu-mi pierd cerul. Toate cele scrise în „*Simt boala ca iubire a lui Hristos*” m-au îmbunătățit. Citiți-o, este o carte homeopatică!

Liviu LEONTE
(1929-2018)

„N-am prea fost un îndrăzneț în existența aceasta a mea”

Interviul de mai jos a fost realizat în 2009, când profesorul Liviu Leonte încă era foarte prezent în peisajul cultural ieșean. Îl reproducem, la scurt timp după dispariția sa din această lume, ca o reverență pe care încercăm să o facem memoriei, dar și ca o încercare de a fixa, fie și aproximativ, un auto-portret provocat.

(Călin Ciobotari)

Călin CIOBOTARI: Domnule profesor, m-ar interesa, în primul rând, un dialog construit pe evocarea etapelor formării dumneavoastră profesionale.

Liviu LEONTE: Cu cea mai mare plăcere, domnule Ciobotari.

Ați făcut Filologia la Iași între 1947 și 1952, așadar într-o perioadă în care „tunurile încă fumegau”. V-aș ruga să-mi descrieți temporalitatea aceea complicată în care v-ați început formația intelectuală.

În mod cert, perioada la care faceți referire nu este una dintre cele mai fericite ale existenței mele. Cred că formația mi-am făcut-o la liceu. Un liceu de renume, „Constantin Negruzzi”, actualmente colegiu,

însă pentru mine rămas tot „liceu-internat”. În Franța, dacă spui că ai terminat liceul „Montaigne”, ești cineva. Nu trebuie să mai faci diferența între liceu și colegiu. În facultate am prins celebra reformă de la 1948, reformă ce a schimbat total datele problemei și în urma căreia au avut de suferit, în special, facultățile umaniste.

„Nu reușeam să văd viitorul, nu mă puteam proiecta nicăieri, lipsea complet perspectiva cât de cât reală, posibilă”

Concret, care au fost primele efecte ale Reformei?

S-a introdus în învățământ ideologia atotstăpânitoare; aplicată la modelul sovietic al proletcultismului, a dus la eliminarea materiilor de bază, până pe la 1950. În primul an, s-a mai putut face o serie de discipline, cu Al. Dima, sau Grigore Scorpan, dar după aceea nu a mai fost posibil. Abia în 1950, când a fost sărbătorit Eminescu, lucrurile au început, parțial, a se clarifica. A reînceput să se studieze literatura propriu-zisă, însă cu eliminarea celor foarte „vinovați” - Maiorescu, Arghezi, Rebreanu, și cu interpretări greșite ale altor opere...

Aveți totuși acces la autorii „vinovați”?

Da, în principal prin biblioteca părinților mei, în-vățători. Și de la Biblioteca Centrală se puteau împrumuta unele cărți. Mai puțin cele ale marilor „dușmani” precum cei pe care vi i-am pomenit.

Căruia dintre profesorii cu care ați studiat îi datorați cel mai mult?

Vedeți, profesorii cu care am studiat, adevărații profesori, au fost foarte puțini. Mi-au servit parțial ca modele; nu din cauza lor, ci din cauza condițiilor în care lucrau. Nu s-au putut manifesta în deplina lor valoare. Îl pomenesc din nou pe Alexandru Dima, un estetician de renume, a cărui disciplină a dispărut, profesorul fiind nevoit să treacă la așa-zisa „Literatură universală”, de care nu era foarte încântat. Apoi, profesorul N.I.Popa, de la Franceză, trecut ulterior la Catedra de literatură română, și, în mod special, profesorul Gheorghe Ivănescu, cel mai mare lingvist din a doua jumătate a secolului XX.

Profesori formați în interbelic. Se mai simțea în anii '50 respirația interbelicului?

Nu prea se simțea. Nu se știa dacă e voie sau nu... (*zâmbește amar – C.C.*) A trebuit să luăm acel „mai puțin” decât ne puteau da dascălii noștri. În afară de asta, la Iași, dar și din celelalte centre universitare, au dispărut limbile străine. A rămas limba rusă. Am început să studiez, în paralel cu limba și literatura română, limba și literatura franceză. Pe cont propriu. În felul acesta, am fost văduvit de o cunoaștere foarte bună a limbii franceze. Șansa mea era că făcusem opt ani de franceză în liceu, la care se adău-

gau alți șapte de limbă germană.

Cum vă vedeți viitorul în timpul facultății?

Bună întrebare! Nu reușeam să văd viitorul, nu mă puteam proiecta nicăieri, lipsea complet perspectiva cât de cât reală, posibilă.

Totuși, în 1950 ați debutat cu recenzie în revistă literară, ceea ce denotă că simțeați nevoia de exprimare scrisă.

Da, apăruse revista „Iașul nou” și am fost invitat să colaborez. După terminarea facultății mi-a fost destul de greu să-mi găsesc un loc de muncă...

Cam seamănă vremurile de atunci cu cele de astăzi...

(*râde*) Numai așa, superficial. Am stat câteva luni la redacția de la „Iașul nou”, până când profesorul Gavril Istrati mi-a găsit un post la Academie, la colectivul de Lingvistică. Nu prea eram interesat, însă mi-a prins foarte bine perioada aceasta „academică”. Am avut acolo bucuria de a-l reîntâlni și de a-l cunoaște mai bine pe marele lingvist Ivănescu.

„M-am gândit că mă întorc în țară, îmi dau doctoratul, iar după doi ani plec din nou. De data aceasta, într-o țară de limbă engleză. Bineînțeles, nu s-a întâmplat așa!”

Exista un Iași cultural pe atunci, or era creionat doar prin grila universitarilor?

Un Iași cultural mai puțin. Existau încercări timide. Și la Universitate disciplinele specific culturale erau puține. Se făcea un semestru poezia lui A.

INTERVIUL REGĂSIT

Toma. Un alt semestru se studia polemica lui Titu Maiorescu cu Sofia Nădejde pe tema femeii.

Din care, inevitabil, învingătoare ieșea Sofia Nădejde.

(*ne amuzăm – C.C.*) Absolut! Maiorescu era terminat, ironizat.

Junismul era dus deci în derizoriu.

Sigur că da! Între timp, fusesem invitat la Universitate, unde, la Literatură universală, fusese eliminat un eminent tânăr, Valeriu Stoleru, așa cum, în 1952, eu însumi am fost eliminat. Doi ani de zile, am ținut cu mare plăcere un curs în care am insistat pe lite-

ratura latină. După aceea, am revenit la Academie, fiind nevoie de cercetători pentru a lucra la un dicționar. Pe mine, însă, mă interesa mai degrabă să lucrez la limba și literatura română de secol XIX.

Simțeați că vă identificați mai mult cu postura de profesor decât cu cea de cercetător?

Da, întrucât materia era mai interesantă și puteai face cursuri mult mai atrăgătoare.

Studentii de atunci cum erau?

Erau foarte preocupați, mai ales când auzeau și altceva decât se spunea oficial.



Nu v-a tentat plecarea spre București?

N-am prea fost un îndrăzneț în existența aceasta a mea. Mai mult am fost dus de valuri. Am avut șansa ca în '60-'61 să fiu rechemat la Catedra de literatură română. După trei ani, spre surpriza mea, în contextul acelei relative depărtări de influența sovietică, mi s-a propus un post de lector în străinătate. Am făcut doi ani ca lector, la Montpellier, după care francezii m-au reținut ca maître de conférences associé. Un stagiul de patru ani...

Cât v-a marcat experiența franceză?

Foarte mult. Am avut ocazia să citesc cărți la care altfel nu aș fi avut acces.

Nu v-a venit să rămâneți acolo? Sau, din nou, lipsa de îndrăzneală...

Cum să vă spun, când te duci într-o țară în care viața este normală, îți schimbi și tu mentalitatea. M-am gândit că mă întorc în România, îmi dau doctoratul, iar după doi ani plec din nou. De data aceasta, într-o țară de limbă engleză. Bineînțeles, nu s-a întâmplat așa!

N-ați avut un șoc la revenire?

Un șoc a existat întotdeauna pentru cei ce ieșeau și se întorceau în România. Șocul meu a fost atenuat de faptul că, în 1968, situația în țară era mai bună decât la plecarea mea. A fost așa până la Tezele din 1971, la plenara aceea din iulie la care am asistat și eu.

„La plenară, după ce toți și-au făcut autocritica, așteptam să vină momentul în care să fie citat scandalul de la Cronica...”

La „Cronica” în ce context ați ajuns?

Imediat după ce am revenit în țară, mi s-a propus, nu știu de ce, să preiau editura nou înființată „Junimea”. Cu toată jena, în special față de Mișu Dobrescu (*prim-secretarul Iașului – C.C.*), un personaj extrem de politicoș, cu bun simț, am refuzat. Am continuat, pentru o scurtă perioadă, să lucrez la Catedră, până când am primit o altă invitație, la fel de surprinzătoare: să lucrez la revista „Cronica”.

Invitațiile acestea aveau și o tentă de obligativitate? Puteau fi refuzate?

Era delicat să refuzi. Mai ales că era a doua invitație pe care o primeam. Putea să se interpreteze un nou refuz al meu. Am gândit că putem face un contract pe doi ani de zile, până se întoarce profesorul Andriescu. Cei doi ani s-au făcut însă zece.

Ce însemna să fii conducătorul unei astfel de publicații în anii '70?

Dacă ar fi fost revistă literară, situația ar fi fost mai bună. Așa, „Cronica” era un săptămânal politic-social-cultural, așadar foarte strâns de factorul politic. Existau obligații de la centru, obligații locale și așa mai departe. Depindeai atunci foarte mult de primul secretar. Dacă el era un om luminat, atunci și publicația se putea dezvolta în voie.

Se putea negocia cu Partidul?

Da, însă doar pe linie de cenzură, prin acea Di-

recție a presei. Puteau să apară și texte mai puțin ortodoxe, ca să zic așa.

Bănuiesc că ați avut pățanii pe astfel de teme...

O, da! Îmi amintesc cum, chiar înainte de plenara aceea din 1971, apăruse în revista noastră prima parte a unei piese a lui Sorescu, cu titlul „Dimineața în pădure”. A ieșit un scandal imens. Se punea problema să fim destituiți. Nu doar eu, ci și cei de la Consiliul culturii. Acolo, Sorescu îl interpreta pe Vlad Țepeș cu referire la Ceaușescu. Avea și abilitatea aceasta de a disimula foarte bine. La plenară, după ce toți și-au făcut autocritica, așteptam să vină momentul în care să fie citat scandalul de la „Cronica”. Revista a fost pomenită, însă în legătură cu faptul că îl publicase pe Noica. Ilie Rădulescu, responsabilul de la București cu propaganda, a formulat acuza că noi îl publicăm pe filosoful nominalist Noica...

Cum vă explicați că ați scăpat de „Dimineața în pădure”?

Greșeala fusese atât de mare și aluzia atât de periculoasă, încât subiectul s-a oprit undeva, n-a ajuns până sus. Ar fi trebuit să cadă prea multe capete, așa încât s-a păstrat tăcerea. După plenară, o perioadă s-a mai putut respira, în ciuda numeroaselor indicații care veneau. De prin 1976, însă, lucrurile s-au complicat.

Ce colaboratori de marcă avea revista în acei ani?

Dintre ieșeni îl amintesc pe profesorul Constantin

Ciopraga, de la Filosofie publicau profesorii Ernest Stere și Petre Botezatu. Din afară, Noica era foarte receptiv la solicitările noastre redacționale. Ținea și un fel de rubrică.

V-ați cunoscut personal cu Noica?

Da, sigur. Era un personaj din altă perioadă, din altă lume, care, totuși, reușise să se adapteze pe latura aceasta a naționalismului.

A contat deceniul de redactor-șef în cariera dumneavoastră?

Da, a contat. Am pus pasiune în ce am făcut acolo.

V-ați făcut și dușmani?

Da, foarte mulți! Și acum scriu unii articole prin reviste, cu înjurături, cu de toate. „Reglările de cont” apar mereu când se schimbă regimurile. Dacă nu privești istoric fenomenul, dacă nu ții cont de contextul în care se lucra, poți fi foarte viteaz astăzi și foarte acuzator.

„Azi există o altă situație: poți face o ediție așa cum trebuie, însă nu mai ești motivat financiar. E o muncă de sacrificiu”

După 1979, ce-a urmat în cariera dumneavoastră?

Am revenit la Universitate, unde mi se păstrase postul de la Catedra de limbă și literatură română. Rămăsesem lector, pentru că se interzisese celor cu muncă de partid să promoveze la locul de unde fuseseră luați. Nu s-au mai făcut promovări până în 1990. În perioada aceasta am continuat intens lu-

crul la monografia și ediția *Negruzzi*. A urmat un onorant premiu al Academiei Române.

Domnule profesor, de unde, totuși, preocuparea aceasta pentru Negruzzi?

Preocuparea aceasta se datorează și unui factor al hazardului; profesorul N.I.Popa trebuia să facă o ediție și o monografie *Negruzzi*. N-a avut timp și m-a rugat pe mine să-l suplinesc.

Vă simțeați dator și faptului că liceul pe care l-ați urmat îi purta numele?

(*râde - C.C.*) S-ar putea, deși mai mult m-a fascinat la el capacitatea de a se abstrage din preocupările politice. Asta deși fusese, printre altele, și deputat.

Cum e până la urmă, domnule profesor, Constantin sau Costache Negruzzi?

Eu folosesc numele de Constantin. Costache îi spuneau prietenii, apropiații, ba chiar el însuși sem-nase în tinerețe cu numele acesta. Alecsandri, însă, în 1872, când scrie despre el, folosește numele Constantin.

E rezolvat, credeți, episodul „Negruzzi”?

Pentru mine încă nu. Am de terminat volumul patru din ediția de *Opere* și o ediție care apare în colecția *Opere fundamentale*.

Până la urmă este și o formă de sacrificiu ceea ce faceți dumneavoastră, nu credeți?

Este. Pentru cultura noastră sunt absolut necesare sacrificiile acestea. O ediție de *Opere* este un act fundamental pentru cunoașterea unui scriitor. Din păcate, există destui scriitori care ar merita așa ceva, însă de care nu se mai ocupă nimeni.

Cum vă explicați? Nu mai avem cercetători suficienți? Nu sunt ei interesați de așa ceva?

Am avut cercetători foarte buni. Era un mod de a ieși și din mediul literaturii contemporane de care, în același timp, eram atras. Trebuie spus că atunci, în deceniul al șaselea, politica noastră culturală era una de sprijinire a clasicilor. Se și plătea bine cercetarea. Marele păcat era că nu se putea publica tot. Am propus să se facă niște ediții de uz intern, complete, pentru biblioteci. Nu s-a dorit. Azi există o altă situație: poți face o ediție așa cum trebuie, însă nu mai ești motivat financiar. E o muncă de sacrificiu.

A scăzut și interesul receptorului? Simțiți uneori că „vorbiți în deșert”?

Niciodată receptorul nu a fost sensibil la asemenea demersuri. Aceste ediții apăreau în tiraje mai mici. Bani se scoteau din traduceri, din colecția „Biblioteca pentru toți”. După aceea, până în 1990, tirajele s-au limitat tot mai mult, onorariile erau tot mai mici. După 1990, toate acestea s-au acutizat, mai ales că „Minerva” se desființase. Numai datorită lui Eugen Simion s-a continuat cu acele *Opere fundamentale* de la „Univers enciclopedic”, în care se reiau niște ediții ce au meritul de a publica integral scrierile autorilor. Fusesem invitat de Eugen Uricaru, când era președintele Uniunii Scriitorilor, să fac din nou o ediție gen „Biblioteca pentru toți”, cum o făcusem pe cea din 1961. Am făcut-o și am dat-o la „Junimea”. Au inclus-o în plan, după care Comitetul care aprobă acolo aparițiile editoriale și tirajele a respins-o. Nu știu de ce, mai ales că oricine

a făcut liceul știe prea bine că textele acestea sunt încă valabile, se studiază în școli. Oricum, într-o lună, cartea a apărut la „Minerva”.

„Libertatea te poate deci stânjeni, te poate împiedica în a-ți păstra un stil care te-a consacrat”

Tot în anii '80 v-a apărut volumul *Prozatori contemporani*, făcând referire la scriitori care, între timp, au devenit clasici. Dacă astăzi ați alcătui o replică a acelei cărți, ce autori contemporani v-ar preocupa?

Astăzi? Nu mai sunt la curent. Urmăresc fenomenul literar cumva întâmplător. Trebuie să te dedici total. Or eu nu mai am timp, am de terminat și o carte despre Proust, apoi Negruzzi... Plus că am evitat mereu să-mi public în volum recenzii. Acolo, în volum, trebuie să existe legăturile interne, întregul. Văd că e o modă azi. Sunt critici care s-au lansat cu volume alcătuite din asemenea recenzii.

Se fac și Istorii ale literaturii din recenzii...

Așa este, din păcate. Eu sunt mai pretențios cu mine însumi, nu pot face așa ceva.

Totuși, climatul literar de după 1990 cum l-ați resimțit? A priit libertatea literaturii române?

Este un progres cert, însă cu inevitabile excese care ar trebui să se oprească undeva. Am observat că, cel puțin în proză, mari scriitori de altădată s-au pierdut în acest nou climat. Era un anumit procedeu alegoric, parabolic. Uitați-vă la D.R.Popescu. Cărțile lui de acum

nu mai au valoarea unui roman precum *Vânătoarea regală*. Libertatea te poate deci stânjeni, te poate împiedica în a-ți păstra un stil care te-a consacrat.

Raportările contemporanilor la trecut cum le percepeți?

Se fac în maniere ce ar trebui revizuite. Să vă dau un singur exemplu: Mihai Eminescu. Nu toată opera lui e la aceeași înălțime. Nu poți, însă, să te legi de niște detalii care n-au nici un sens. Cineva scria, bunăoară, că, după ce s-a îmbolnăvit, Eminescu scuipa când trecea prin fața Universității.

Într-adevăr, ce relevanță are?

Dați-mi voie să vă citesc un articol din 1945, publicat de Călinescu în revista „Lumea”: „Este un dicton francez care zice: *nu există erou pentru lacheul său*. Ce este un erou militar, politic, cultural? Întâi de toate, un om care mănâncă, doarme, are defecație și micțiune, în fine, toate manifestările vieții fiziologice”. Călinescu continuă mai jos: „eroismul constă în sensul superior în care sunt folosite toate funcțiunile superioare”. Nu trebuie să privim trecutul din perspectiva lacheului.

Publicarea scrisorilor de dragoste între Veronica Micle și Eminescu ne plasează într-o astfel de perspectivă?

Nu. Sunt și lucruri derizorii, însă tot despre „funcțiunile superioare” e vorba. Din perspectiva lacheului, se vorbește la nesfârșit despre comploturile din jurul lui Eminescu, despre „marele criminal” Titu Maiorescu și așa mai departe. Unii dintre criticii de azi au dat mâna cu proletcultiștii de ieri.

Despre Constantin Ciopraga, Alexandru Husar, Dumitru Irimia...

Domnule profesor, pe finalul discuției vă propun să zăbovim asupra a trei importanți oameni de litere din Iași care s-au stins în decursul acestui an: Constantin Ciopraga, Alexandru Husar și Dumitru Irimia.

Aș începe cu profesorul Ciopraga, pe care l-am cunoscut de la prima sa apariție în amfiteatrele universității din Iași, în ținuta-i elegantă și cu afabilitatea sa reținută. Îl priveam ca și cum ar fi venit dintr-un institut sau universitate străină. De fapt, el venea dintr-un lagăr de prizonieri din Uniunea Sovietică, după experiențe îngrozitoare. A avut o mare putere de lucru, dar și o remarcabilă forță de a se abstrage din mediul social-politic. Pe de altă parte, era generos, încurajând cele mai modeste încercări. În general a evitat funcțiile care ieșeau din sfera preocupărilor creaționale. Funcțiile pe care, totuși, le-a acceptat au fost mai degrabă onorifice. Program riguros, retragerea zilnică la masa de lucru, neutralitate totală față de partidele scriitoricești ale acelei vremi – aceasta e, cred, marea lecție pe care ne-a predat-o profesorul Ciopraga.

Profesorul Husar...

Un ardelean sosit la Iași, pe care l-am cunoscut treptat. O figură comunicativă, radioasă. Parcă îl aud – „Salve, maestre!”. Îi plăcea să vorbească în public, însă oratoria era dublată de o învățătură temeinică. Făcuse școală cu Vianu și cu alții de calibrul acesta.

Are câteva cărți care, indiscutabil, rămân. Mai mult, l-am invidiat, și nu doar eu, pentru succesul pe care îl avea la studenți. Găsea modalități și locuri inedite de a ține examene, seminarii... Și dispariția sa reprezintă un minus în atmosfera Iașului. Rămâne veteranul Gavril Istrati.

Are 95 de ani și nu pare să abdice.

Da, nu prea pare, are o forță a lui. L-am ascultat la mormântul lui Husar. A vorbit destul de mult, cu o voce de stentor, povestindu-și amintirile cu o coerență incredibilă.

Coerența până în ultima clipă pare o notă comună a acestei generații – Ciopraga, Husar, Istrati...

Așa este. E o conservare lăuntrică a lor. Se păstrează foarte bine, din toate punctele de vedere.

Dumitru Irimia...

L-am avut ca student. Un student foarte serios, bine pregătit, cu accent pus pe problemele de limbă, riguros în tot ce făcea, foarte corect. Ca profesor, la examene, era de o severitate puțin întâlnită. De fiecare dată când ne întâlneam, îmi explica de ce este atât de sever. Poate mai și exagera, însă eu l-am simpatizat dintotdeauna.

Domnule profesor, dacă v-ați afla acum în fața unui amfiteatru plin cu studenți și ați avea la dispoziție câteva secunde în care să le faceți o recomandare în privința literaturii române, ce ați spune?

Le-aș spune atât: „Citiți-o!”

Dionisie VITCU

Traversând Orașul marilor iubiri

Când aștepti să se împlinescă o dorință vitală pentru destinul tău, timpul e leneș și-ți pune răbdarea în cumpănă. Zilele, oricât de însorite ar fi, oricât de minunat ți-ar părea *Dulcele Târg*, inima așteaptă înseninare, dar... îți vin mereu în minte versurile poetului... *nu am mijloace, nici e puțință de a mă face după dorință*.

Venisem în orașul marilor iubiri, și urmele poetului, printre bătrânii tei, le simțeam ca orice nou sosit la Iași cu gândul de a rămâne pentru totdeauna. Voiam să mă simt ca *acasă* în Teatrul Național. Trecuse timpul, și... septembrie *întârzia* în vara anului 1967. Artiștii Naționalului erau în vacanță și căutam să-i întâlnesc, să-i cunosc de aproape, dar mai ales să-i văd la treabă pe scenă. Nimeni, nimeni nicăieri, și nimeni nu mă cunoștea. În jurul clădirii, la *ciuperca teatrului*, lucrau câțiva muncitori, fără chef și osteneală, fără să dea în brânci. Nu erau grăbiți în treaba lor, ca mine. Intrând în vorbă aflu că *ciuperca* va deveni o anexă în stilul construcției clasice, pentru niscaiva birouri. *Lucrarea* a durat multă vreme, pentru mulți bani și gurile rele ziceau că s-ar fi putut construi un teatru nou, mai ieftin și într-un timp mai scurt. Cine știe?! Bârfe...

Portarul teatrului, spătos și sfătos, se întreținea cu vorbe măscărăgioase cu cei câțiva muncitori care-l provocau. Sta cât e ziua de mare cu țigara-n dinți pe un scăunel în fața *intrării artiștilor* și se uita la femeile care intrau și ieșeau din maternitatea *Cuza Vodă*. Mi s-a părut mucalit. M-am apropiat, cu gând să-l întreb câte ceva despre începutul stagiunii. Ce putea să-mi spună portarul teatrului, dar... când omul nu are ce face... Între timp, dinspre stația de tramvai, din dreptul Filarmonicii Moldova, un domn tânăr, cu alură de artist se apropia și portarul s-a ridicat în picioare. Intenția de a mă conversa cu portarul m-a părăsit. Mă interesa *artistul* și mi-ar fi plăcut să intru în vorbă cu el, dar nu s-a întâmplat. Mi s-a părut grav și închis. Am avut timp să-l observ și pentru moment puteam să-l descriu. Înalt, subțire, cu fața prelungă, cu ochii negri, adânci, melancolici, cu păr bogat negru, ondulat, cu nasul drept deasupra gurii cu surâs amar, îmbrăcat elegant în ținută de vară. Părea să fie student, dar a fișa o maturitate care mă contrazicea. Iertată să-mi fie repetarea, am mai făcut-o în altă parte, dar o fac și acum aici. Îmi place să fac analogii între oameni cu chipuri interesante și chipurile statuilor din parc care mi-au im-

presionat copilăria. Chipul omului întâlnit *întâia oară, pentru prima dată*, vorba lui nenea Iancu, mi s-a părut că e coborât de pe soclul din curtea bisericii Romano-catolice din Suceava. O asemănare izbitoare cu Ciprian Porumbescu. Mi-a devenit un om drag, fără să-l cunosc de aproape, dar nu numai din acest motiv. Cine l-a cunoscut pe Mircea Filip de aproape l-a dorit prieten și prietenia lui avea o valoare deosebită. *Artistul* pe care l-am văzut intrând în Teatru, atunci când conversam cu muncitorii de pe șantierul *ciupercii*, era noul secretar literar al Teatrului. Cărturarul adus de pe băncile Universității de primul meu director, profesorul Ilie Grămadă, i-a fost student strălucit, aveau o legătură sufletească, ascunsă nouă, dar nu și mie, că, dacă ar fi fost alte timpuri, cine știe dacă nu m-aș fi școlit și eu la Cernăuți. Grămadă și Filip erau legați de Bucovina, cum am aflat mai târziu, la fel ca alt cărturar ce mi-a fost director, M.R. Iacoban. Mă simt legat de ei prin aspirațiile și treptele urcate de mine.

Mircea Filip s-a născut în Basarabia, a copilărit și a făcut școala în Bucovina, la Suceava, mai târziu a continuat studiile la Iași

Când, în sfârșit, lumea teatrului a început să se adune, să dea semn că stagiunea începe, m-am apropiat și eu. N-am simțit un entuziasm la cei câțiva actori apropiați ca vârstă. Ce-i drept, nici eu nu le-am sărit în brațe. Pe Domnul Filip, ce mi-l închipuiam coborât de pe soclu, nu-l vedeam printre artiști.

Intra devreme în teatru și pleca târziu. Artiștii vin târziu și pleacă foarte târziu. Cum altă treabă n-aveam decât să cunosc toate cotloanele Teatrului, am nimerit odată sub o scară la subsol, printr-o ușă deschisă, la o debara. O lumină galbenă împlânzea florile de mușegai de pe zidul scării. M-am apropiat și-am văzut la o masă, printre teancurile de cărți în dezordine, chipul cărturarului îngândurat. Mi-a simțit prezența, și-a ridicat privirea din carte și mi-a surâs. *Intră mi-a zis, dar n-am un scaun. Secretariatul literar se va muta în altă încăpere, mi-a promis domnul profesor Grămadă.* Atunci, și așa, l-am cunoscut *întâia oară* pe viitorul meu prieten, primul din Teatrul Național. Am început să-l vizitez și-am simțit că mă agreează, că știe multe despre activitatea mea de la Teatrul Tineretului și nu numai de acolo. Părea totdeauna grav, dar, dacă-i stătea mai mult în preajmă, descopereai umoristul fin, cu dar de povestitor mucalit. Nu era deschis față de toți, descoperea foarte repede cine-i stă în față și de asta părea rezervat. Prețuia mult actorii talentați, dar nu se arăta entuziasmat. Teofil Vâlcu era idolul lui. *Moșu*, așa era alintat Teo, îl însenina, îl înveselea în orice juca pe scenă și ori de câte ori îl întâlnea în *civilie*.

După debutul meu pe scena Naționalului, în *Opinia Publică*, am intrat în grațiile lui și-am simțit prietenia consolidată.

Scriitorul Mircea Filip și-a dedicat o mare parte din viață Teatrului Național și a iubit teatrul ca artă,

În tot ce are specific. Repertoriul teatrului, într-o lungă perioadă, se datorează alegerilor făcute de el. A dramatizat *Povestea vorbei*, *Istoria ieroglifică* împreună cu Cătălina Buzoianu, *Neuitata restanță*, *Planeta Sadoveanu*, *Vulturul răzbunării*, libret pentru Operă, *Arcade peste timp*, libret pentru Filarmonică, scenariul *Marea Unire*, *Dobrovăț – o coborâre în istorie*, *Mircești*, *grădina poetului*. S-a ocupat de traduceri și a recomandat piese intrate în spectacole de mare succes... *Celestina* de Fernando de Rojas, *Amfitrion* de Peter Hacks, *Căpitanul din Köpenick* de Carl Zuckmayer. A primit premiulUSR pentru *Istoria ieroglifică*, iar revista *Tribuna* l-a premiat pentru *Arlechinul*, revistă de cultură teatrală coordonată în colaborare cu Val Condurache.

Avea un cult pentru fratele său mai mare, scriitorul Traian Filip, despre care mi-a vorbit de multe ori cu lacrimi în ochi.

Păstrez câteva cărți cu autograf pe care le răsfoiesc din când în când cu emoție. Îl găseam mereu în Teatru, într-o încăpere nouă, și de multe ori era vizitat de cărturari ieșeni care-l prețuiau mult. Cel mai des îl vizitau profesorul universitar Florin Faifer și poetul Nicolae Turtureanu. După plecarea la București, l-am întâlnit când lucra la biblioteca Institutului Politehnic, și mai târziu într-un tren, unde, împreună cu Cezara, doamna lui, mergeau la un eveniment de familie. Erau fericiți că se căsătorea unul dintre băieții lor. Trecuse multă vreme și nu l-am recunos-

cut pe domnul înalt, suplu, cu fața prelungă, cu ochii negri și adânci, cu zâmbet împăcat cu viața, cu părul alb, alb ondulat și cu sprâncene de *Moș Gerilă*. Zâmbindu-mi și puțin mirat mi-a zis *nu mă mai cunoști*, am ezitat să-i răpund, mi-a întins mâna și s-a recomandat, *Mircea Filip*. Mi-au dat lacrimile și l-am îmbrățișat. Mircea purta în suflet nostalgia după prietenii lăsați între cele șapte coline, în *Orașul marilor zidiri*, să admire teii înfloriți și *plopilor fără soț*, împăcați cu gândul că le-au mai rămas două căi – una spre *Eternitatea* și alta spre Capitală... poate și a treia, spre America și Canada. Mi-am amintit atunci de prima întâlnire de la subsolul Teatrului, de vraful de cărți, de îndemnurile lui, ca noi actorii să citim, să scriem și să ne alegem amintirile pentru mai târziu. Câțiva i-au ascultat îndemnul, printre care cu modestie mă număr și eu.

Îți mulțumesc, Mircea!

25 martie 2018

Ioana BUJOREANU

Marin Iorda – schiță de portret

Ion Pas, Ministrul Artelor, îl numește pe Marin Iorda director al Teatrului Național din Iași, care, la sfârșitul lunii august 1947, fusese ales (prin vot secret) membru în Consiliul Superior al Artelor de pe lângă Ministerul Artelor.¹

Cine este omul căruia, începând cu septembrie 1947, i se încredințează obligațiile directoriale la cea mai veche instituție teatrală din țară?

Desenatorul, ilustratorul de carte, graficianul, caricaturistul, scenograful, romancierul și povestitorul, dramaturgul, regizorul de teatru, cineastul Marin Iorda s-a născut la 1 septembrie 1901, în București.



Provine dintr-un neam de oameni harnici și talentați: bunicul după mamă era meșter în arta cioplitului în lemn, moștenire transmisă nepotului Marin. Înscriș la gimnaziul „Gheorghe Șincai”, este nevoit în anii Primului Război Mondial să renunțe la școală. Lucrează ca ucenic tâmplar, tipograf (obține calificarea de lucrător tipograf care execută clișee în zinc) și cizmar (meserie deprinsă din familie). Anii de ucenicie îi vor fi extrem de utili pe parcursul vieții. În paralel cu munca fizică, Marin Iorda scrie și trimite ceea ce scrie – articole, povestiri la mai multe reviste. Se simte îndemnat spre artă: „parcă tot mai mult mă îmbia să stau la masă și să scriu povești, să desenez ilustrații de carte, caricaturi” decât să practice una din meseriile pentru care s-a pregătit.

În anul 1918, după ce frecventează cenacluri literare bucureștene, este admis la Școala de Belle-Arte din București. Debutază ca ilustrator al volumului *Scufița roșie* de I. Peltz. Este coleg de redacție cu scriitorii Elena Farago, I.C. Vissarion, Ion Pas și Victor Eftimiu la „Revista copiilor și a tinerimii”, editată de C. G. Costaforu. În casa acestuia, unde Marin Iorda va locui un timp, are ocazia să-i cunoască pe Ioan Slavici, Gala Galaction, V.I. Popa, Ion Pas, N. Kirițescu. Cu unii dintre cei mai tineri va rămâne prieten toată viața. Începând cu anul 1919,

desenele îi vor fi publicate în fiecare număr tipărit al „Revistei copiilor și a tinerimii”.

Tehnica sa de artist plastic evoluează sub îndrumarea profesorilor de la Școala de Belle-Arte – Dimitrie Paciurea, Dimitrie Mirea și Frederick Storck. Cunoaște consacrarea ca ilustrator-grafician în 1923, când participă la Salonul umoriștilor, ca membru fondator.

În noua revistă destinată celor mici, „Dimineața copiilor”, care se editează începând cu anul 1924, număr de număr lui Marin Iorda îi vor apărea povestirile în imagini. Aici își creează seria de benzi desenate, intitulată *Haplea*, bazată pe scenariile aromânului Nicolae Batzaria² (cunoscut sub numele de „Moș Nae”, creatorul faimosului personaj Haplea).

Asocierea și prietenia cu omul de teatru V. I. Popa îi favorizează apropierea de scenă și de oamenii ei. Devine un colaborator constant al revistei „Rampa”, unde își publică seria de caricaturi ale actorilor și ale scriitorilor importanți din epocă. Alături de V.I. Popa se lansează într-o nouă „aventură” artistică, colaborând cu caricaturi și scurte texte la revista umoristică „Di Granda”.

Pentru o scurtă perioadă, Marin Iorda își încearcă norocul într-un atelier de grafică publicitară, alături de neobositul V.I. Popa și pictorul avangardist M.H. Maxy. În acest atelier îi va întâlni pe Ioan Massoff și Tudor Mușatescu.

Mintea sa neobosită și spiritul căutător îl îndeamnă să se apropie de lumea filmului; așa ia naștere prima sa inițiativă cinematografică de mare răsunet în epocă și în deceniile care urmează. *Haplea*

este un film de animație realizat după scenariul lui N. Batzaria, subintitulat *comedie-grotescă*, avându-l în centru pe Haplea, personajul mult-îndrăgit de copii. Premiera filmului are loc la sfârșitul anului 1927, pelicula fiind primită cu entuziasm de cronicarii vremii. În interviul pe care i l-a luat publicistul Carol Isac în 1967, Marin Iorda își amintește cu emoție de munca pasionată la filmul respectiv: își confecționase singur aparatura, asumându-și calitatea de autor complet (autor de scenariu, regizor, operator)³. Credem că simplitatea, firea senină și calmă, optimismul, onestitatea și încrederea în omenie și în cuvântul semenilor săi sunt calități pe care personajul *Haplea* le-a preluat de la creatorul său.

Alte filme ale lui Marin Iorda: *Așa e viața!*, comedia din 1928, în care regăsim un personaj bucureștean *Fanfaronul*, amintind de *Mitică* al lui Caragiale.

În 1941 revine la proiectele sale cinematografice. Lucrează la primul său lungmetraj, *Focuri sub zăpadă*, un film polițist pe un scenariu scris de prietenul său V.I. Popa, cu actorii Irina Răchițeanu, Ștefan Iordănescu, Aurel Rogalschi. Filmul rămâne în stadiul de proiect, ca și următorul, *Cetatea fermecată* din 1945, care pornește de la propriul său text dramatic, basmul *Ocheșel și Bălăior*.

În anul 1929 colegii plasticieni îi organizează o primă expoziție personală de caricaturi (găzduită și prezentată de cunoscutul epigramist Cincinat Pavelescu) și o expoziție de grafică.

După aceea, îl găsim la Brașov unde își descoperă pasiunea pentru teatru și, în consecință, cultivă ar-

tele plastice apropiate scenei: schițe de decor, schițe de costume, butaforie, țesături teatrale. Aici, la Brașov, își deschide o expoziție individuală de caricaturi și tot aici pune bazele unui Teatru pentru copii (1933), cu o trupă de artiști amatori entuziaști. Textele, scrise și puse în scenă de Marin Iorda, sunt, de altfel, primele sale piese scurte tipărite.

La începutul anilor '30, produce, timp de doi ani, la Radiodifuziune, o emisiune săptămânală intitulată *Ora copiilor*, mult așteptată de către ascultători. În 1936 regizorul Victor Bumbești îi cere să revină la Radiodifuziune împreună cu prietenul său V.I. Popa. În anii '40, când șeful serviciului teatral al Radiodifuziunii era poetul Horia Furtună, V.I. Popa alcătuiește și specializează un grup de actori, așa numita *trupa pentru radio*. Realizatorii emisiunii de teatru radiofonic vor să consacre calitatea artistică și, în 1941, solicită mai multor dramaturgi să scrie scenarii pentru microfon, cu secțiuni speciale pentru copii și pentru țărănime. Îl regăsim pe Marin Iorda ca autor de piese pentru copii alături de V.I. Popa și Virgil Stoenescu.

Și-a adunat într-o broșură mai multe piese pentru teatrul radiofonic: *Șezători ostășești* (1940) și *Camaradul Sfârlă* (1940).

Sub patronajul revistei „Dimineața copiilor”, Marin Iorda, V.I. Popa, Victor Bumbești și Sică Alexandrescu dau săptămânal spectacole la sala Teatrului Comedia din București. Participă actorii Miki Atanasiu, Ninetta Gusti, Radu Beligan, Alexandru Giugaru, Maria Voluntaru.

În toamna aceluiași an i se încredințează condu-

cerea revistei „Dimineața copiilor și a tinerimii” (1936-1938) unde își continuă seria benzilor desenate cu personajele sale *Haplea* și *Guguță*. La Expoziția internațională de la Paris din 1937, unde profesorul Dimitrie Gusti prezintă montajul cinematografic *Locuința românească*, alcătuit din diagrame animate semnate de Marin Iorda, guvernul francez îl premiază pe grafician cu Medalia de bronz.

Începând cu 1937, lui Marin Iorda îi apar primele volume: de nuvele și povestiri *Funeralii naționale* (cu accente sarcastice), *Meșterul Strică*, *Haplea la stăpân* (1938) și *Poveștile unchiului meu* (1938). Textul comediei *Haplea la stăpân* este însoțit de didascalii amănunțite privind costumele, decorul și unele indicații de mișcare, care să faciliteze o posibilă montare scenică. Istoricul și criticul literar și de teatru Florin Faifer consideră, cu temei, că lămuririle despre decor, personaje, costume sunt excesiv de minuțioase.

În 1939 îl găsim la conducerea revistei săptămânale „Curentul pentru copii și tineret”. În același an își publică primul roman în imagini despre călătoria fantastică a unui avion construit la Brașov, *De la cal la cal-vapor* (1946).

Ca publicist se remarcă prin multele reportaje, portrete, evocări, cronici dramatice, plastice, cinematografice, tipărite în periodicele: „Brașovul literar și artistic”, „Vremea”, „Adevărul”, „Adevărul literar și artistic”, „Cuvântul liber”, „Dimineața”, „Timpul”, „Curentul”, „Curentul magazin”, „Opinia”, „Înainte”, „Urzica”, „Magazin”, „Curentul” și la revista de artă „Spectacolul”.

Este colaborator și redactor la mai multe publicații pentru copii – pe lângă „Revista copiilor și a tinerimii” (la care a debutat) colaborează la „Dimineața copiilor” (unde a fost și director între 1937 și 1938), la Almanahul „Curentului pentru copii și tineret” (a fost redactor între 1939 și 1941), „Graiul copiilor”, „Prietenul copiilor”, „Papagalul”, „Moș Poveste”⁴.

Ca autor dramatic însă rămâne „aproape insignifiant... virtuțiile omului de teatru trebuie căutate în altă parte” decât în compunerile dramatice care s-au jucat: *O fată din popor*, *10.000.000 – zece milioane* („comedie socială” scrisă împreună cu V.I. Popa), *Cântec de inimă albastră și Stai, că trag!*, cum observă pertinent Florin Faifer⁵.

Imaginea omului de teatru Marin Iorda ar fi incompletă dacă nu am aminti spectacolele regizate în timpul celui de al Doilea Război Mondial și imediat după aceea, până la instalarea sa ca director al Teatrului Național din Iași, în toamna lui 1947.

În toamna anului 1938, Marin Iorda este numit director de scenă la Teatrul *Muncă și Voie Bună*. După modelul italian *Dopo lavoro* și cel german *Kraft durch Freude*, Mihail Ralea, Ministrul muncii în guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea, îl desemnează pe V.I. Popa să întemeieze un teatru, care să aibă drept scop educația și recreerea publicului muncitoresc. La început, teatrul se numește *Muncă și Voie bună*, iar din toamna anului 1941, se renumește *Muncă și Lumină*. La începutul stagiunii 1944-1945 primește numele de *Teatrul Muncitoresc*, sub directoratul lui Al. Ciro, fost actor al Teatrului

Național din București⁶.

În stagiunea 1941-1942, Teatrul condus de V.I. Popa, în direcția de scenă a lui Marin Iorda, reprezintă comedia celor doi autori, intitulată *10.000.000 – zece milioane*, care vrea să fie „o apologie a muncii cinstitute”, cu acțiunea plasată într-un atelier de reparat automobile. Piesa susține ironic ideea de muncă, întrucât eroul, după ce câștigă la loterie, renunță să mai lucreze și se transformă într-un industriaș veritabil. Interpretii rolurilor principale sunt: Sereda Sorbul (fiica lui Mihail Sorbul) și Gh. Damian. Tot aici Marin Iorda montează trei piese din repertoriul destinat copiilor și tineretului: *Iepuroii* de Corneliu Axente, *Împărat de-o zi* de I. Vasiliad și *Barbă-Cot* de actorul Ion Iliescu⁷. Tot la Teatrul Muncă și Lumină, în stagiunea 1942-1943, Iorda semnează regia spectacolului *Moștenirea* de Regnard, în rolurile principale fiind distribuiți Sereda Sorbul, George Iliescu și N. Vulpescu⁸.

Tabloul activității de regizor teatral a lui Marin Iorda ar fi incomplet dacă nu am menționa și spectacolele montate în prima stagiune de după război la Teatrul Muncitoresc, fostul Teatru Muncă și Lumină, tutelat de Oficiul Muncitoresc de Educație și Cultură (tutela funcționează după modelul sovietic). Întâia premieră a acestui teatru este *Vicleniile lui Scapin* de Molière, spectacol jucat cu un prolog și cu „intermedii muzicale”. Marin Iorda i-a distribuit în rolurile principale pe George Iliescu (Argante), George Proca (Scapin) și Haralambie Boroș (Silvestru). Aflăm de la Ioan Massoff că au dansat Florea Capsali, Nitiță Dumitrescu și Mitzura Arghezi!

La sala Sfântul Sava a Teatrului Național din București se reprezintă, la 28 mai 1945, drama *Ești al meu* de Margareth Kennedy (traducere de Mara Galaction), în regia lui Marin Iorda, interpreții rolurilor principale fiind Elena Galaction, Emil Botta, Ana Luca.

În martie 1946 Marin Iorda semnează direcția de scenă la spectacolul *Întâmplări vesele* (alcătuit din trei piese într-un act fiecare, dintre care una, *Moștenitorii* aparține unui tipograf Marin Grigorescu), piesele cu tentă socială fuseseră premiate la Concursul instituit de Oficiul Muncitoresc de Educație și Cultură. Celelalte două premiere care încheie stagiunea sunt: *B.W. 1* de Corneliu Axente, cu un subiect centrat pe o invenție aparținând muncitorilor (Ioan Massoff consideră că piesa conține „câteva tipuri veridice de muncitori”) și comedia în versuri pentru copii *Chiț-chiț* de Ion Pas, prietenul lui Marin Iorda – acesta din urmă este numit, între timp, directorul Teatrului Muncitoresc⁹.

În stagiunea 1946-1947 Marin Iorda este invitat să pună în scenă la Teatrul Mic din București, piesa *Dr. Alice Brönte* de scriitorul maghiar Szomory Deszö, în traducerea lui Isaia Răcăciuni, cu doi actori de excepție în rolurile principale: tragedianul Aurel Ghițescu, plecat de la Iași, și Eugenia Zaharia¹⁰.

În aceeași stagiune 1946-1947 îl regăsim pe Marin Iorda montând la Teatrul Muncitoresc (unde acum este director Iosif Ligetti) piesa *Chiriașul de la etaj* de Jerome K. Jerome (în traducerea Profirei Sadoveanu) cu actorii Catușa Elvas, Florica Sterescu, Sereda Sorbul, George Iliescu.

Este, de altfel, ultima stagiune a Teatrului Muncitoresc, animat de V.I. Popa și de Marin Iorda¹¹. Tot în stagiunea 1946-1947, Marin Iorda este invitat să pună în scenă cunoscuta comedie a prietenului său, *Take, Ianke și Cadâr*, de astă dată, la Teatrul Poporului din București. Printre interpreți se remarcă tânărul actor Gh. Leahu (Ilie), viitorul director al Teatrului Național din Timișoara¹².

Aflăm, tot de la Ioan Massoff, că în plină vară 1947, se constituie o „nouă asociație dramatică”, din care făceau parte Irina Răchițeanu, Emil Botta, Titus Lapteș, Nelly Sterian, George Atanasiu, asociație care se angajează să dea spectacole într-un cinematograful de cartier, de pe strada Romană (Vitan). Comentatorii de teatru regretau că sediul noului teatru e prea departe de centrul capitalei. Ne interesează spectacolul de deschidere cu piesa americană în genul polițist, *Azi între cinci și șase* de John Bradley și mai ales cunoscuta piesă *Năzdrăvanul occidentului* a lui John Millington Synge (în traducerea lui Petru Comarnescu) unde rolurile principale erau interpretate de Irina Răchițeanu, Emil Botta, Titus Lapteș, Ion Ulmeni, în regia lui Marin Iorda. Piesa se reține prin amestecul de poezie și fantastic, de epopee și farsă la adresa vieții irlandeze¹³.

Fidel ideii de teatru pentru copii și tineret, își montează, în stagiunea 1942-1943, la Teatrul Muncă și Lumină, propria piesă într-un act, *Stai, că trag!*. Teatrul Muncă și Lumină manifestă o preocupare specială pentru educația copiilor; un întreg repertoriu pentru copii, pentru stagiunea 1942-1943, susține această idee: *Barbă-Cot* de Ion Iliescu, *Împă-*

rat de o zi și Greierele și furnica de Ion Vasiliad, *Vicleimul* de V. I. Popa. Și, pentru că suntem în război, din repertoriul destinat militarilor și răniților aduce propunerea pieselor sale scurte – *Vin bobocii* și *Halta de ajustare*, puse în scenă alături de alte două sem-nate de V.I. Popa – *Eu tac, tu taci... ea vorbește* și *Can-tonament buclucaș* și piesa lui Mircea Ștefănescu *Secătura mahalalei*¹⁴. Și, tot pentru că suntem în plin război, coordonează ca voluntar o echipă de teatru care dă reprezentații militarilor și răniților. În această acțiune mobilizează mai mulți oameni de teatru și scriitori. Echipa pregătește și câteva spec-tacole destinate copiilor și tineretului.

Întrebat fiind, în 1967, cum s-a împărțit între tea-tru, literatură, film și desen, Marin Iorda mărturisea că trecerea de la o formă de artă la alta s-a produs în folosul activității artistice, că îndeletnicirile sale l-au solicitat în egală măsură, însă a existat una dintre arte care i-a fost mai aproape de suflet – teatrul. În discuția cu cronicarul Carol Isac, Marin Iorda se dez-văluie ca un devotat ofician al teatrului, pe care îl pune mai presus de artele plastice și de literatura profesate în atâția ani de carieră: „aceasta se explică prin prietenia și colaborarea cu marele om de teatru Victor Ion Popa, care a introdus metode noi și îndrăznețe de lucru. [...] Am fost alături de V.I. Popa în munca pe scenă, încă din anii 1924-1925. Peste douăzeci de ani, ne duceam împreună să-l vedem pe Paul Gusty care-și pierduse vederea și care ne pri-mea întotdeauna să stăm de vorbă. Am început tea-trul cu organizarea unor formații de amatori cu care am dat câțiva ani în șir numai spectacole pentru

copii. Îndemnul lui V.I. Popa și al lui G.M. Zamfirescu mi-a dat tăria de a stărui prin munca dârză să înving multe piedici și să rezist eșecurilor...”¹⁵.

În 1942 este numit de Mihail Ralea profesor la Conservatorul Muncitoresc al Ministerului Muncii.

Când Victor Eftimiu, noul director al Teatrului Național din București, în toamna 1944, îl angajează ca prim-director de scenă la Naționalul bucureștean, Marin Iorda este numit și consilier pe probleme ar-tistice în Ministerul Muncii și apoi în Ministerul Arte-lor.

Între 1946-1947 este angajat ca director de scenă și scenograf la Teatrul Muncitoresc I.C. Frimu (fostul Teatru Muncă și Lumină). Aici montează piesele scrise la Brașov, pentru teatrul destinat copiilor, dar și piese noi. Este numit în funcția de director la acest teatru, dar după un an renunță la această funcție și devine director la Naționalul ieșean. Se cuvine aici să intervin cu o informație care să lămurească, în parte, desemnarea lui Marin Iorda ca director la două din cele mai importante instituții teatrale din România – la Iași și la Craiova. Ca om, având convingeri de stânga încă din anii primei tinereți, se simte atașat de soarta celor mărunți și obidiți, convingeri împărtășite, destul de tezig, personajelor din roma-nul *Oameni în cătușe de aur* (1945). Marin Iorda se înscrie în Partidul Comunist în 1945 – nebănuin-du-l de oportunism în această decizie. Numirea în funcții oficiale vine ca o recompensă politică; întâmp-larea fericită face însă ca omul (răsplătit) să fie o valoare reală în viața teatrală românească, un talent plurivalent, dintre cele mai remarcabile în epocă.

În toamna lui 1948, este delegat ca director la Teatrul Național din Craiova, unde anterior i se pusese în scenă piese proprii, localizări și traduceri. Urmărindu-i traseul teatral, îl găsim în 1949 la București, unde-și ceruse transferul. Lucrează într-un ritm deosebit de alert pe mai multe scene, ca regizor, dar și ca scenograf. Montează la Teatrul din Ploiești și din Reșița piese din repertoriul clasic românesc: Alecsandri, Caragiale, Delavrancea. În 1951 este numit prim-direktor de scenă la Teatrul Muncitoresc C.F.R. Giulești, unde montează *Vinovați fără vină* de A.N. Ostrovski, *Plicul* de L. Rebreanu. Se transferă în 1957 la Teatrul Tineretului din capitală, unde rămâne între 1957 și 1961.

În 1965 i se organizează o expoziție retrospectivă, cu ilustrații, desene, caiete-program de sală, afișe, cu schițe de decor, de costum, diagrame din filmul *Haplea*, acuarele, grafică. În stagiunea 1966-1967 este angajat la Teatrul de Stat din Bacău, care îi montează în premieră pe țară, piesa *Cântec de inimă albastră*.

Pe nedrept ignorată de istoricii teatrului românesc, biografia omului de teatru Marin Iorda merită o mai bună cunoaștere și apreciere. Unul dintre motive poate fi activitatea acestuia pe tărâmul cinematografiei românești, pusă în valoare cu onestitate și considerația cuvenită de criticii și istoricii cinematografului. Cu o informație deficitară și o interpretare grăbită, rămâne în umbră ipostaza *omului de teatru*, care, în stagiunea petrecută la Iași ca director de Național, a lăsat în urmă un nume bun și realizări demne de reținut pentru istoria postbelică a

teatrului ieșean.

Două scurte evocări, una – datorată dramaturgului și publicistului Aurel Baranga, cealaltă – aparținând cronicarului Carol Isac se disting prin finețea portretizărilor. În stagiunea 1949-1950, la Teatrul de Stat din Reșița, Marin Iorda montase – cu succes – piesa „pe linie” a lui Aurel Baranga, *Iarbă rea*, prilej pentru tânărul dramaturg să se apropie de esența personalității celui evocat metaforic. Când, în 1971, Marin Iorda va fi omagiat la împlinirea a 70 de ani, Aurel Baranga va spune: „puțini știu că Marin Iorda a fost în toate domeniile și continuă să fie unul din acei ciudați inventatori care lucrează la domiciliu, descoperind misterul bombei atomice într-o cutie de conserve, cu un ac de pălărie și un ferăstrău de traforaj”¹⁶.

Dintr-un alt unghi, cu har portretistic este prinsă esența firii de artist a lui Marin Iorda de Carol Isac: „Asemenea personajului său din film are o acută intuiție a tragicului existenței, dincolo de bravada traiului cotidian. De aceea, într-o anumită măsură, pesemne și pentru că *așa e viața*, Haplea ar putea fi interpretat azi și ca un autoportret”¹⁷. Intuiția tragică a existenței, de care vorbea Carol Isac îl îndeamnă spre gestul mai mult decât tragic al sinuciderii de la data de 23 iunie 1972. Ruperea brutală de lume este precedată de ruperea brutală a peliculei cinematografice. Desprinderea de viață și-ar avea justificarea, așa cum afirmă istoricii cinematografului românesc (Călin Căliman și Dinu I. Necula), în faptul că „printre lupii tineri ce mișunau în studiourile cinematografice, înființate în anii socialismului, nu reușise să rea-

lizeze nici cele câteva sute de metri de desen animat pe care-i izbutise în perioada interbelică”. Încheierea vieții ne face să credem că Marin Iorda pune în anii senectuții mai mult preț pe creația **omului de cinema** decât a **omului de teatru**.

Opera literară

• *Funeralii naționale*, București, 1937; ediția (Noapte de cloroform), prefață de Ion Pas, București, 1969;

- *Meșterul Strică*, București, 1937;
- *Haplea la stăpân*, București, 1938;
- *Poveștile unchiului meu*, București, 1938;
- *Camaradul Sfârlă*, București, 1940;
- *Șezători ostășești*, București, 1940;
- *Guguță în vacanță*, București, 1942;
- *Ucenicul*, București, 1942;
- *Oameni în cătușe de aur*, București, 1945;
- *De la cal la cal-vapor*, București, 1946;
- *Măști de carton*, București, 1947;
- *Un câțel, un purcel și-un băiețel*, București, 1947;
- *Meșterul Strică și alte povestiri*, București, 1973.

Filmografie

• *Haplea*, scurtmetraj de animație, actor și regizor, 1927;

• *Așa e viața*, scurtmetraj, actor, regizor și scenarist, 1928;

• *Focuri sub zăpadă*, lungmetraj neterminat, regizor, 1941;

• *Cetatea fermecată*, lungmetraj neterminat, regizor, 1945.

¹ Vezi informația din „Moldova liberă”, anul IV, nr. 883, Luni, 1 septembrie 1947

² Nicolae Constantin Batzaria – născut la 20 noiembrie 1874, Kruševo, Macedonia, prozator și publicist de origine aromână; director al primului ziar aromânesc editat în România – „Deșteptarea” (1908). După 1920, stabilit în România, a fost senator. Ca publicist pentru copii, este cunoscut sub numele de „Moș Nae”, creatorul faimosului Haplea, din vremea când a redactat revista „Lumea copiilor și a tineretului”. A fost arestat pentru simpatii legionare și a murit pe 28 ianuarie 1952, în lagărul de la Ghencea.

³ Vezi Carol Isac, *Evocări – Marin Iorda, un spirit polivalent*, în „Teatrul”, nr. 7-8, 1979, p. 153.

⁴ Vezi Florin Faifer, *Iorda, Marin* în *Dicționarul general al literaturii române. E / K*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 641.

⁵ *Ibidem*, p. 642.

⁶ Vezi <http://cortina-interbelica.blogspot.ro/2014/04/teatrul-si-voie-buna-munca-html>.

⁷ Vezi Ioan Massoff, *op. cit.*, pp. 98-99.

⁸ *Ibidem*, p. 159.

⁹ *Ibidem*, pp. 335-336.

¹⁰ *Ibidem*, p. 409.

¹¹ *Ibidem*, pp. 418-419.

¹² *Ibidem*, p. 421.

¹³ *Ibidem*, p. 96

¹⁴ *Ibidem*, p. 97.

¹⁵ Carol Isac, *Marin Iorda*, în *Teatrul și viața*, Iași, Editura Junimea, 1978, pp. 59-60.

¹⁶ Apud Mihai Fulger, *Marin Iorda. Pionierul animației românești 2*, (www.istoriafilmului.ro/articol/326/).

¹⁷ Carol Isac, *op. cit.*, p. 60.

Bogdan MANOLACHE

„Nu mă consider actor. E un cuvânt prea nobil...”

Are planuri mari, vrea să ajungă în SUA, nu la spălat vase, ci cu un plan al unei lucrări de doctorat. Deocamdată se mulțumește cu postura de actor la Teatrul bârlădean. Interviu de față, realizat de Lavinia Lazăr, masterandă a Facultății de Teatru de la Universitatea Națională „George Enescu” Iași, se înscrie în proiectul „Daciei literare” de a promova tineri creatori din regiunea Moldovei. („Dacia literară”)

Lavinia Lazăr: Cum a început povestea ta cu teatrul? De ce teatru și nu altceva?

Bogdan Manolache: De ce am vrut să dau la teatru și să fac teatru? Pentru că e singurul univers în care mă (re)găsesc și e singurul lucru care îmi permite să fiu orice, e singurul remediu.

De fapt, trăiești mai multe vieți în una singură...

Da, de ce nu? Poți fi și doctor, poți fi și astronaut și inginer, poți fi orice și asta mi-a plăcut cel mai mult. În afara de asta, sunt și nebun.

Cu nebunia te-ai născut sau ai dobândit-o pe parcurs?

Cred că am mai multă nebunie nativă plus o doză oarecare de normalitate. Nu știu ce am fost într-o

viață anterioară, dar m-am născut cu chestia asta și văd că nu se oprește, se tot duce și mă urmărește; devin din ce în ce mai nebun.

Care crezi că e rolul actorului în univers și mai precis care e rolul tău în lumea asta: în universul general și apoi în microsistemul teatrului?

Prima dată aș vorbi despre artist. Care e rolul artistului? Cred că artistul este un element de tranziție, este un intermediar între univers și oamenii obișnuiți prin care transmite informația. De aici am și teoria mea, care constă în faptul că nu-ți aparține gândul. Îmi place să cred că ele, gândurile, sunt într-un copac, într-o sferă. Prin simpla existență a artistului oamenii au acces la informații – artistul cuplează universul.

O face conștient sau inconștient?

Conștient, conștient o face. De fapt, asta-i și plăcerea pentru că îți dai seama de puterea pe care o are un artist și dacă toată lumea ar realiza lucrul ăsta, artiștii nu ar mai fi „muritori de foame”. (*râde*) Artiștii nu mor de foame, dar este o prejudecată din folclor. E o mare prostie când aud „nu da la teatru că ai să mori de foame, că nu-i de viitor”. Aș încuraja în primul rând copiii să se apuce de teatru, pentru că

ARTISTUL AZI

unii părinți sunt o cauză pierdută din punctul ăsta de vedere.

Crezi în actorul cu diplomă, dar care nu are vreo direcție?

Eu nu cred în diploma de actor. Un actor cu di-

plomă care pune 99% muncă, dar n-are sclipire... nu îl pot considera actor. Eu nu mă consider actor pentru că e un cuvânt prea nobil pentru mine, deocamdată. E foarte ușor să te consideri actor, dar multă lume nu înțelege ce înseamnă asta. Eu încă nu



Înțeleg și vreau să descopăr, sunt într-o continuă cercetare. Este vorba de acel 1% care e cunoscut ca fiind sclipirea de geniu, e talentul pe care nimeni nu-l poate descrie exact. Am văzut oameni care muncesc de 10 ori mai mult ca alții și nu prea i-a ajutat chestia asta.

Artist te simți?

Da, artist mă simt.

Ce sprijin ai primit după terminarea studiilor teatrale?

Am fost ajutat în mod special de distinsa actriță Mihaela Arsenescu Werner, mi-a reamintit de mine și atunci am avut încredere. Mi-am luat un an o pauză, după ce am terminat facultatea și de multe ori ajută o pauză. E drept că poate exista riscul să uiți anumite repere și direcții, dar în cazul meu a fost binevenită.

Ce s-a întâmplat în anul de pauză?

Am scris o piesă de teatru: *Vreau înapoi culorile din vis*. E mai mult un semnal de alarmă.

Te-ai gândit să-ți publici piesa de teatru?

Da, doar că deocamdată mai suferă modificări și poate fi mai bună decât atât. La momentul respectiv nu a fost decât un refugiu pe care l-am avut și de aceea probabil piesa de teatru are și o notă personală, dar în viitorul apropiat mă gândesc să o public.

Te-ai angajat ca actor la Teatrul „Victor Ioan Popa” din Bârlad. Cum te simți acolo? Te regăsești în această postură?

Încep să mă regăsesc din ce în ce mai mult.

Câteva cuvinte despre experiențele tale de acolo. Cum e lucrul cu actorii, cu regizorii?

Să pornim de la trupa de actori a Teatrului din Bârlad. Este o trupă cu o medie de vârstă de 40 de ani și eu sunt printre cei mai tineri, am 25.

Vrei să spui că ai întâmpinat dificultăți din pricina vârstei? Sau că, din contra, ești răsfățatul echipei artistice?

Da și nu. E o plăcere să joc cu ei, sunt unii oameni din trupă care ar putea surprinde publicul din diferite zone ale României. M-am integrat foarte bine de la primul spectacol, i-am simțit foarte primitori. Asta mi se pare cel mai important...

La modul ideal unde te vezi peste câțiva ani?

Nu mă văd în țară, pentru că mai am un an până termin masterul și vreau să mă apuc de doctorat în SUA. Sper să mă stabilesc acolo. Doctoratul presupune o muncă asiduă și, totodată, o provocare. Pentru a-mi aduna materialele simt că trebuie să schimb puțin mentalitatea, dar și aerul cu care am fost obișnuit până acum.

Tocmai din acest motiv s-a declanșat în mine o dorință de a pleca din țară și de a începe o călătorie care va urma să mă schimbe pentru totdeauna. Sunt de părere că orice personaj vine nu doar cu istoria lui, dar și cu o inteligență emoțională. Acest lucru mă face să cred că actorul trebuie să *sufere* de aceeași inteligență, pentru a fi compatibil cu partitura dramatică. Pe scurt, am să încerc să încleștez psihologia cu arta actorului pentru a creea, cred eu, un profil al actorului, și de ce nu,

poate un nou sistem regizoral. Deocamdată, în capul meu sună interesant (*râde*), dar cine știe cum se va sfârși totul... Ceea ce știu sigur este că trebuie încercat. Am să încerc să fac ce am făcut aici, poate mai bine acolo.

Ai întâmpinat dificultăți în crearea rolurilor? Lucrul cu regizorul?

Eu sunt foarte nonconformist când îmi creez rolurile pentru că toată lumea se bazează pe Stanislavski. Nu am o rețetă standard. Cât despre regizori, prefer să vină cu temele de acasă, să aibă 80% din spectacol făcut, altfel apar probleme de comunicare.

Cu ce regizori consideri că ar fi o provocare să joci?

Aș vrea să iau contactul cu cât mai mulți regizori, doar așa te poți descoperi.

Dificultățile sau lucrurile pe care nu le poți uita din perioada repetițiilor? Și, de ce nu, cele amuzante?

Din facultate ar fi experiența spectacolului *Buzunarului cu pâine*. S-a vorbit foarte mult despre actrii din spectacolul ăsta. Spectacolul în cauză a fost motivul pentru care eu m-am decis să iau o pauză de la teatru. Probabil am rămas în mintea unor oameni ca un dușman și nu asta a fost intenția mea. Fiind în an terminal, ceea ce m-a deranjat pe mine a fost faptul că eram puși cu mâna de regizor și asta se întâmplă din anul I. Mă gândeam că în anul al III-lea, noi, studenții, putem să ne facem licența și să colaborăm toți, nu doar regizorul. La colegul meu am observat această delăsare cu care nu am fost de

acord, și de aici a apărut ideea că eu am fițe și fumuri în cap. De asta mă urăște lumea. Când nu sunt de acord cu cineva... devin dușmanul lui și chiar îmi pare rău pentru asta. Dacă aș putea să dau timpul înapoi, eu aș proceda la fel pentru că nu vreau să mă pliez după un anumit tipar, în schimb aș pune altfel problema pentru că îmi pare rău că nu pot să mă mai întorc la oamenii la care am ținut și simt că lumea mă urăște. Asta a fost, deci, una dintre experiențele care m-a marcat.

Momente frumoase am de când lucram cu doamna Werner la spectacolul *Artă*. La un moment dat, știu că nu mă puteam controla deloc și râdeam. Am suficiente crize de răs și o iau razna. Atunci toată lumea ia pauză și devin oaia neagră, am momente în care râd pe scenă și e o descărcare până la urmă.

Cât de important este faptul că te afli pe scenă?

Foarte important.

Cu emoțiile cum stai?

Stau un sfert de oră doar cu mine în cabină înainte de începerea unui spectacol. Emoțiile sunt acolo mereu...

Ana SĂNDULESCU

Când tai zgomotul

Fața nevăzută a rezidenței literare începe timid: cu teama de a dezvălui prea puțin, prea încet.

2 octombrie: Ajunsă de câteva ore în Iași, am ieșit să mă plimb prin curtea muzeului Pogor, în apropiere de anexa Adelei Kogălniceanu, care este și locul unde voi fi cazată toată luna. Anexa cuprinde trei camere unite de un hol în forma unui T, unde am găsit, pe rând, tacâmuri de bucătărie, cafetieră, mașină de spălat, aragaz, frigider și aspirator. Baia e pe stânga și se ramifică în două zone: toaleta și dușul. Cum îmi place mie să zic „strictul necesar, în design minimalist”. Camerele sunt înalte, prea înalte, noaptea tavanul pare un negru nesfârșit. Centrala termică funcționează continuu, cu toate astea, nopțile sunt reci. În timpul zilei e cald și atunci deschid ambele ferestre din camera mea. Prin ele văd pisici jucăușe, melcișori lipiți de ziduri cărămizii și oceanul turcoaz care se întinde paralel cu strada. E o casă stranie, frumoasă, care geme din interior, din pământ.

Iașul are o liniște aparte, pe care nu o mai găsești în alte orașe mari din țară. Retragerea mea aici e simplă. Firea mea e fibră de om puternic, de a treia cezariană. Asta înseamnă că-mi voi petrece

vremea cu oameni sau activități care-mi plac, de care mi-era dor, ca după o anumită vârstă când nu mai ai timp de pierdut făcând lucruri care nu te inspiră. Scrisul și colajele mele literare, discuții cu oameni dragi din Iași pe care îi voi revedea după luni întregi, poate chiar ani. Zilele și serile FILIT. O lungă reclusiune, departe de viața mea din București. Despre cum toate acestea se vor străpunge în colțurile ființei mele. Despre respirația leneșă care mă-ncearcă atunci când sunt departe de casă.

Am cules nucile din curtea Pogor într-o farfurie de plastic pe care am așezat-o în mijlocul mesei de scris. Pe ușile camerelor noastre scrie „Persoanele gazdate sunt rugate ca la plecare să lase cheia de la cameră la gardian (program 16:00-08:00) sau la secretariat (08:00-16:00)”. Gazarea noastră literară e cumva firească. Nu e ușor să trăiești în Casa Scrisului.

În seara de 3 octombrie dormeam în pat ca într-un leagăn. Îmi balansam corpul în tandem cu vântul de afară, în față, în spate, în față, în spate, în timp ce îmi simțeam capul amețit ca după diazepam. Sâni mei erau acoperiți de coaste. De la ori-

REZIDENȚE FILIT PENTRU SCRITORII ROMÂNI

zontală mă vedeam cioturoasă. Din tavan, caloriferul trimitea raze în toate culorile, încălzind camera rece. Pisica mea era doar piele și os... de cât timp stătuse lipită de tavan și de când era la Iași? Caloriferul ciupise din ea, lăsând în urmă o dermatită urâtă. Din când în când, din spațiul gol al paturilor aproape unite se ivea o mână de femeie acoperită

cu bijuterii de epocă, din secolul trecut. Deasupra mea, femeia se mișca ritmic, tăcută și previzibilă, prinsă într-o rutină, dragostea ca un exercițiu mecanic, în timp ce-mi șoptea cum bijuteriile sunt „prietenele” de nădejde ale oricărei femei. Nu reușeam să o surprind, să îi cunosc privirea, să îi ating pomeții, căci în locul feței distingeam doar un cerc



Restaurantul Pogor, loc în care Ana Săndulescu a încercat borșul călugăresc

difuz, din care ieșeau cuvinte stranii într-o limbă elegantă, moartă. Mă descopeream geloasă. Puțin după ora patru jumătate m-am trezit. Transpirația mea trecuse în pijamaua de bumbac, până și fruntea îmi era umedă. Sub și între cele două paturi – aproape unite – nu era nimic. Rămăsesem doar cu o stare febrilă.

Pe 4 octombrie, Valentin a ajuns în Iași, cu ocazia FILIT-ului. Pe 8 octombrie s-a întors la București. Cât timp Valentin a dormit aici, Casa Scrisului s-a numit Casa Cuplului. De când a plecat, mâinile mele sunt iarăși reci.

Cafea de la Starbucks, băută pe iarba verde și curată între Palatul Culturii și mall-ul Palas. Comenzi de meniu vegan de la Mamma Mia și Dopo Poco. Ștrudele cu măr de la simigeria Petru. Plimbări pe pietonala Ștefan cel Mare, de la Casa FILIT (Piața Unirii) la Casa Poeziei (Casa Dosoftei) și înapoi. Casa FILIT e un cort alb, nemărginit, vizitat și populat de minți deosebite, literare. Acolo i-am ascultat pe Ioana Nicolae, Ruxandra Cesereanu și pe Vesna Goldsworthy într-un dialog moderat de Radu Vancu. Vocea alintată, de copil, a Ioanei ponderată de un discurs impecabil, inteligent, despre ultimul ei roman, *Pelinul Negru*. O întâmplare care s-a petrecut acum douăzeci de ani și, iată, care abia acum și-a găsit drumul pe hârtie.

La serile FILIT sălile erau aproape pline și asta mă încuraja. Cel mai mult, întâlnirea cu Mircea Cărtărescu și Olga Tokarczuk. Cea mai

spectaculoasă a fost seara cu Jeff Lindsay și Vlad Tăușance. Trăiam în FILIT ca într-o sectă, prinși în idei grandioase, omagiind cultura. Stăteam cu spatele la societatea care ne dorea superflui. „Dacă cineva vrea să fie liber, conștiința lui ce poate să facă?” ne întreabă Gao Xingjian. Rămășițele FILIT-ului. Un alt titlu potrivit pentru această confesiune. Rămasă cu un soi de bucurie eufonică, îmi umplu corpul de dragoste pentru viață și sunt recunoscătoare că iubesc literatura. La FILIT sunt înconjurată de atâția oameni cărora le pasă.

8 octombrie: Ultima zi de FILIT. O duminică lungă în care a plouat cu licurici mărunți și indeciși, precum în manuscrisul meu, „Scriitorul din Meroruf”. L-am condus pe Valentin la gară. Trăiam într-o contradicție: pe de o parte îmi doream să plece, să rămân singură ca să pot munci aprig – iată, precum o fac acum – pe de altă parte îmi doream să rămână, dintr-un reflex de prezervare a relației. Voiam să se ducă acasă, în apartamentul nostru din București, ca să stea cu cealaltă pisică. Totodată, nu voiam să pierd Casa Cuplului. Am fi putut să lucrăm împreună, fiecare în patul lui, la proiectele lui. Tentația de a nu mă izola. Nevoia acută de a împărtăși totul cu partenerul meu. De a nu păstra nimic doar pentru mine. L-am urcat în tren, mi-am luat rămas-bun și am ieșit din compartiment fără să mă uit în urma mea, în urma lui, în urma trenului. Mă încurajam: „Fii piatră”. Pașii mei de la gară spre Pogor, în dreptul Râpei Galbene, rememoraу începutul relației, un

început presărat de reacții puerile care astăzi nu-și găseau locul în Casa recunoștinței și a iubirii. Cu trei ani în urmă, invocam o ceartă, o ură temporară, pentru a putea să plec sau pentru a-l lăsa să plece unde avea treabă.

9 octombrie: Se aspiră camera alăturată, camera cu numărul doi unde a stat traducătorul Christian (Santacroce), de la care – din cauza unei amnezii abrupte – nu am apucat să-mi iau rămas-bun. În camera trei scrie și doarme Enrique Javier Noguera Valdivieso, traducătorul spaniol care va termina bursa literară – ca și mine – la finalul lunii. Am spălat hainele ieri, pe ale mele și pe ale lui Enrique. Am aranjat hainele pe uscător, simțindu-mă ca într-un flagrant parteneriat domestic.

În zilele următoare, vreau să culeg date despre cenaclurile ieșene: Junimea, OuTopos, Club 8 și Salonul de Literatură. Dacă Radu (Andriescu) ar fi editorul acestui text, m-ar ruga să nu consider Club 8 un cenaclu literar get-beget. Întâlnirile desfășurate de-a lungul timpului la Casa Pogor, în amfiteatrele Facultății de Litere, în Galeriile Pod-Pogor, în Casa Dosoftei (Casa cu arcade) reprezintă un punct de cotitură sau chiar de lansare pentru mulți scriitori români. Văzute ca locuri misterioase, unde timpul pare să încetinească, acestea apar ca niste vortexuri atemporale, în interiorul cărora mințile literare își revarsă idei dintre cele mai diverse, care sunt ulterior contemplate sau disecate fără menajamente de un colectiv aparte, la care se poate accede atunci

când tai zgomotul.

Pe facebook, am redus lista de prieteni – de „Closed Friends” – la zece. Mă cutremur la gândul că șiăștia zece stau în piuneze.

Luăm des prânzul la restaurant Casa Pogor. Azi mi-am comandat un borș călugăresc din legume cu sfeclă roșie. Iar Adela a mâncat o ciorbă-n versuri de văcuță cu tăiței de casă. Măine voi testa supa Dacia Literară și poimăine supa Convorbiri literare.

Henryerium, povestiri în Casa cu arcade, crește de la o zi la alta, în lumina noilor comentarii și interpretări. Zilele trecute am pregătit niște întrebări pertinente, moderne despre toate acestea, urmând să văd care dintre scriitorii și criticii stabiliți în Iași vor răspunde anchetei. Știam că odată deschisă poarta nostalgiilor aș fi avut acces la niște amintiri minunate.

Trebuia în primul rând să-mi combat nesiguranta și să pun întrebări chirurgicale care să taie ceața în care erau învăluite toate aceste fragmente uitate. Cu fiecare pas făcut în direcția proiectului, cu fiecare interviu luat, cu fiecare discuție purtată mi se confirmă că lucrez la restaurarea unui segment de istorie literară la Iași.

Despre OuTopos: cum grecii au două înțelesuri pentru cuvântul utopie. Eu-topos sau eutopia (loc bun) și ou-topos sau outopia (fără loc). Tinerii OuTopiști s-au considerat niciunde. Ei au creat locul care nu poate exista și au fugit de locul în care nu se întâmplă nimic.

Nesiguranța domină fiecare paragraf, ca și cum artistul ar merge pe o ață subțire. Cred că fac o eroare să analizez atât de mult. Cred că ar trebui să las Henyerium-ul liber, să își spună singur propria poveste. Eu sunt doar un mesager. Nimic mai mult. Atât timp cât nu mă opresc din scris, totul va fi bine. Simt asta, știu asta. Trebuie să astup vocea rea. Vocea publică ce minimizează efortul, talentul sau priceperea celorlalți. Vocea care nu s-ar gândi că un om e recunoscut pentru proiectele și eforturile sale de până atunci, ci mai degrabă s-ar gândi că trebuie să fie ceva acolo, mult mai ușor, mai facil, pentru care acel om a primit un premiu, o bursă, o recunoaștere sau o promovare. Este o voce malignă care îi determină pe cei judecați să nu-și găsească locul și să se simtă stingheri. E foarte greu să astupi vocea care vrea ca Adela să dea rateu, vocea care vrea ca Adela să fie insignifiantă.

Am aflat de la Cătălin (Ștefan) că Adela Kogălniceanu a murit violent. Nu vreau să cunosc detaliile, căci altfel nu aș putea să mai stau aici. Cum ieși din curtea Muzeului Pogor, faci stânga, mergi spre Casa Gane, la capătul străzii, încă o dată stânga, a doua casă e cea a Adelei. Unde locuiesc acum e doar o anexă care-i poartă numele. Încerc să mă păcălesc. Mai bine să întreb cum și-au petrecut sihăstria ceilalți rezidenți? În fiecare zi vorbesc cu trandafirul lui Manasia. Împărtășesc o senzație, trăiesc o senzație. Cineva bate la ușă. Adela vrea să mergem la masa de prânz. Îmi spune că o ciorbă pe

zi ajută, că doar una face silueta frumoasă, cea de legume. Îmi spune să nu mâncăm mai mult de atât ca să nu veștejim. Îmi tremură mâinile, deși nu am băut cafea. Respirația mea stă-n expectativă, ca o burtă de femeie însărcinată. Inima ca o broșă de diamant împovărată de perle. Doar nu am să vorbesc cu Adela despre asta. E totul doar o senzație, doar un truc.

Fața nevăzută a rezidenței literare se termină abrupt: cu teama de a fi dezvăluit prea mult, prea repede. De asta nu-mi voi mai petrece serile cu Adela.

Am cunoscut-o, a fost o tânără încântătoare.

Ana SĂNDULESCU *a beneficiat de o rezidență FILIT pentru scriitorii români, acordată de Muzeul Național al Literaturii Române Iași (2017)*

Alexandru VAKULOVSKI

Drumuri prin Iași

Caii

Cred că pentru prima oară am trecut prin Iași în 1995. A fost și prima oară când am intrat în România, în drum spre mare. De câțiva ani se vorbea deschis în Basarabia de România, până în 1989 a fost o temă interzisă, ca și foametea organizată din '46-'47. Nu îmi amintesc mare lucru din acea traversare, dar țin minte încercătura pe care o simțeam. Iași, România – existau. Probabil pentru un român născut în România e foarte greu să înțeleagă aceste sentimente. Din cauza asta de multe ori basarabienii sunt văzuți ca rămași în urmă. Într-un fel și suntem.

Rămași din 1945, când s-a închis granița. În Basarabia, până la un moment dat, chiar și clasicii moldoveni au fost interziși. Imaginați-vă o literatură fără Alecsandri, fără Creangă, fără Eminescu. Fără grafie latină. Cu o istorie ciuntită. Cu o identitate inventată. Cu un jandarm român crud, inuman, plasat acolo de propaganda comunistă. Știu că e greu, până și celor născuți după 1989 în Moldova li-e greu să-și imagineze asta. Din păcate unii basarabeni încă au rămas acolo. Unii în poziții foarte înalte. Deși mi-e silă, trebuie să spun: acum, în 2017, avem un președinte care spune că în Moldova nu se vorbește româna, ci „moldovneasca”. El neagă Isto-

ria Românilor învățată în școală și vrea o istorie a Moldovei în variantă stalinistă. Există și un dicționar moldo-român. În momentul scrierii textului de față, în Constituția Moldovei încă mai există articolul 13, în care se spune că în Moldova se vorbește „limba moldovenească”. Sunt lucruri absurde cu care trebuie să trăim.

Acesta este contextul în care am trecut pentru prima oară granița. Cu ochii lipiți de geam am văzut câmpuri verzi cu mulți cai priponiți să pască. În Moldova văzusem doar cai la căruțe. Caii kolhozului, atât.

Cai ai oamenilor, pe câmp, da, asta m-a impresionat și mi-a rămas în minte. Mai târziu aveau să mă impresioneze și turmele imense de oi. Bine, puteți să râdeți: da, noi, basarabienii, suntem românii ăia care rămân cu gura căscată când văd oi și cai. Pentru că ei n-au așa ceva. Pentru că ei și-au dat oile, caprele, caii - kolhozului și unii au plecat „la muncă” în Siberia. Lor de-abia acum li se mai întoarce câte-o oaie.

Gara studentului basa

Următoarea dată când am ajuns în România a fost în '97, când m-am transferat cu studiile de la

Universitatea de Stat din Moldova la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. Transferat e mult spus, deși tehnic așa se numea. Pentru că nu îmi continuam studiile, nu le luam nici de la zero, ci de sub zero. De la anul pregătitor. Asta deși părinții mei erau profesori de română, deși în familie se vorbea doar româna, deși în tot Antoneștiul se vorbea de asemenea doar româna. Dar eu ar fi trebuit să știu mai bine, nu întâmplător literatura română ni i-a dat pe Caragiale, Urmuz și Ionesco. În fine, pe lângă cursurile plictisitoare (nu ai cum să nu te plictisești de o materie pe care o înveți a treia oară) m-am bucurat totuși că ne-a fost profesor Leon Bakonski, un om deosebit, de la care ai ce învăța oricând.

Am venit în România împreună, toți studenții basarabeni. Drumurile au început să ni se despartă în Iași. Chiar din gară, studenții veniți la universitățile din Iași au fost întâmpinați de profesori, care aveau să-i ducă la cămine. M-am gândit că astfel vom fi întâmpinați și noi, cei de la Cluj. Nici vorbă. Ospitalitatea moldovenească a rămas la Iași. La Cluj nu ne aștepta nimeni nici în gară, nici la cămine. Am avut noroc de un prieten de la Drept, absolvent de liceu în Târgu Frumos. El s-a gândit să căutăm camerele de basarabeni și să-i rugăm să ne lase la ei cât ne rezolvăm cazarea.

Au urmat mulți ani în care am văzut Iașul doar trecând prin gara auto și cea feroviară. Cerșetori, câini vagabonzi, câteva ore prin crâșmele de prin preajmă, care sunt la fel în toate gărilor.

Doar monumentele de pe drum, casele și parcul îmi spuneau că Iașul poate fi altfel. Apoi, când am rămas o noapte la fratele unui coleg de cămin din Iași, am văzut că nu știu absolut nimic despre acest oraș.

Ieșeni la Sighișoara

Cam când plecasem din Chișinău, Nichita Danilov venise ca atașat cultural la Ambasada României din Moldova. Îi citisem poezia și prima sa carte de proză, *Nevasta lui Hans*. Desigur că îl admiram. L-am văzut la câteva evenimente literare atunci, dar mi se părea aiurea să mă apropiez de el, pentru că de multe ori așa fac oamenii care vor să se bage în seamă. Nichita și Cristina Danilov aduceau ceva din aerul Iașilor la Chișinău. Asta se simțea chiar și la Ambasada României, acolo unde ani la rând a existat un imens rând, de sute de oameni zilnic care voiau să-și recapete cetățenia sau să obțină viză pentru România. Scriitorii, oamenii de cultură – aveau un aliat prin Nichita Danilov. După ce a plecat nu a fost nimeni care să-l schimbe. E de înțeles, pe undeva, e clar că nu-l poți schimba pe Nichita. În 2003 și Cristina Danilov (cu numele de autor Cârstea), împreună cu Adam J.Sorkin și Sean Cotter au editat la Cartier o excelentă antologie de poezie basarabească tradusă în engleză – *Singular Destinies. Contemporary Poets of Bessarabia*. M-am bucurat că am fost printre cei 43 de poeți traduși.

Nu poți să spui Iași și să nu te gândești la scriitori. Din cauza asta am pomenit de familia Danilov.

REZIDENȚE FILIT PENTRU SCRITORII ROMÂNI

Prin 2000 am fost invitat la Festivalul de Poezie de la Sighișoara, unde i-am văzut pentru prima oară pe o parte din grupul Club 8: O. Nimigean, Michael Astner, Dan Lungu, Radu Andriescu, Constantin Acosmei și Dan Sociu. Poate că nu au fost chiar în componența asta, dar așa mi-au rămas în cap. A fost grupul cel mai prietenos de la Sighișoara. Multe

povești și literatură. Doar la spectacol s-ar fi putut „bate” acolo cu extravagantul Gheorghe Iova. De atunci drumurile ni s-au întretăiat de mai multe ori și mă bucur. Doar cu Dan Sociu am reușit să mă cert o dată, dar să zicem că el e mai tânăr și e din Botoșani.



Gara Iași, spațiu de tranzit și întâlnire pentru Alexandru Vakulovski

Tata la Iași

Tata a reușit să descopere Iașul înaintea mea. A fost la niște cursuri la care au participat profesorii de română din Moldova și profesori universitari din Europa. S-a întors mai bucuros, liniștit. O liniște care a durat pentru el mai mult. Tata era din „generația șaptezecistă” din Moldova, din care fac parte Leo Butnaru, Vasile Romanciuc, Nicolae Dabija. Un lucru ciudat, pentru că la aceiași ani scriitorii din România sunt optzeciști. Când era student, tata a vrut să publice o carte de proză scurtă. Totul a fost bine și frumos, cartea a fost acceptată, apoi, pentru lămurirea unor detalii, a fost chemat de un cenzor. Dacă voia să-i fie publicat volumul, tata trebuia să scrie încă două proze: una despre kolhozuri, alta despre partid. După acest incident, s-a întors în Antonești și deși a mai publicat prin reviste, tata nu și-a mai văzut vreo carte publicată în timpul vieții (cu excepția unui samizdat). De acolo a rămas cu un fel de tristețe, foarte aproape de depresie, chiar dacă lumea îl știa ca pe un om plin de umor. Tristețea, după cum spuneam, i s-a șters după vizita la Iași. Ne-a povestit multe despre oraș, despre universitate, despre profesori, despre colegii lui. Jesus, un spaniol căruia i-a fost schimbat numele când era să moară, un neamț, cu care prietenul său, austriacul Leopold, nu se saluta. Cu Leopold povestea a durat mult, încă mai durează. Cu el tata am înțeles că vorbea pe lângă teme literare și lingvistice, despre vinuri și cafea. De atunci Leopold îi trimite tatălui meu

cafea, ciocolată, agende. De Paști și de Crăciun.

Tata a murit la 56 de ani, dar Leopold a continuat să-i trimită colete. Mama i-a scris în română și rusă despre asta, dar el a trimis în continuare. I-am scris apoi și în germană, că poate că n-a înțeles de la mama. Dar el a înțeles și nu s-a oprit. Ce să facem? Îi trimitem și noi cărțile noastre, că e prietenul tatălui, iar el ne surprinde cu soiuri selecte de cafea.

Tot în perioada în care a fost la Iași, tata a vizitat mai multe mănăstiri, de unde a adus vreo două icoane. Una e cu Ștefan cel Mare, de la Putna. De cărți nu mai spun, nu știu cum le-a cărat pe toate. O parte dintre ele erau de dimensiuni foarte mici, slăbiciunea lui.

FILIT

Dacă în secolul XIX, când spuneai Iași te gândeai la Junimea, acum, în 2017, te gândești la FILIT. FILIT-ul este cel mai mare festival literar din România, asta o spun scriitorii români, cei străini, dar și organizatorii altor festivaluri literare din țară. Este, probabil, unul dintre cele mai îndrăznețe proiecte literare din Europa de Est. Se poate compara ușor cu alte mari festivaluri literare din întreaga lume. Prozatori, poeți, traducători din toată lumea se adună pentru o săptămână la Iași pentru a transforma orașul într-o extraordinară poveste. Deși FILIT-ul nu este organizat de o echipă numeroasă, după cum te-ai aștepta, efectul lui rămâne pentru un an întreg, când vine următorul FILIT.

La un moment dat, în România au început să vină multe trupe străine. Reproșul spectatorilor era că trupele străine ajung în România doar când nu mai sunt în vogă, când cariera lor a luat-o în jos. Nu e deloc același lucru cu invitații FILIT. Laureții ai premiului Nobel, scriitori bine cotați în țările lor, dar și majoritatea scriitorilor români sunt prezenți în Iași la FILIT.

Am avut și eu plăcerea să fiu invitat FILIT în 2014. Răcit cobză, din cauza adrenalinei, am reușit să-mi ignor boala, m-am simțit foarte bine. Mi-a plăcut și faptul că FILIT-ul se extinde, astfel, pe lângă o întâlnire în Iași, alături de Caius Dobrescu, am avut și alta, în Focșani, alături de Marius Daniel Popescu și Ioan Holban. Sper că Lucian Dan Teodorovici, Dan Lungu, Florin Lăzărescu vor reuși cândva să treacă Prutul cu FILIT-ul, până la Chișinău. Pentru că FILIT-ul este în același timp literatură, dar și istorie literară.

Atunci am descoperit Casa Dosoftei, plină de poezie contemporană, un centru foarte elegant, prin care au pășit clasicii literaturii române, dar în care plimbându-te dai nas în nas cu Gheorghe Gospodinov, Sean Cotter, Herta Müller, David Lodge, Norman Manea sau Guillermo Arriaga. Seara, poți sta la o bere cu Steinar Lone, ca mai apoi, întâlnindu-te cu el în Berlin, să povestești despre Iași.

Atunci, în 2014, l-am văzut pentru ultima oară pe Alexandru Vlad. Îți țin minte râsul, ochii care zâmbeau. Așa mi-a rămas în amintire.

Iarși Gara, cenaclul Ciurchi

În ultimii ani am circulat destul de mult cu trenul Iași – Timișoara, cu care circulasem spre Cluj și în anii studenției. Deși încă mai e poreclit „trenul foamei”, după FILIT parcă nu-ți mai vine să-i spui așa. Mai ales că între microbuzul care ne aduce la Iași și trenul care ne duce mai departe, spre Timișoara, avem câteva ore așteptate încă din Chișinău, cu câțiva prieteni buni.

Ne întâlnim în aceleași crâșme de gară. Dar oricum ar fi gara (acum mi se pare mult mai plăcută, mai prezentabilă), când îi vezi apropiindu-se de tine pe Constantin Acosmei, Lia Gociu, mai tinerii Matei Hutopilă și Ștefan Ivas – înțelegi că nu era prost deloc cel care a spus că omul sfințește locul. L-am prins la aceste întâlniri și pe Ovidiu Nimigean, care revenea în Iași din Paris. Inevitabil, chiar dacă uneori avem puțin timp, discuțiile ajung la literatură. Ușor-ușor se conturează un cenaclu, căruia i-am zis Ciurchi, de la strada pe care stau Costică și Lia. O parte dintre ieșeni au ajuns deja și la cenaclul Republica, pe care îl organizăm la Chișinău, atmosfera este molipsitoare. Acum știm că Iașul nu e doar gara, dar, de ce să mint, la gară e bine cu astfel de oameni. Cred că încă mult timp va funcționa cenaclul Ciurchi, pentru care vrem să ajungem la Iași, chiar dacă nu ne e întotdeauna în drum.

Iașul în afara FILIT-ului

Acum sunt într-o rezidență FILIT, la Muzeul

Național al Literaturii Române Iași, Casa Pogor. În 2014, citisem la FILIT un fragment din romanul la care lucrez. Din lipsă de timp, nu am reușit să avansez prea mult. Sper că după ce voi pleca din rezidență romanul va fi aproape de finalizare, asta contează. De redactat poți oriunde.

Acum pot descoperi Iașul în complexitatea lui. Pe de o parte e muzeul, unde locuiesc, pe de alta sunt cartierele, parcurile, bisericile, magazinele, localurile, oamenii cu obiceiurile lor. În drum spre supermarket descopăr și vile noi învecinate cu ruine. Cred că nici Iașului nu i-ar strica niște oameni care să pună mai mult preț pe ce deja au.

E plăcut să ies la țigară și cafea în aceeași curte unde îi pot întâlni pe Lucian Dan Teodorovici, Florin Lăzărescu, Iulian Pruteanu. Cățelușa roșcată, Charlotte, deși încă mă mai latră, parcă mai tare aduce a „bună ziua”, decât a amenințare. Deși e noiembrie, e plin de Vaca Domnului prin frunze. Mi-s dragi și ciorile, căutând nuci, gaițele care înghit ghinde, porumbeii veniți la muzeu, vrăbiuțele care beau apă din frunze și scormonesc.

Vinerea îi pot întâlni pe cei de la club 8, după ce Costică și Mick joacă ping-pong, apoi stăm cu toții la povești. I-am prins pe Costică și Radu Andriescu scriind, Costică în carnețele, Radu direct pe telefon. Mariana Codruț ne-a povestit despre un bătrân care vinde cărți plimbându-se prin oraș, am aflat și că Radu Părpăuță stă în Tomești, alt Tomești decât cel din buletinul meu românesc și al lui Moni.

Carte de Onoare

În hol, Corpul D, anexa A.K., este o Carte de Onoare a Muzeului Național al Literaturii Române Iași. Paginile ei conțin mulțumiri, desene, poezii. Ar trebui să scriu ceva la plecare.

Cum să cuprindă câteva cuvinte mulțumiri pentru oamenii de la Muzeu, pentru Costică și Lia, care ne-au arătat cele mai frumoase locuri ale Iașilor, recunoștința pentru prietenii ieșeni?

Muzeul Național al Literaturii Române din Iași nu e o instituție moartă, cum sunt o bună parte a muzeelor. Aici se muncește, se creează, ai impresia că oamenii nu dorm. E o senzație ciudată când ieși în pragul căsuței și vezi clase de elevi venind la muzeu. Pentru că stai în partea cealaltă, ești din muzeu, dar viu. Mulțumesc pentru această senzație.

Cioara mea, naratoare a romanului la care lucrez, cu siguranță va trece prin Iași. Poate prin Bojdeucă, poate chiar la FILIT. Și eu voi reveni, pentru că Iașul a devenit și al meu.

Alexandru VAKULOVSKI a beneficiat de o rezidență FILIT pentru scriitorii români, acordată de Muzeul Național al Literaturii Române Iași (2017)

Emina CĂPĂLNĂȘAN

Să mâncăm... corect!

Înainte de a ne împotrivi cuvintelor străine intrate în limbă, băgate sau nu în seamă de dicționare, trebuie să ne punem simpla întrebare: *De ce ar fi utile elementele mult hulite?* Desigur că unui cuvânt de tipul *chewing-gum*, prezent în multe scripturi (DN, DEX, DOOM), însă cu o participare slabă în limba română actuală și chiar în discursul curios al tinerilor cool și iubitori de romgleză, nu i se găsesc justificări. E prea lung, prea străin, prea oficial. Considerăm că, sub un ton diferit trebuie să apară comentate cuvinte de tipul: *bain-marie*, *hotdog*, *pizza*, *shawarma*, *sandvici*, *crenvurst* sau *croasant*, unele adaptate grafic, altele – nu. Nu deschidem o pagină dezbaterilor care se pot contura în jurul ideii de inconsecvență, ci răspundem simplu: unele sunt mai vechi, mai frecvente, trecând deja de intermediara nevoie de acomodare, altele sunt noi, cu un caracter local sau aparținând unui anumit sector comunicațional, fidele, deci, originii.

Franțuzescul *bain-marie* care înseamnă: „fel de a fierbe ori de a coace ușor un aliment, un corp, conștând în a plasa recipientul în care este conținut în apa ce se încălzește direct.” (www.dexonline.ro, sursa: MDN '00), înseamnă în traducere „baia Mariei”. Din cauza necunoașterii sau a nerecunoașterii



Emina Căpălășan
într-una din „investigațiile” ei lingvistice

cuvântului francezesc *bain* din structura *bain-marie* sau din pricina ușurinței cu care un vorbitor face analogii, deducții și noi reguli, *bain* devine *belle* „*frumoasa*”. E mai „logic” și mai pedant să vorbim de o Marie frumoasă decât de o baie a vreunui personaj. E doar o situație simpatică de etimologie populară, în care logica spontană și neșlefuită câștigă bătălia cu explicațiile de ordin traductologic. Este esențial ca înainte de a folosi un cuvânt dintr-o altă cultură să se cunoască limba din care se produce transferul, altfel se vor produce confuzii în limba-țintă. La rândul ei, limba-țintă, limba română, trebuie stăpânită foarte bine, pentru a-i putea găsi un echivalent inteligent cuvântului din limba-sursă. Și atunci nu e mai *facil* să luăm cuvântul străin, să-l înțelegem, să-l folosim cu discernământ, lăsându-l liber prin limbă până se hotărăște să devină statornic, să-și formeze paradigme și să-și câștige locul în dicționar? În plus, unele cuvinte noi și străine au avantajul de a numi niște realități inexistente la noi la un moment dat. Poate fi cazul cuvintelor *hotdog*, *pizza* și *shawarma* (absent din dicționare, dar extrem de prezent în realitatea imediată a fanilor *fast-food*). Oricât de puritani am fi, e greu să ne dresăm auzul întru obișnuirea cu variante de felul: *câine cald* (vezi limba spaniolă) sau chiar *crenvurst în corn*. De la curios, la amuzant și până la... o altă întrebare: *crenvurst*, *crenvurșt* sau *cremvurst*? Dovezi ale faptului că *hotdog* a devenit al nostru sunt formele *hotdogul* și *hotdogi*. Așadar, se comportă asemenea oricărui cuvânt bine știut deja – are formă articulată și are

plural. Acest aspect cheamă la raport o altă chestiune.

Potrivit *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, **ediția a II-a**, finalul unui împrumut determină prezența/absența cratimei în/din formele articulate HOTĂRÂT.

Așadar, *articolul hotărât* se leagă **cu cratimă** în cazul împrumuturilor a căror finală prezintă **deosebiri** între scriere și pronunțare: *bleu-ul*, *bridge-ul*, *cowboy-ul*, *dandy-ul*, *hippy-ul*, *lobby-ul*, *party-ul*, *playboy-ul*, *show-ul*, *site-ul*, *speech-ul*, *spray-ul*, *talk-show-ul*, *whisky-ul* etc.

Articolul hotărât se atașează (**fără a utiliza cratima**) în cazul împrumuturilor care au ca finală o literă din alfabetul limbii române (**pronunțată ca în limba română**): *advertisingul*, *bestsellerul*, *blufful*, *boomul*, *break¹ul²*, *brokerul*, *clickul*, *feedbackul*, *hackerul*, *homelessul*, *hotdogul*, *jobul*, *lookul*, *trendul*, *weekendul*, *westernul* etc.

Păstrându-se același criteriu de diferențiere, există două modalități de formare a pluralului:

1. desinența se leagă **prin cratimă**: *dandy-i*, *hippy-i*, *party-uri*, *show-uri*, *speech-uri*, *talk-show-uri* etc.

2. desinența se leagă **direct**: *brokeri*, *hackeri*, **hotdogi**, *joburi*, *trenduri*, *weekenduri*, *westernuri* etc.

Având în vedere cele două modele de articulare și, respectiv, de formare a pluralului, sunt incorecte formele: *hotdog-ul* (www.adevarul.ro), *hot-dog-ului* (*ibidem*), *hot dog-ilor* (m.doctorulzilei.ro).

Pizza și-a creat și ea plural: *pizze*, asemenea mul-

tor feminine românești (terminate la plural în *-e*). Contextul: *Două *pizza, vă rog.* este greșit, nefiind marcat acordul formal și firesc.

Shawarma este tot un cuvânt străin, străin însă și dicționarilor. Deși frecvent folosit, este instabil ca formă, circulând sub diverse forme, asemenea preparatului pe care îl desemnează. Peisajul lingvistic urban înregistrează varietăți de felul: *shawarma, shaorma, șaorma*, observându-se astfel circulația simultană a trei stadii de evoluție: varianta fidelă limbii de origine, varianta hibridă, parțial adaptată, și varianta total adaptată. Nu ar fi deloc greu să ne imaginăm un plural, pornind de la cea de-a treia posibilitate de actualizare a realității culinare: *o șaorma, două șaorme*.

Într-o cu totul altă cheie trebuie judecate cuvintele *sandvici, crenvurst și croasant*, cuvinte adaptate, integrate sistemului românesc de scriere și pronunțare, sistem în general simplu, în care notăm ce auzim și pronunțăm ce vedem. De-ar fi lucrurile chiar atât de simple! Și de-am auzi toți... la fel! *Sandvici*, cu varianta *sendviș*, datorită mărinimiei dicționarilor normative, e un cuvânt vechi în limbă (vezi www.dexonline.ro, sursa: DLRLC), dar în continuare năstrușnic, provocând probleme și născând întrebări în mințile românilor. Cum e corect: *senviș, sanviș, sanvici, sandvici*? Să nu mai vorbim de dilema întreținută de dificultatea de a face pluralul. Singurele variante corecte sunt: *sandvici și sendviș*; prin urmare, variantele de plural sunt într-o perfectă armonie cu acestea: *sandviciuri, sendvișuri*.

Crenvurst și croasant sunt și ele cuvinte interesante pentru cei care pun sub lupă discursul grăbit al clienților sau al celor din spatele tejghelei. Când nu știm *exact* cum se pronunță un cuvânt, trebuie să-i căutăm numele de botez și originea. *Crenvurst* provine din germană (*Krenwürstchen*), unde alăturarea *st* nu se pronunță [*st*], cum s-ar grăbi unii să opereze analogii. Așadar, o simplă trecere prin filtrul principiului fonologic face ca varianta românească să fie *crenvurst*, nu *crenvurșt*. *Șt*-ul se găsește în forma de plural, unde se vede aplicată transformarea fonetică *st* → *șt(i)* (ca în *albastru – albaștri*).

Croasant e și el masculin, primind un *-i* în urma trecerii la plural: *un croasant – doi croasanți*.

Mâncatul *corect* este compatibil și cu ceva la desert, desigur: un eclair sau, poate, două... *ecleruri*, nu **eclere* sau, eventual, un *croasant cu gem de caise* (accentul marcat e pentru bănățeni).

Bibliografie

***, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.

¹ *k* se pronunță la fel ca în limba română: *kilogram, kil, kilocalorie* etc.

² *break*₁ „automobil”; *break*₂ „(la tenis) câștigat pe serviciul adversarului”.

Alexandru CANTEMIR

Ziua Culturii Naționale

Muzeul Național al Literaturii Române Iași a sărbătorit Ziua Culturii Naționale la muzeele „Mihai Eminescu” și „Vasile Pogor”, deschise special luni, 15 ianuarie 2018. Astfel, la Muzeul „Mihai Eminescu” s-a desfășurat evenimentul „Cum l-am cunoscut pe Eminescu”, cu poetul Emil Brumaru ca invitat special. Întâlnirea a fost moderată de criticul Bogdan Crețu. În deschidere a avut loc vernisajul expoziției *Veronica... „dulcea mea doamnă”* (curator: Liviu Apetroaie). Expoziția a ilustrat personalitatea Veronicăi Micle prin obiecte ce i-au aparținut (broșa primită cadou de la Ștefan Micle, realizată dintr-o monedă, poșeta folosită la întâlnirile mondene etc.), fotografii de familie, cărți.

La Muzeul „Vasile Pogor” a avut loc vernisajul

expoziției *Iași, capitală de război*, în prezentarea Suzanei Bodale, din partea Arhivelor Naționale Iași. În continuare, a conferențiat dr. Sorin Iftimi pe tema *Iași, capitală de război (1916-1918)*.

La Muzeul Brăilei „Carol I”, cu același prilej, a fost vernisată expoziția „Lirica eminesciană ilustrată de Leonard Salmen” (curator: Corina M. Irimiță), care a oferit publicului brăilean posibilitatea de a admira frumoasele ilustrații, însoțite de versuri, realizate de graficianul polonez Leonard Salmen după opera lui Mihai Eminescu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, ilustrații care se găsesc în patrimoniul Muzeului Național al Literaturii Române Iași. Din partea Muzeului Brăilei a vorbit Zamfir Bălan, director adjunct.



Vernisaj – Muzeul Brăilei „Carol I”

Anca POPA

Mica Unire la MNLR Iași

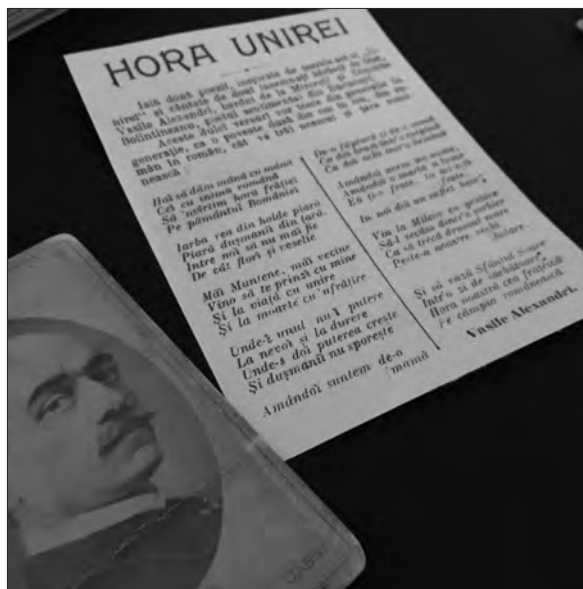
Muzeul Național al Literaturii Române Iași a organizat, în perioada 24-31 ianuarie 2018, la Muzeul „Vasile Pogor”, o expoziție aniversară, intitulată „24 Ianuarie 1859: Mica Unire”, axată pe receptarea lui Alexandru Ioan Cuza în perioadă, dar și după 1859.

Vizitatorii au putut admira portrete oficiale ale Domnitorului Miciei Uniri și ale Doamnei Elena Cuza, cărți, pagini din presa vremii, fotografii, medalii aniversare, la care s-au adăugat călimara de birou din marmură albă și piese de mobilier, obiecte de patrimoniu care au aparținut lui Mihail Kogălniceanu, unul dintre artizanii dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza și principal susținător al modernizării de după Mica Unire.

Curatorii expoziției au fost Corina M. Irimiță, Iulian Pruteanu și Oana Melinte.

De asemenea, pentru a marca sărbătoarea națională 24 ianuarie, Muzeul Național al Literaturii Române Iași a deschis special cinci muzee: Muzeul „Vasile Alecsandri” de la Mircești, Muzeul „Vasile Pogor”, Muzeul „Mihai Eminescu”, Muzeul „Sf. Ierarh Dosoftei – Mitropolitul” și Colecția „Istoria teatrului românesc”. Muzeele au putut fi vizitate în intervalul orar 10:00-17:00.

Joi, 25 ianuarie 2018, la Muzeul „Vasile Pogor”, prof.univ.dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” Iași, cunoscut istoric al teoriei relațiilor internaționale, a susținut, în prezența unui public numeros, o conferință pe tema Miciei Uniri.



Mihai LEONTE

N. Gane. 180

Muzeul Național al Literaturii Române Iași a organizat, în perioada 1-25 februarie 2018, la Muzeul „Vasile Pogor” expoziția aniversară *N. Gane. 180*.

La 1 februarie 2018 s-au împlinit 180 de ani de la nașterea, în orașul Fălticeni, a lui Nicolae Gane, scriitor, om politic, membru al Academiei Române și primar al Iașului în 5 legislaturi. A avut o intensă activitate intelectuală și culturală, ce a însemnat și inaugurarea Teatrului Național Iași în anul 1896. Nicolae Gane s-a remarcat pe plan administrativ prin soluționarea, în premieră, a problemelor legate de furnizarea apei potabile, modernizarea rețelei stradale prin asfaltare și întreținere. S-a preocupat de problemele de iluminat ale orașului Iași și a inaugurat Uzina Electrică Comunală în anul 1899.

Expoziția s-a axat pe trei coordonate ce au evidențiat personalitatea lui N. Gane: omul politic, junimistul și scriitorul. Au fost expuse documente din perioada în care a ocupat funcția de primar al Iașului, pagini de corespondență, fotografii, reviste, volume, lucrări de artă plastică, precum și obiecte care i-au aparținut.

Curatorii expoziției au fost Corina M. Irimiță, Iulian Pruteanu și Oana Melinte.



Iulian OLTEANU

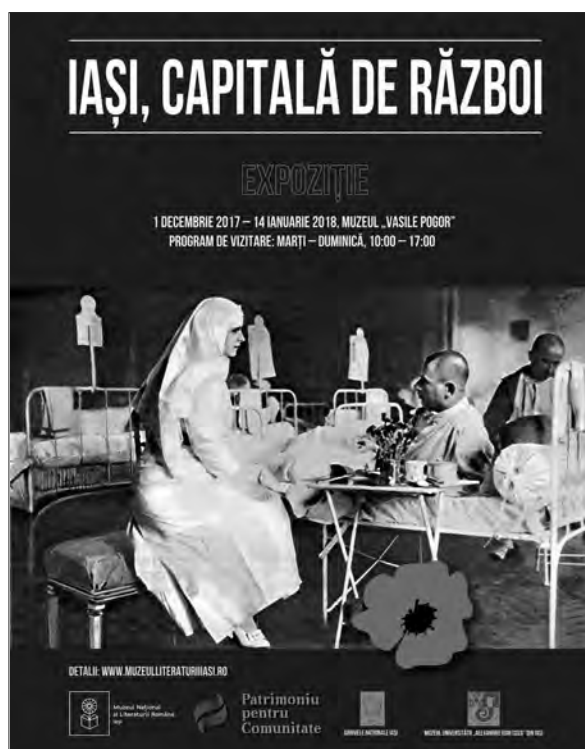
Expoziția „Iași, capitală de război”

În perioada 1 decembrie 2017 – 14 ianuarie 2018, la Muzeul „Vasile Pogor”, cei interesați au putut vizita expoziția „Iași, capitală de război”, marcându-se, astfel, un moment important din istoria Iașului. Încă de la finele anului 1916 administrația românească s-a retras în Iași, orașul găzduind instituțiile statului dar, mai mult decât atât, a devenit, la nivel simbolic, *Capitala rezistenței până la capăt*, așa cum au numit-o istoricii.

Acest episod din istoria Iașului a fost reflectat în pagini de corespondență, documente, fotografii, cărți și afișe de propagandă. Au putut fi admirate fotografiile cu refugiate din Bucovina, transformarea Fabricii Nicolina în fabrică de armament, file cu însemnări și amintiri din timpul războiului semnate de Erast Tarangul și Maximilian Hacman, corespondența dintre Ion Bianu și Petru Poni privind refugierea patrimoniului Academiei Române la Iași, fotografiile și alte documente despre suferințele Iașului și implicarea medicilor francezi și a surorilor de caritate din Misiunea Franceză, scrisori, imagini și volume care evidențiază contribuția unor personalități ale vremii în efortul de război (Regina Maria, Prințesa Olga Sturdza, George Enescu, Barbu Șt. Delavrancea, Mihail Sadoveanu, Sabina Cantacuzino,

Ecaterina Iorga, Margareta Poni, Lucia Poni ș.a.).

Expoziția aniversară „Iași, capitală de război” a fost organizată de Muzeul Național al Literaturii Române Iași și Arhivele Naționale Iași în parteneriat cu Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Asociația „Patrimoniu pentru comunitate” Iași, iar curatori ai expoziției au fost Suzana Bodale, Corina M. Irimiță, Iulian Pruteanu și Oana Melinte.



Andreea TACU

Creangă călător prin lume

Muzeul Național al Literaturii Române Iași a încheiat anul 2017 cu încă o itinerare a expoziției *Creangă și personajele sale*, a treia în țară și a opta din totalul itinerărilor naționale și internaționale. Astfel, anterior, expoziția a mai călătorit la Craiova și Tulgheș, dar și la Veneția, Alicante, Madrid, Ciudad Real și Seattle, cu sprijinul Institutului Român de Cercetare și Cultură Umanistică de la Veneția, al Universității din Alicante și al Muzeului Universității din Alicante, precum și al Ambasadei României la Madrid, prin reprezentanțele sale consulare.

Organizată în cadrul proiectului *Creangă călător prin lume*, care a deschis seria de evenimente inițiate de MNLR Iași pentru aniversarea scriitorului humuleștean, expoziția *Creangă și personajele sale* a fost găzduită, de această dată, de Muzeul Brăilei „Carol I” – Casa memorială „Panait Istrati”, partener fidel al MNLR Iași în numeroase proiecte culturale.

Vernisajul a avut loc pe 27 octombrie, în prezența lui Zamfir Bălan, director adjunct al Muzeului Brăilei „Carol I” și a unui public numeros. Cei peste 160 de elevi veniți la vernisaj au avut ocazia să vadă lumea povestirilor lui Ion Creangă prin ochii lui Ary Murnu (Aristomene Murnu Gheorghiu) – artist

plastic de origine aromână (născut la Xanthi, Grecia, în 1881), care s-a remarcat ca un foarte bun pictor, desenator, ilustrator de reviste și volume, machetator de bancnote, colaborând cu numeroase publicații românești ale vremii. Ary Murnu a mai ilustrat și operele altor scriitori precum Mihai Eminescu, Cezar Petrescu sau Mihail Sadoveanu. Cele opt povești și povestiri – *Cinci pâni*, *Fata babei și fata moșneagului*, *Dănilă Prepeleac*, *Soacra cu trei nurori*, *Povestea unui om leneș*, *Punguța cu doi bani* și *Prostia omenească* – transpuse în imagini de talentatul grafician au apărut în paginile revistei *Convorbiri literare* între anii 1875-1878. În expoziție, desenele au fost însoțite de fragmente sau de texte integrale, multiplicare în formă de răvașe, pe care, citindu-le, vizitatorii le-au putut confrunta cu viziunea artistică a lui Ary Murnu. Lumea lui Ion Creangă și a personajelor sale s-a conturat dintr-o perspectivă complexă, pentru fiecare dintre vizitatori, cu atât mai mult cu cât la vernisaj, dar și pe parcursul întregii perioade de vizitare, pe lângă text și imagine, au putut fi audiate fragmente din poveștile și povestirile ilustrate, în lectura lui Mihail Sadoveanu.

RAFTUL CU ECOURI

Anul aniversar Ion Creangă, încheiat odată cu ultima lună a anului 2017, își află continuitatea în seria de evenimente dedicate marelui povestitor pe

parcursul anului 2018, când se aniversează un secol de la deschiderea primului muzeu literar din țară, Bojdeuca lui Ion Creangă din Țicău.



DESPRE AUTORI

Ioana Bujoreanu, lect. univ. dr., Universitatea Națională de Arte „George Enescu” Iași

Emina Căpălnășan, doctor în Filologie, Universitatea de Vest Timișoara

Serenela Ghițeanu, publicist, traducător, profesor asociat la Universitatea din Ploiești

Corneliu Grigoriu, fotograf al Muzeului Național al Literaturii Române Iași

Adriana Radu, profesor dr., Colegiul Național Iași

Ana Săndulescu, prozatoare

Doru Scărlătescu, prof. univ. dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Andreea Tacu, muzeograf al Muzeului Național al Literaturii Române Iași

Valentin Talpalaru, prof.dr., publicist, scriitor, muzeograf al Muzeului Național al Literaturii Române Iași

Magda Ursache, publicistă, scriitoare

Alexandru Vakulovski, publicist, prozator, poet, blogger

Dionisie Vitcu, prof.univ.dr., Facultatea de Teatru, Universitatea Națională de Arte „George Enescu” Iași, actor al Teatrului Național „Vasile Alecsandri” Iași

SUMAR

CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...

- 3 Călin CIOBOTARI – Gânduri despre Creangă...
- 5 Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU – Bojdeuca „Ion Creangă”.
Din istoria primului muzeu literar din România
- 20 PENTRU AMINTIREA LUI ION CREANGĂ.
Dare de seamă a Comitetului Ieșan pentru reconstituirea „BUJDEUCEI”
în care a trăit cei din urmă ani ai săi povestitorul
- 39 Documentul regăsit
- 40 Scrisoarea regăsită. *Ion Creangă către Titu Maiorescu.*
- 41 Valentin TALPALARU – Creangă și izgonirea din paradis
- 46 Petru URSACHE – Despre povestea lui Arap Alb (inedit)
- CALL CREANGĂ
- 54 Alexa VISARION – „Prezența sa este în primul rând *amintirea...*”
- 55 Liviu ANTONESCI – „Să poți evoca/ invoca un clasic îți dă curaj și putere!”
- 57 Florin CÎNTIC – „Deviza mea în viață: *N-ar fi rău să fie bine!*”
- 58 Doru MAREȘ – „Dator vândut...”
- 60 Mihai MĂNIUȚIU – „Ce-ar fi să-l întrebați pe Dabija?”
- 61 Radu NICA – „Creangă, efectul de madlenă...”
- 62 Dionisie VITCU – „L-am avut spectator pe Creangă...”
- 64 **bogdan** versus **ghiu** (Corneliu GRIGORIU)

S.O.S. PATRIMONIU

- 66 Adriana RADU – Muzeul de Istorie Naturală: conservarea nepăsării

RECONSTITUIRI CULTURALE

- 69 Doru SCĂRLĂTESCU – Homer, Eminescu și performanțele lor... științifice

VIZITĂRI, REVIZITĂRI...

- 103 Serenela GHIȚEANU – Existențialism și condiția femeii

FILE DE JURNAL DEGHIZAT

- 108 Magda URSACHE – Lecția acceptării suferinței

SUMAR

INTERVIUL REGĂSIT

- 112 Liviu LEONTE – „N-am prea fost un îndrăzneț în existența aceasta a mea”

LUMEA LUI VITCU

- 120 Dionisie VITCU – Traversând Orașul marilor iubiri

MANAGEMENT DE PE VREMEA BUNICILOR

- 123 Ioana BUJOREANU – Marin Iorda – schiță de portret

ARTISTUL AZI

- 131 Bogdan MANOLACHE – „Nu mă consider actor. E un cuvânt prea nobil...”

REZIDENȚE FILIT PENTRU SCRITORII ROMÂNI

- 135 Ana SĂNDULESCU – Când tai zgomotul
140 Alexandru VAKULOVSKI – Drumuri prin Iași

INVESTIGAȚII LINGVISTICE

- 146 Emina CĂPĂLNĂȘAN – Să mâncăm... corect!

RAFTUL CU ECOURI

- 149 Alexandru CANTEMIR – Ziua Culturii Naționale
150 Anca POPA – Mica Unire la MNLR Iași
151 Mihai LEONTE – N. Gane. 180
152 Iulian OLTEANU – Expoziția „Iași, capitală de război”
153 Andreea TACU – Creangă călător prin lume

155 DESPRE AUTORI

DACIA

Revistă de reconstituiri culturale • Anul XXIX (serie nouă din 1990)

Nr. 1(148) / primăvară 2018

Date de apariție:

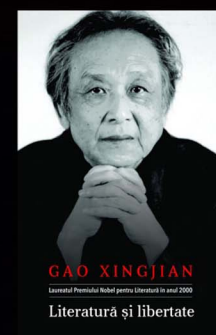
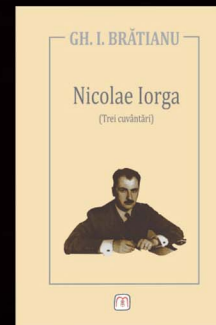
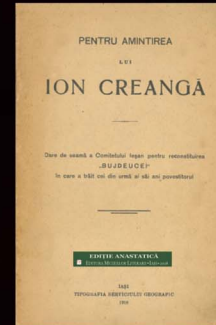
primăvară – 15 martie

vară – 15 iunie

toamnă – 15 septembrie

iarnă – 15 decembrie

- CREANGĂ, APROAPELE NOSTRU?!...
- BOGDAN versus GHIU
- S.O.S. PATRIMONIU
- RECONSTITUIRI CULTURALE
- VIZITĂRI, REVIZITĂRI...
- FILE DE JURNAL DEGHIZAT
- INTERVIUL REGĂSIT
- LUMEA LUI VITCU
- MANAGEMENT DE PE VREMEA BUNICILOR
- ARTISTUL AZI
- REZIDENȚE FILIT PENTRU SCRITORII ROMÂNI
- INVESTIGAȚII LINGVISTICE
- RAFTUL CU ECOURI



ISSN (Tipărit) 1220-7322
ISSN (Electronic) 1584-2657

